

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MILENA BOUČKOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

LADISLAV CABADA, MILOŠ CALDA,
ADAM ČERNÝ, PETR DOSTÁL,
MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK,
JOSEF FUČÍK, RADEK KHOL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ, PETR LEBEDA,
PAVEL MÁŠA, ALOIZ NEUSTADT,
KAREL PEZL, OTTO PICK,
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
RICHARD SEEMANN, JIŘÍ SCHNEIDER,
IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, JOSEF VESELY,
TOMÁŠ VESELY

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281434, fax: 0042143/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

Světozor	2
Odložené státy / -zz-	3

ODLOŽENÉ STÁTY

EVROPA: NEVIDITELNÁ VELMOC ANEB POLITIKA ODLOŽENÁ NA NEURČITO / Jiří Bystřický, Zdeněk Zbořil	4
O JADRANSKOU BRÁNU NIKDO NESTOJÍ / Filip Tesař	6
SOMÁLSKO: OBČANSKÁ VÁLKA A KOLAPS STÁTU / Tomáš Raděj	8
REKONSTRUKCE ZHROUCENÉHO STÁTU. PŘÍPAD MOSAMBICKÉHO DISTRIKTU MARINGUÉ / Petr Jelínek	10
TCHAJ-WAN A JEHO NEZÁVISLOST / Rudolf Fürst	13

ZEMĚMI SVĚTA

ZEMĚ, KDE POLITICI A PAŠERÁCI JEDNO JSOU – ZAPOMENUTÁ PARAGUAY / Martin Ehl	15
BEZPEČNOSTNÍ SITUACE GRUZIE PO PREZIDENTSKÝCH VOLBÁCH / Emil Souleimanov	17
MOLDAVSKO: HLEDÁNÍ NÁRODNÍCH ZÁJMŮ / Lubomír Gombos	20
BŘEMENA RAKOUSKÉHO KANCLÉŘE SCHÜSSELA / Jiří Štěpanovský	22
VOLBY VE ŠPANĚLSKU: VÝSLEDEK, KTERÝ NIKDO NEČEKAL / Petr Pavlík	24

VZTAHY A PROBLÉMY

INICIATIVY ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY KE STAVU LIDSKÝCH PRÁV NA KUBĚ (I.) / Tomáš Pštroš	26
--	----

EKONOMICKÝ OBZOR

SOUČASNÁ SITUACE FINSKÉ EKONOMIKY / Libor Židek	29
---	----

VOLNÁ TRIBUNA

DEMAGOGIE NENÍ KRITIKA / Miloslav Bednář	31
--	----

RECENZE

MEZINÁRODNÍ FINANCE NA MEZINÁRODNÍ ÚROVNI / Jiří Fárek	32
O PSYCHOLOGICKÝCH PŘÍČINÁCH VÁLKY / Ladislav Cabada	33
MASSIMO INTROVIGNE: HAMÁS / Marek Čejka	34
POLITIKA VE STŘEDOVÝCHODNÍ EVROPĚ / Jan Holzer	35

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Polsko a transatlantická bezpečnost ► *Ústavní systém Polské republiky a jeho vývoj od roku 1989* ► *Evropská a střeoevropská politika z pohledu Varšavy* ► *Rozměry polské „východní politiky“* ► *Iniciativy české zahraniční politiky ke stavu lidských práv na Kubě (pokračování z MP 5/2004)* ► *USA – velmoc v kruhu?* ► *Slovensko má nového prezidenta*

DUBEN 2004

1. – severokyperský předák Rauf Denktas odmítl poslední verzi plánu Organizace spojených národů na opětovné sjednocení Kypru.

1. – na dárcovské konferenci pro Afghánistán se mezinárodní společenství zavázalo, že v příštích třech letech poskytne této zemi 8,2 mld. dolarů.

1. – ve Španělsku byly zveřejněny soudní dokumenty, z nichž vyplývá, že šéfem skupiny podezřelých ze spáchání teroristických atentátů z 11. března v Madridu je Tunisian Sarhan bin Abdal Madžid Fakhet. Byl na něho vydán mezinárodní zatykač. Spolu s dalšími teroristy zahynul 3. dubna při pokusu o další atentát na jednom madridském předměstí.

3. – v prvním kole prezidentských voleb na Slovensku zvítězili Vladimír Mečiar a Ivan Gašparovič. Referendum o předčasných parlamentních volbách bylo prohlášeno za neplatné, protože k urnám přišlo jen 35,86 procenta voličů.

4. – nejméně dvacet Iráčanů a dva příslušníci mezinárodních koaličních sil přišli o život při srážkách, které provázely šiitskou demonstraci u Nadžafu. Přívrženci šiitského radikálního duchovního Muktaďa Sadr šli demonstrovat ke španělské základně.

4. – bylo oznámeno, že více než polovina Izraelců souhlasí s pokračováním operací „cílené likvidace“ podobných té, při níž byl v březnu při raketovém útoku zabit duchovní šéf hnutí Hamas šajch Ahmad Jasín.

5. – u Bagdádu vypukly prudké boje mezi šiitskými milicionáři a americkými vojáky. Americká armáda také zahájila několikadenní operaci v sunnitské Fallúdži.

5. – předseda izraelské vlády Ariel Šaron prohlásil, že Izrael vyklidí všechny osady v pásmu Gazy a neponechá tam čtyři, jak původně zamýšlel.

6. – litevský parlament sesadil prezidenta Rolandase Paksase z funkce kvůli obviněním z porušení ústavy.

6. – čínský parlament rezolucí potvrdil, že si Čína ponechá kontrolu nad politickým životem Hongkongu. Čína má právo rozhodnout, zda Hongkong potřebuje volební reformy.

6. – palestinský vůdce Jásir Arafat prohlásil, že je připraven zapojit radikální skupiny včetně Hamásu do palestinského vedení.

7. – Ukrajina se rozhodla o stažení většiny svých vojáků z iráckého Kútu, kde ukrajinské síly čelily útokům šiitských ozbrojenců, kteří jednogo z vojáků zabili. Nepokoje se rozšířily i na poměrně klidný sever Iráku.

7. – odvolací soud v Hamburku rozhodl, že Maročan Munír Matasádík, jediný člověk dosud odsouzený za zapojení do útoku na USA z 11. září 2001, bude propuštěn z vazby a vyčká opakování procesu na svobodě.

8. – v prezidentských volbách v Alžírsku opět zvítězil Abdal Aziz Butefflika.

9. – bylo zveřejněno, že irácká vládní rada se rozpadá. Opustili ji již jeden sunnita a dva šiité. Členové rady jsou nespokojeni hlavně s tvrdým postupem Američanů ve Fallúdži.

8. – poradkyně prezidenta Bushe pro národní bezpečnost Condoleezza Riceová vypovídala před komisí vyšetřující okolnosti teroristických útoků ze září 2001. Obhajovala postup republikánské administrativy s tím, že útokům nešlo zabránit. Tvrdila, že problém spočíval v nedostatečné výměně informací mezi FBI a CIA.

10. – Bílý dům zveřejnil zprávu tajných služeb, podle níž prezident George W. Bush už 6. srpna 2001 věděl, že al-Káida hodlá udeřit na USA výbušninami nebo nesenými letadly. Bush zprávu bagatelizoval s tím, že v ní nebyly konkrétní údaje o útocích. Osobní odpovědnost za 11. září odmítl.

11. – v Iráku byli uneseni tři čeští novináři, Michal Kubal a Petr Klíma z ČT a Vít Pohanka z Českého rozhlasu. Po šesti dnech byli propuštěni a 18. dubna se vrátili domů.

11. – dosud neznámá Islámská skupina džihádu se přihlásila k vně teroristických útoků a násilí z konce března v Uzbekistánu, při níž zahynulo nejméně 47 lidí.

12. – agentura Reuters oznámila, že Albánie vyšle do Iráku 70 vojáků.

13. – maďarská policie zatkla lékárnu palestinského původu, který údajně se dvěma Syřany připravoval výbuch v muzeu holocaustu v Budapešti během návštěvy izraelského prezidenta Moše Kacava.

14. – v prvním kole prezidentských voleb v Makedonii získali nejvíce hlasů premiér Branko Crvenkovski a Sasko Kedev.

15. – televizní stanice al-Džazíra a al-Arabíja odvysílaly sedminutovou nahrávku, v níž údajně hlas Usámy bin Ládina nabízí příměří evropským zemím, pokud přestanou podporovat Spojené státy a stáhnou své vojáky z muslimských zemí. Vůdci evropských států nabídku odmítli.

15. – USA slíbily Kypru pomoc ve výši 400 milionů dolarů v případě, že se obě kyperská společenství v referendu vysloví pro mírový plán OSN na znovusjednocení ostrova.

16. – český prezident Václav Klaus zahájil 11denní cestu po Číně. Provázela ho řada českých podnikatelů. Setkal se s vysokými čínskými představiteli včetně prezidenta a nevyhnul se narážce na nedodržování lidských práv v ČLR.

16. – španělský parlament potvrdil šéfa španělských socialistů Josého Luise Zapatera jako nového premiéra.

16. – před milánským soudem byl po devíti měsících obnoven proces proti italskému premiérovi Silviu Berlusconiho v kauze korupce při privatizaci potravinářského podniku SME na začátku 90. let. Proces byl zastaven na základě zákona o imu-

nitě čelných politiků. Normu však v jednu zrušil ústavní soud

17. – ve 2. kole prezidentských voleb na Slovensku vyhrál Ivan Gašparovič. Získal 59,9 procenta, zatímco Vladimír Mečiar 40,91 procenta odevzdaných hlasů.

17. – Izraelci raketovým útokem zabili nového šéfa Hamasu Abdala Azíze Rantísiho (56). Většina světa akci odmítla, USA ji podpořily.

17. – španělský premiér José Luis Zapatero jmenoval novou vládu. Polovinu křesel obsadily ženy. Ministrem zahraničí se stal Miguel Angel Maratínos.

17. – bylo oznámeno, že v třetích demokratických parlamentních volbách v Jihoafrické republice vyhrál Africký národní kongres se ziskem 69,68 procenta hlasů, což zaručuje druhý mandát prezidentu Thabo Mbekimu. Jako druhá v pořadí skončila převážně bělošská pravicově liberální Demokratická aliance, třetí Strana svobody Inkatha.

18. – nový španělský premiér José Luis Zapatero nařídil, aby se 1300 španělských vojáků v co nejkratším čase vrátili z Iráku. Den nato vůdce iráckých radikálních šiitů Muktaďa Sadr vyzval své stoupence, aby přestali na Španěly útočit.

20. – britský premiér Tony Blair oznámil, že Velká Británie vypíše referendum o nové evropské ústavě, což dosud odmítal.

20. – Evropská komise doporučila Unii, aby zahájila vstupní rozhovory s Chorvatskem.

20. – jordánský král Abdullah II. oznámil, že odkládá plán na setkání s americkým prezidentem Bushem.

20. – v Indii byly zahájeny předčasné parlamentní volby.

20. – syn izraelského premiéra Gílad Šaron před soudem prohlásil, že už před lety zničil nahrávky, které podle vyšetřovatelů svědčily o tom, že předseda vlády prostřednictvím svého syna přijímal úplatky.

21. – RB OSN rozhodla, že dá vyšetřit zprávy o rozsáhlé korupci v programu „ropa za potraviny“. Saddámův režim na programu údajně vydělal 10 mld. dolarů.

21. – po 18 letech byl z vězení propuštěn izraelský jaderný technik Mordechaj Vanunu, který v roce 1986 zveřejnil v britském tisku své poznatky a fotografie z tajného nukleárního provozu v izraelské Dimoně.

22. – při železničním neštěstí v severokorejském Rjongčchonu způsobeném pádem troleje na vlak s pohonnými látkami zahynulo podle oficiálních zpráv přes 160 lidí a 4000 osob byly zraněny.

22. – Sněmovna reprezentantů Kongresu USA schválila zákon, který umožňuje uspořádat do 45 dnů volby, pokud by při teroristickém útoku zahynulo sto a více členů tohoto orgánu.

23. – izraelský premiér Ariel Šaron prohlásil, že ruší svůj závazek týkající se fyzické nedotknutelnosti Jásira Arafata, kterého obviňuje

z podpory palestinských atentátníků. Americký prezident Bush dal najevo, že se postaví proti jakémukoli útoku proti předsedovi palestinské samosprávy.

24. – proběhlo na Kypru referendum o mírovém plánu OSN na sjednocení ostrova. Proti hlasovalo 75,8 procenta Řeků, sjednocení podpořilo 64,9 procenta Turků. Do Evropské unie tak vstoupí jen jižní, řecká část ostrova. OSN, Evropská komise, USA a další země vyslovily nad výsledky plebiscitu zklamání.

25. – v přímých prezidentských volbách v Rakousku byl do čela státu zvolen sociální demokrat a místopředseda parlamentu Heinz Fischer (65).

26. – jordánská televize informovala o tom, že al-Káida připravovala v Ammánu atentát za použití chemických zbraní. Cílem mělo být sídlo jordánské tajné služby, americké velvyslanectví a další objekty. O život tak mohlo přijít až 80 000 lidí.

26. – norský ministr zahraničí Jan Petersen potvrdil, že Norsko stáhne v létě své jednotky z Iráku, a to i přes prosby amerického ministra zahraničí Colina Powella.

26. – ministři zahraničí evropské pětadvacítky rozhodli, že EU poskytne v příštím období maximální podporu severní části rozděleného Kypru. Půjde zejména o finanční pomoc a uvolnění obchodu.

27. – bylo zveřejněno, že Austrálie, Velká Británie a Gruzie chtějí posílit své jednotky v Iráku.

27. – libyjský předák Muammar Kaddáfí se v Bruselu setkal s předsedou Evropské komise Romanem Prodim a dalšími vysokými představiteli Unie.

27. – španělské vojáky opustili za podpory amerických vojáků Nadžaf a stáhli se na svou hlavní základnu v Diváníji.

27. – vedení teroristické organizace al-Káida v Saúdské Arábii vyhlásilo letošek rokem útoků proti Američanům.

28. – řeckokyperský prezident Jorgos Papadopoulos a řecký premiér Kostas Karamanlis se shodli na tom, že plán OSN na sjednocení Kypru zůstává nadále základem pro urovnání vztahů na ostrově.

28. – švédský parlament odmítl návrh vlády, aby byl občanům nových členských států EU přechodně omezen přístup na švédský pracovní trh.

28. – při násilnostech, které se rozpoutaly na muslimském jihu buddhistického Thajska, zahynulo 112 lidí.

28. – v prezidentských volbách v Makedonii zvítězil premiér Branko Crvenkovski.

29. – američtí vojáci se začali stahovat z Fallúdži. Američany nahradí přes tisíc vojáků, které povede veterán Husajnovy armády generál Salá Abdúd Džabúrí.

29. – americký prezident George W. Bush a viceprezident Dick Cheney vypovídali společně před parlamentní komisí, vyšetřující útoky z 11. září 2001.

Odložené státy

České Country Radio nás každou hodinu a několikrát za den informuje o tom, že je klidným rádiem do neklidné doby. Průhledná ziskuchtivost tohoto reklamního sloganu je zřejmá. Která doba kdykoli v minulosti nebyla neklidná? A kdo kdy nejčastěji hovořil o klidu, rozvaze a míru, než ti, kteří je jako první dokázali porušit?

Protože je to však komerční stanice, která se stará hlavně o zábavu svého publika, a to jí přináší naději na vyšší příjmy, lze z toho také usuzovat, že představu o neklidné době nesdílí jen redaktoři tohoto zábavného programu, ale i jejich publikum. Je to vlastně docela dobrý průzkum veřejného mínění nikoli nevýznamného segmentu české společnosti, který nám říká, že i ti posluchači, kteří touží po romantice středoamerických préríí nebo poutníků dnes už jen sentimentálně posunujících americkou hranici dále na Západ, přece jenom jsou si vědomi toho, že svět nejen díky své minulosti a jejímu setkávání se současností, ale také díky svému mediálně zdůrazňovanému neklidu a pohybu, prozkoumávaným problémům global policy i globalizace, přece jen touží po panharmonii, souladu nebo i mírném neklidu více než po třídním boji a konfliktech, které jsou denní potravou zpravodajských agentur i zpravodajských služeb.

Teorie mezinárodní politiky přispěla k pochopení takového stavu věcí hned několika různými poznatky. Jednak dala vzniknout teorii komplexní vzájemné závislosti, která v souladu s přesvědčením své státnosti si vědomých občanů tvrdí, že existuje integrace států podléhající jen velmi volným liberálním zásadám, a že tedy státy nebo země nejsou jedinými aktéry nebo agenty mezinárodněpolitického procesu, který však existuje jako více nebo méně heterogenní celek. Kooperace, byť někdy dočasně zastíněná konfrontací nebo konflikty, je nejvyšší hodnotou nebo nejdůležitějším aspektem mezinárodní politiky, a pak se také přirozeně musí zvětšovat význam mezinárodních, nadnárodních a nestátních organizací. Z toho opět logicky vyplývá, že otázky tvorby a ochrany životního prostředí, sociální problémy aj. jsou důležitější než problémy národní bezpečnosti. Tradiční mocenskou rovnováhu mezi státy nebo jinými politickými strukturami v rámci systému nahrazuje režim, soubor pravidel nebo norem, které určují chování různých aktérů mezinárodní politiky, ale také způsob a formy mezinárodněpolitických ujednávání a smlouvání se.

Připomeňme ale také, že existuje i teorie závislosti, která se zabývá studiem chování centra a periférie zejména světové ekonomiky, a že tento vztah je ovlivňován povahou této ekonomiky a politických instrumentů, jež slouží nebo jsou zneužívány k jejímu ovlivňování.

Nezdá se, že by teorie mezinárodní politiky dokázala vysvětlit nebo popsat všechny typy různých závislostí, ale jistě pokročila natolik, že lze hovořit o obecně přijatých modelech, vzorech nebo pravidlech mezinárodněpolitického diskursu, který může být pochopitelný v různých částech světa. Faustovské upozornění na šedost teorií a na věčnou zeleň života je ovšem také na místě, když si jakoukoli teorii mezinárodních vztahů, její hypotetické a argumenty doložené nebo vyvrácené závěry aplikujeme na konkrétní politickou situaci.

Jen v krátké historii současného světa, řekněme od konce druhé světové války, se problém závislosti (nebo nezávislosti) stal motorem vnitřní i zahraniční politiky desítek států. Studená válka a rozdělení světa alespoň na dva ideologicky nesmiřitelné, politicky často smířené a respektované celky, zrodily ale také názor, že mezi těmito dvěma celky existují zapomenuté nebo odložené národy, státy, země a krajiny, které jsou vlastně tou nejskutečnější obětí nového modelu světového uspořádání.

Mao Ce-tung hned na začátku padesátých let 20. století přišel se svou dnes už zapomenutou teorií tří světů a o několik let později se hned 26 afrických a asijských zemí dohodlo v Bandungu, že jsou nezávislé (později nezáúčastněné) na konfliktech a konfrontační politice dvou ideologicky vymodelovaných světů. Třetí svět, ať už byly motivace těch, kteří se za jeho součást považovali, jakékoli, můžeme tedy vidět z minimálně dvou velmi rozdílných pohledů. Jednak z hlediska těch, kteří se nechtěli smířit s bipolárním viděním světa a nechtěli nebo jen váhali přidat se na jednu nebo druhou stranu. A také s tím, že jsou jen odkladištěm těch nevýznamných či jen dočasně potřebných partnerů největších světových mocností, kteří čas od času mohli zaujmout svým surovinovým příspěvkem ke světové ekonomice nebo náhodným zapletením se do nějakého jim dost nesrozumitelného konfliktu.

Druhý pohled je zajímavější. Jeho hlavním znakem je, že představitelé a reprezentanti různých zemí mysleli, a to podobně jako občané nebo většina populace jejich zemí, že se začínají ztrácet z mapy světové politiky, že jsou odkládáni v lepším případě na neurčito, do nečitelného a jimi nepoznatelného prostoru světové politiky. Tento pohled, který nás zajímá v tomto čísle Mezinárodní politiky, není vlastní jen chudým nebo chudnoucím státům, ale objevuje se i například ve státech jižního Pacifiku (Nový Zéland, Austrálie), v jihovýchodní Evropě, v některých částech Ruské federace, ve významné části Afriky a Latinské Ameriky, a to po celá devadesátá léta 20. století.

Mnohem zajímavějším projevem tohoto zapomnění nebo opuštenosti, který má převážně psychologické nebo sociálně-psychologické kořeny, jsou reakce na důsledky tří vojenských konfliktů – na Balkáně, v Afghánistánu a Iráku a uvnitř Spojených států amerických. Zvětšující se vojensko-technologická trhlina mezi USA a všemi ostatními je překonáván často emocionálními averzemi ovlivněnými politickými postupy, které sice navazují na některé historické stereotypy, ale v zásadě vycházejí nikoli jen z viditelného stavu věcí.

Toto nové vidění mezinárodní politiky, nikoli už jen v globálních, ale dokonce i v nadplanetárních rozměrech (a nejedná se jen o dostupnost vesmírných prostorů, ale i prostupnost těchto prostorů novými prostředky komunikace) vyvolávají obavy, zda se uvažování o mezinárodní politice nedostalo na úroveň science-fiction. A protože dnes už proti sobě v různých konfliktech nestojí ozbrojení muži nebo ženy, nebojují mezi sebou jen stroje nebo informace s informacemi, ale hlavním aktérem světové politiky se stává simulovaná budoucnost, zda se být mezinárodní politika nikoli vzdálenou, minulou realitou, ale jen realitou smyšlenou nebo existující jen jako falzifikace.

I toto poznání má však svou věčně zelenou dimenzi. Jejím hlavním důsledkem je, že nový režim mezinárodní politiky staví do role odložených států nejen ty chudé a zubožené, které to již dávno vědí, ale i ty ostatní (dříve si říkaly rozvinuté), které už ani nestačí sledovat, jak vznikají nové soubory informací, natož aby jen tušily, jak se s těmito informacemi nakládá. Kdyby někdo dnes označil rozšiřující se Evropskou unii za sjednanou jednotu odložených států, asi by nebyl vítán na politických fórech, která se nezdají už být ani ekonomicky, ani technologicky přiměřenou záležitostí. Politická rozhodnutí jsou nebo mohou být odložena, a to dokonce na neurčito, a stejně tak i celá politika.

-ZZ-

zboril@iir.cz

EVROPA: NEVIDITELNÁ VELMOC

aneb

politika odložená na neurčito

JIRÍ BYSTRICKÝ, ZDENĚK ZBOŘIL

„...pravými vůdci bojů jsou nemateriální síly“.

Gustave Le Bon

Promýšlet Evropu, stejně jako kteroukoli jinou mezinárodněpolitickou entitu, může být problém v okamžiku, kdy namísto teritoriálních, kulturních, historických a politických procesů začneme uvažovat v pojmech pohybu, moci a nestabilních dimenzí. Je-li až dosud evidentní, že Evropa jako velmoc je spíše z řádu přání a touhy, pak starý kontinent v podobě hry tenzí, z nichž každá se řídí svými vlastními zákony, může být z řádu reality.

Zatímco Spojené státy nabízejí pohled na *megavelmoc*, produkující nadměrné množství pohybu, v drobné zkratce, od technologických, ekonomických až k politickým výbojům, jejich společným hlediskem je skutečnost odvislá od změny náhledu na samotný pojem pohybu: pohybovat se totiž znamená vyrábět, a je jedno, je-li tento pohyb veden v reálném čase, nebo na displejích terminálů či v systému nové rekontextualizace systému viditelnosti. Je to možné jen díky digitálním přepisům ohromného množství dat, které lze především využít k vojenským účelům.

Megavelmoc produkuje systém zrychlených pohybů souběžně s prostředky nového kódování dat, směřující výkony nástrojů destrukce s výkony prostředků komunikace, čímž dosahuje poměrně vzácného efektu: falšuje dimenze. Tím chceme říci, že dochází k dosud nebyvalé proměně kontextu událostí, předmětu lokalizace, neboť souběžně s *falšováním dimenzí* dochází i k *falšování jevů*.

Velmoc tohoto typu produkuje svou vlastní *skutečnost událostí*, do které nelze vstoupit jinak, než prostředky stejného řádu. Není příliš radostné vidět, že zatím široko daleko není jiná velmoc, schopná do této hry technologického náboženství vstoupit s razancí proroků ze Starého zákona. Zdá se totiž, že celá záležitost je poněkud složitější, než se na první pohled může zdát.

Zkusme si alespoň ve zkratce přiblížit některé relevantní faktory:

Jestliže kolem roku 1930 Georges Duhamel poznamenává se značnou dávkou skepse: *Už nemůžu myslet to, co chci*, je to vlast-

ně jen reakce na stav proměny reálné skutečnosti. Technologie pohyblivých obrazů začala měnit strukturu *vidění* a změnila ji do systému *vizualizace*. Důsledkem je zjištění, že velmi rychle se pohybující nespojitě obrazy nahrazují naše vlastní myšlenky, neboť zavádějí druh kontextu, který si neumíme sami vytvořit.

Gustave Le Bon popisoval obdobnou zkušenost, především z hlediska války. Dodával, že válka nezasahuje pouze materiální stránku lidí, ale rovněž jejich myšlenky, které jsou ovšem směřovány z hlubších psychických struktur. Nicméně tato hlubinná základna je veskrze afektivní a řídí se podle systému kontextů na úrovni dat, které lze v souladu s Marshal McLuhanem označit jako *data vysokého rozlišení*.

High-definition jsou parametry uspořádání podle formátu vysokého rozlišení, což znamená, že mají referenční charakter. Nelze je tudíž příliš ovlivňovat, ale právě naopak. Jsme jimi do značné míry silně ovlivňováni. Paul Virilio ve stručnosti dodává: *Válka obrazů a zvuků nahrazuje válku objektů a věcí*.

Vrátíme-li se k již naznačenému, lze říci, že první kruh se uzavírá. Jen taková megavelmoc, která je schopna kódovat typ reality, v němž se dá bojovat, v němž lze vést války a ekonomickou soutěž prostředky, které vnucují člověku to, co má teprve vidět, je silou, s kterou lze jen velmi obtížně, pokud vůbec, vést rovnoprávný duel. Evropa tímto soupeřem není a zřejmě ani dlouho nebude.

Otázka proč je namísto. Nicméně odpověď není něco, co máme k dispozici.

Důvody je ovšem vhodné poznamenat. Pojem pohybu, zvláště pak nadměrného po-

hybu, je již delší dobu chápán jako specifický logistický fenomén. Jenom připomenutí: když Dziga Vertov doprovázel Lenina v prvním propagandistickém vlaku v roce 1918, k otázce pohybu poznamenal: *Jsem stroj, který vám ukazuje svět tak, jak ho vidím já sám. Odedneška se osvobozují od lidské nehybnosti*.

Paul Virilio k uvedenému dodává o několik desítek let později, ovšemže v souvislosti např. s Augustem Rodinem, Paulem Cézannem, Paulem Klee aj., že už neexistuje přímé vidění. *Vidění nahradila vizualizace*. To znamená: strojová, technologická produkce nespojitých obrazů, které určují, co je k vidění, a co nikoliv.

Vše ovšem začalo u změny hybnosti: lidská nehybnost je jistá forma fatálního zapomenutí a jenom to, co dokáže pohybovat již pohybovaným, je z řádu, který určuje nová pravidla politického dění. Vrátime-li se zpátky k Evropě, musíme přiznat, že nehybnost je zde téměř kánonem a produkce kódů zrychlené skutečnosti je zatím zcela v nedohlednu.

Je to trochu paradox, ale zdá se, že z Evropy se stane díky proměně okolního světa *neviditelná velmoc*.

Válka zítřka...se bude odehrávat ... v laboratořích ...transgenových druhů, které by se měly lépe adaptovat na znečištění těsné planety zavěšené v telekomunikačním éteru.

Paul Virilio

Strategie nových velmocí bude patrně spočívat na zdokonaleném systému kontroly a dohledu. Vytváření veřejného prostoru pomocí aparátů zobrazování může vést ke stavu, v němž rozhodujícím kritériem bude *veřejná reprezentace*.

Dostáváme se tak k druhé části výše naznačené triády, k otázce moci. Jestliže současný diplomatický jazyk využívá nového označení pro vyjádření stavu mocenské rovnováhy, totiž *rovnováhy hrozeb*, pak výchozím předpokladem pro jeho užívání je skutečnost odstranění *faktorů zdání* (Paul Virilio), které jsou v zásadě pokračováním pořadí nutných obětí: slovy Josepha Rudyarda Kiplinga – *První obětí války je pravda*.

Nicméně stav války je dnes stavem velmi specifického řádu, lze vcelku logicky předpokládat, že není žádná zřetelná hranice konce války, která by příkře oddělila stav otevřeného boje či soupeření se stavem skrytých hrozeb, jež v konečném důsledku mohou přinést vyšší efekt zisku než otevřený válečný stav.

Představa válčících stran, přehledného bojiště, přesné lokalizace pohybu vojsk, logistika přesunů a týlu jsou ovšem představy, řekněme, sekundární, neboť primární teritorium války je v oblasti samotného pohybu.

Megavelmoc uspořádává své cíle a zájmy v souladu se způsobem akcelerací, které vtěšňuje do režimu transportů dat a informací. To znamená, že jakákoli hodnověrnost politického zájmu není o nic méně zjevná než *viditelnost* tohoto typu pohybu. Je to pohyb mimo souřadnice vykazatelné

evidence, hovoříme o procesech běžících mimo kontext lidského oka a těla.

Veškerý arsenál prvního úderu jde mimo základní teritorium té které země, jde napříč dosud známými souřadnicemi uspořádání, neboť procedura pohybu nového stavu války je v oblasti *high definition*.

Systémy vysokého rozlišení překonávají staré hranice a dělicí křivky, jsou směřovány do oblastí vysokých simulací a výsledek tohoto kroku je překvapivě zřejmý: *...přijímat opatření vůči protivníkovi často znamená přijímat protipatření vzhledem k jeho hrozbám. Na rozdíl od opatření defenzivních, od viditelných a ostentativních opevňování jsou protipatření předmětem... nejvyšší možné disimulace. Síla protipatření takto spočívá především v jejich zdánlivé neexistenci.* (Paul Virilio)

Strategie odstrašování je v současnosti zcela jiného druhu, než byla dosud tradičně přijímána. Jedná se o strategii nástrah, simulaci nových prostorů pro kontrolu dat a informací, jejich možného přepisu či přesměrování, či jinak řečeno: o vytváření elektronického systému zobrazování, v němž je pohyb vlastně nedostupný, není-li po ruce dispozice a program jeho možného překódování. To znamená: nikoli maskovaná pravda, pravda úskoků reálného světa, ale odstraněná pravda, tradiční pojetí skutečnosti reálného světa, ve prospěch obrazu

reálného prostoru objektů, jistěže v systému vysokých definic a rozlišení.

Moc je v držení producentů auto-referenčních systémů, militární elity, ovšemže navenek jako zástupný prostředek. V systému zdánlivě demokratického uspořádání to snad ani jinak nejde. Je tudíž k dispozici jako prostředek transparency veřejné reprezentace, která je ovšem navýsost klamná, neboť její statut není ohrožen, vůbec se o něj nejedná, ohrožen je naopak statut obrazů, které ji vytvářejí.

V důsledku toho je vojensky nejdůležitější fenomén nestabilních dimenzí, třetí člen naší triády, neboť počítačově generované prostory a falšování času reálných dějů jsou neúčinnější metodou odstrašování.

Jestliže například na radaru zaznamenáme pohyb střely, která nás ohrožuje v *reálném* čase, řekněme v přítomnosti, zprostředkované operačním displejem, souběžně s efektem zdání reálného času běží souběžně čas odpočítávání: ten totiž obsahuje i nastávající okamžik dopadu střely na cíl.

Jedná se vlastně o mediovanou přítomnost tele-prezence, k času letu střely se souběžně tvoří čas cíle, jako by ve skutečnosti již byl zasažen. Čas dopadu je tak jenom zpětné odpočítávání a stejný systém pracuje v okamžiku simultánních světů technologií, které odkazují na reálný průběh času a zároveň odpočítávají od konce něčeho, co jsme

sice ještě nezažili: nicméně program tento fakt již nejen zahrnul, zakalkuloval do průběhu události, ačkoli tento fakt je navíc něco, vůči čemu vůbec nefungují hrozby v reálném čase.

To znamená, že *jedině účinné hrozby jsou ty, které nenastaly, ale jejichž možnost spuštění je už neodvratná.*

Moc se na tomto místě jakoby zdvojuje ve prospěch proměny dimenzí, ve kterých za jistých okolností bude ukázána pravda. Jenom ty velmoci, které pravdu ukazují až tehdy, kdy kontrolují i hrozbu, kterou by mohla vyvolat, jsou skutečné. Nikoliv ty tradiční, na něž bylo dosud možné spoléhat, neboť byly kodifikovány v systému uspořádané reality, kde pravda, moc a dimenze zjevování příslušné skutečnosti šly takzvaně ruku v ruce. *Současná pravda je formát odreálnění, pravda zpětného účinku, který zjistíme až v okamžiku, kdy je nevyhnutelný.*

Megavelmoci budou produkovat jen takové systémy skutečnosti, v nichž jejich pravda bude uskutečněním nevyhnutelného. Lze-li tudíž ještě přemýšlet o tom, co znamená Evropa, pak možná jenom v souvislosti s velmocí, která nebude schopna dodat svou pravdu, neboť nebude produkovat takový pohyb, který by současně znamenal pravdu nevyhnutelného, která ovšem zatím nenastala, jako účinné odstrašování. Je dost možné, že za daného stavu věcí bude Evropa velmoc, kterou při vši účtě a vynaložené námaze není možné vidět. Z řádu pravdy viditelného zmizela nebo byla odložena někam za horizont.

zboril@iir.cz

bystricky@fhs.cuni.cz

O jadranskou bránu nikdo nestojí

FILIP TESAŘ

Dějiny Albánie 20. století jsou svázány s tradiční geopolitikou. Hlavní strategickou devizou země byla dlouho její poloha: z albánského přístavu Vlora je to sotva 80 km na protější stranu Otrantské úžiny, k podpatku italské „boty“. Kdo má v ruce přístav, hlídá vjezd a výjezd z Jadranu. Proto o kontrolu nad Albánií soupeřily Itálie a Řecko, Rakousko-Uhersko i Jugoslávie, později se stala komunistickou výspou uprostřed Středozemního moře – nejprve Sovětů, poté Číňanů. Jedinečná poloha byla pro Albánii vždy hrozbou, ale také cennou devizou její zahraniční politiky.

Strategický význam Albánie smazaly společně rozvoj letectví a moderních zbraní, pád komunismu a rozpad Jugoslávie. O jadranskou bránu dnes prakticky nikdo nestojí. Výmluvně to ilustruje osud základny Pasha Liman nedaleko Vlory, před staletími římského přístavu, od roku 1954 strategické základny Varšavské smlouvy. Pasha Liman hostil od roku 1958 dvanáct sovětských ponorek, z nichž Sověti stačili po albánském převratu v roce 1960 stáhnout jen osm s čistě ruskou posádkou (roztržka ušetřila USA prostředky na vybudování příslušné námořní základny v Itálii). O osm let později „zdědila“ zbylé čtyři Čína, nový albánský hlavní spojenec, která je udržovala v provozuschopném stavu deset let až do albánsko-čínské roztržky. Pak už základna přestala být pro Západ byt symbolickou hrozbou, a pro izolovaný režim Envera Hoxhy ekonomickou přítěží. Masy demonstrantů rabujících v roce 1997 armádní skladiště nevynechaly ani vybavení ponorek, již dávno neschopných plavby. Z té nejznámější z nich, o kterou se před lety málem strhla bitka mezi Rusy a Albánci, bude zřejmě muzeum, ostatní půjdou do šrotu. V roce 1998 uzavřela turecká vláda s Albánií smlouvu o pronájmu přístavu, ale to už má s dřívějším strategickým významem báze společného jen málo – gesto s tím spojené se obrací do vnitrozemí, ne na moře. Jadran dnes není místem konfrontace – suverénně zde panuje NATO – a turecká přítomnost v „sesterské a přátelské“ Albánii je spíše výrazem rostoucího sebevědomí při symbolickém návratu na Balkán.

Když se snaha ovládnout Otrantskou úžinu vytratila, vytratil se spolu s ní i vážný zájem o Albánii. Jako jediná z balkánských zemí postrádá Albánie tradičního spojence: mívá ji ruský panslavismus, britské filhelénství i francouzské románství, nebo aspoň pozitivní vztah, jaký mají Němci a Rakušané k Chorvatům a alespoň zčásti i k Bosňákům. Novodobý vztah západní Evropy k Balkánu je založen na myšlence osvobození křesťanů od muslimské nadvlády; to se netýkalo Albánců, většinou muslimů. Slavný historik Edward Gibbon v 18. století napsal, že o obyvatelích albánských hor je známo stejně málo jako o vnitrozemí Ameriky. Leccos z tohoto pohledu zůstalo živé dodnes. Albán-

ci jsou často automaticky vnímány jako primitivové a divoši, Albánie jako necivilizovaná, neevropská země, o jejímž členství v Evropské unii se nedá vážně uvažovat.²⁾

Mimo kontinent...

Albánský stát během své nedlouhé historie několikrát zkolaboval: poprvé záhy po svém vyhlášení v roce 1914, během pádu komunismu v letech 1990–1991 a pak znovu, v navenek ještě dramatičtější podobě v roce 1997, což je nejznámější případ. Nemělo by se ale zapomínat, že tyto epizody nevyvěraly pouze z jakéhosi vnitřního fluida, ale měly i svou druhou stranu. Princ Wilhelm zu Wied, dosazený v roce 1913 konferencí velmocí jako albánský panovník, se na kolapsu nového státu podílel naprostou neschopností vládnout. Pád komunismu byl pádem režimu, jenž byl do Albánie importován, a do propagace tzv. pyramidových spořicích fondů, jejichž krach vedl na jaře 1997 od demonstrací k anarchii, byli zapleteni diplomaté některých západních zemí.

Pravdou však je, že Albánie se v některých ohledech běžnému rámci evropských zemí přece jen vymyká. Určitými rysy vztahu mezi státem a společností se blíží třeba zemím subsaharské Afriky: loajalitu ke státu často přebíjí loajalita k užší skupině (sub-national loyalties), a politický život proto charakterizuje komunismus na regionální bázi.³⁾ Ačkoli Albánii neobývají odlišné národy, pouze dvě větve téhož národa se společným povědomím, jen mírně se lišící dialektem, zvyklostmi, historickými kořeny a kulturní orientací, a odlišností mezi nimi jsou jen o něco výraznější než mezi Benáťany a Sicilany, cosi odlišného tu je. A tím je politické soupeření mezi zmíněnými větvemi – severními Gegy a jižními Tosky, o přístup k moci a potažmo o přístup k ekonomickým zdrojům. Albánskému státu fakticky dosud nikdy nevládla vláda reprezentující obyvatelstvo napříč zemí, vždy převažovala jedna nebo druhá regionální skupina. Politickou soutěž proto v zásadě neurčuje například společenská zázemí (města versus venkov, společenská progresivita versus konzervativnost) nebo rozdílný přístup k ekonomice, ačkoli se první postkomunistický prezident Sali Berisha, původem ze severu, snažil

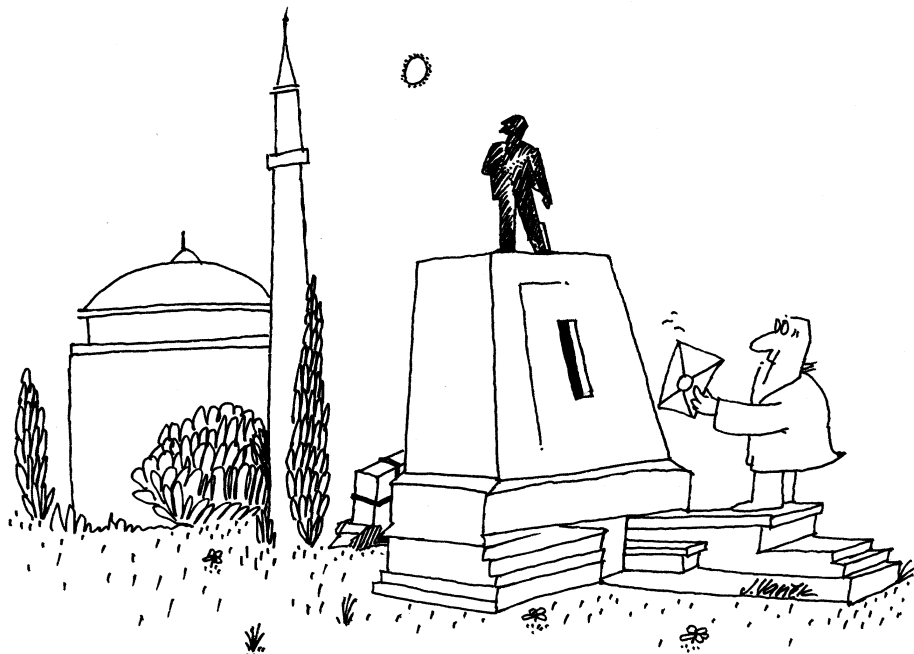
prezentovat svou stranu jako pokrokovou a pravicovou – prodemokratickou, prozápadní a protřzní, zatímco své hlavní protivníky označoval jako prokomunistické a levicové zpátečníky. Ačkoli je patrný rozdílný přístup k rychlosti, hloubce a způsobu postkomunistické transformace, role, kterou v politickém životě hraje klientský systém, je natolik významná, že zastíňuje ostatní dělítky.

Mezi dvěma hlavními silami – Socialistickou stranou Albánie a Demokratickou stranou Albánie – probíhá dlouhodobé měření sil, které lze zjednodušeně popsat jako soupeření mezi severem a jihem. V praxi nehraje roli, jak se která strana verbálně staví například k zahraničním investicím: změna vlády s sebou nese výměnu nejen ministrů, ale i podřízených úředníků, a pro investory nutnost uzavírat nové dohody s novou klientskou sítí. Navenek proto zůstává jedním z nejviditelnějších rysů, jež odlišují obě soupeřící strany, orientace zahraniční politiky: pro severňany jsou mezi prioritami vztahy s Itálií, jižaně si všímají více Řecka. Má to jednoduchý základ. Počátkem 90. let opustilo Albánii odhadem nejméně 400 tisíc lidí, 15 procent práce schopného obyvatelstva.⁴⁾ Severňané směřovali do Itálie, jižaně do Řecka, téměř všichni ilegálně, a řešení jejich postavení patří k hlavním problémům té které vlády.⁵⁾

...mimo dobu

Albánie nestojí jen pomyslně trochu mimo kontinent svým společensko-politickým systémem, dlouho také stála jakoby mimo dobu. Komunistický režim, který byl v Evropě bezkonkurenčně nejtvrďší právě v Albánii, ve snaze maximálně kontrolovat veřejné smýšlení a z ideologických pohnutek rozvoje venkova omezoval od počátku 60. let stěhování. Obyvatelstvo Albánie bylo v rámci Evropy v několika ohledech jedinečným případem – dvě třetiny obyvatel žily na venkově, venkovská populace vzrůstala, a městská populace rostla hlavně v důsledku přirozeného přírůstku, a ne v důsledku migrace.⁶⁾ Ještě počátkem 90. let tak Albánie poskytovala obrázek předmoderního osídlení.

Ačkoli po pádu komunismu nastal prudký rozvoj několika měst, hlavně Tirany (počet obyvatel se přílivem migrantů ze zaostalého venkova zčtyřnásobil na zhruba jeden milion), přetrvávají určité charakteristiky, které Albánii zařazují mimo evropský rámec. I přes rozvoj měst totiž většina HDP stále vzniká v zemědělství, průmysl se na tvorbě HDP podílí asi 12 procenty, což je dvakrát méně i v porovnání s málo rozvinutými sousedy.⁷⁾ Prudký demografický rozvoj hlavních center, který nedoprovází odpovídající rozvoj hospodářský, je vzorcem známým z Latinské Ameriky, Afriky či Asie a řadí Albánii spíše mezi mimoevropské země třetího světa. Tento dojem ještě posiluje skutečnost, že Albánie je nejchudší, ale současně nejhustěji osídlenou zemí Balkánu. Ačkoli v HDP v přepočtu na hlavu už se Albánie přiblížila méně úspěšným sousedním zemím, srovnání jejího zahraničního obchodu, který je mizivý dokonce i ve srovnání s takovými ekonomickými outsidersy, jako je Makedonie nebo Bosna a Hercegovina, odhaluje hloubku pro-

pasti, jež Albánii dělí od zbytku Evropy.⁸⁾ Albánská transformace má stále zpoždění.

Migranti přispívají každoročně k vyrovnání schodku zahraničního obchodu několikanásobkem částky, kterou přináší export.⁹⁾ Také devizová závislost na ekonomické migraci v takovém objemu je v Evropě velmi neobvyklá. Ironicky řečeno, ilegální migranti jsou nejdůležitějším albánským vývozním artiklem. Podle některých odhadů vydrží každý z nich pět osob v Albánii. Výdělky pracovních migrantů byly jedním z nekonvenčních zdrojů, které pomáhaly financovat zmíněné pyramidové fondy, podporované vládou. Dalšími byly pašování a praní peněz a posledním prodejem snadno získaných, dříve státem vlastněných domů.¹⁰⁾ Demokracie v Albánii vznikla na základě odporu proti diktatuře, jež nepřipouštěla jiný než oficiální politický život, a opozice se tudíž formovala na základě neformálních společenských vztahů a partikulárních hodnot. Dnešní politika i ekonomika jsou poznamenány těmito rysy: snaha zajistit rodinu stojí výš než úcta k zákonům, a to se týká chudých venkovanů stejně jako většiny politiků. Stát není stále všeobecně chápán jako instituce, na níž všichni nějakým způsobem participují, nýbrž často jako něco vnuceného, co koliduje s loajalitou vůči rodině či regionu.

Nežádoucí

Albánie ve své ani ne stoleté historii předělala především dlouhé období diktatury, autoritativní vlády, protektorátu a okupace. Zažila občanskou válku, anarchii, několik převratů a pokusů o převrat, několik vzdorovlád a anexí částí území. Těžko tedy mohly být vybudovány stabilní a všeobecně uznávané státní struktury. Zbrklá modernizace, kterou před druhou světovou válkou prosazovala nejprve prezidentská a pak královská diktatura a po druhé světové válce komunisté a na kterou zemi scházely vnitřní zdroje, vedla k obdobným výsledkům jako v mnoha mimoevropských zemích 19. a 20. století: k vnějškovému napodobení západoevropského vzoru. Nevytvořila – tak jako v případě sousedního Bulharska, Srbska nebo Řecka – chudou variantu tohoto vzoru.

Intenzivní vnitřní migrace a slabost a nezkušenost státních institucí vytvořily spolu se silnou korupcí živnou půdu pro organizovaný zločin. Přetrvávající intenzivní rodinné a teritoriální vazby se staly nosným prvkem podnikání, politiky, ale i zločinu. Tyto vazby si udržují důležitost, zatímco tradiční hodnoty byly rozbouřeny působením tří faktorů: komunistickou ideologií, působící zvláště silně na mladé lidi,¹¹⁾ vysokým přirozeným přírůstkem obyvatelstva, který v minulých desetiletích silně omladil populaci, a intenzivními migracemi opět především mladých lidí do měst po pádu komunismu. Díky migracím dnes v několika velkých městech, především Tiraně a hlavních přístavech Durres a Vlora, žije silně promíšená populace, která se při nedostatku všeobecně uznávaných pravidel centrální regulace vnitřně organizuje podle tradičních principů. Vysoká nezaměstnanost při lákavé vidině výdělku v zahraničí je pak záležitostí nejen pro pracovní migraci, ale i pro kriminalitu. Těsné vzájemné vazby, kolektivnost, společenský odstup od většinové společnosti a fakt, že většinou žijí v cílové zemi nelegálně, dělá z Albánců žijících v zahraničí ideální síť pro kriminální působení. Geografická odlehlost mnoha oblastí země umožňuje snadné pěstování marihuany a koky, patriarchální hodnoty a přezírání žen podporují obchod s bílým masem.

Albánie zažila parlamentní demokracii vlastně až od roku 1998, kdy byly za pomoci zahraniční intervence postupně obnoveny funkce státu. Přetrvávají faktory brzdící rozvoj, především vysoký stupeň organizovaného zločinu a korupce, dále zaostalost ekonomické infrastruktury (v prvé řadě jde o management) a rovněž zaostalá a nepružná diplomacie. Ta dodnes spoléhá hlavně na zákulisní jednání a dohody, je příliš personifikovaná, vázaná na dvoustranné vztahy a věčně hledající silného partnera, na kterého by přenesla odpovědnost za vývoj v zemi, místo aby využívala pole paradiplomacie, která je zvláště pro spolupráci s Evropskou unií velmi důležitá. Skryto za obrázkem zaostalé, kuriózní zemičky věčně ohrožené převraty ovšem zůstává, že v Albánii se stále silněji

rozvíjí i moderně strukturovaný segment společnosti. Působí zde řada odborných institucí, různých nevládních organizací, místních iniciativ i úspěšných starostů.

Teprve anarchie v roce 1997 přiměla západoevropské státy k zavedení rozvojových programů, jež mají dohromady za cíl Albánce doma udržet, ne pouze zadržet. Po roce 1998 také Albánie konečně získala perspektivu integrace do EU, třebaže velmi vzdálenou, ale zato podmíněnou konkrétními hledisky. Zápád Evropa se dlouho vzpírala pomyslení, že by měla převzít díl odpovědnosti za vývoj v Albánii, bezvýznamné zemi vymykající se většině standardů. Pozice Albánie v Evropě je dána puncem muslimské kulturní tradice (i když celkově jsou Albánci velmi vlažnými věřícími), chudobou a slabostí státu, dlouholetou politickou izolovaností a strachem z uprchlíků a organizovaného zločinu. Ale intenzivní islamizace začátkem novověku byla plodem strategických zájmů Osmanů za válek s Benátkami, ekonomická zaostalost zas dědictvím zcela periferní polohy na švu civilizačního střetu. Slabost albánského státu od jeho vzniku do nastolení komunistické diktatury pramenila mimo jiné z neutuchajících velmocenských experimentů, politická izolovanost za komunistů byla dílem importované ideologie. Určitý podíl sjednocující se Evropy na rozvoji Albánie, který jediné může omezit kriminalitu i proud emigrace, by měl být nesporný. Problém Albánie není jen v tom, že je páriou, ale také v tom, že byla často vnímána jako cizorodá. Právě na vztahu k Albánii se tak svým způsobem dá testovat pevnost myšlenky evropské jednoty.

tesar@iir.cz

¹⁾ Viz Vickers, Miranda–Pettifer, James: *Albania: From Anarchy to a Balkan Identity*, London, 1999, s. 222.

²⁾ Viz Vickers–Pettifer, 1999, s. 1–2, a Hall, Derek: *Albania in Europe: Condemned to the Periphery or Beyond?* In: Dawson, Andrew H.–Fawn, Rick (eds.): *The Changing Geopolitics of Eastern Europe*, London–Portland, 2002, s. 112, 114.

³⁾ Tordoff, William: *Government and Politics in Africa*, London, 1984, s. 81.

⁴⁾ Hall, 2002, s. 110.

⁵⁾ Viz Vickers–Pettifer, 1999, s. 223–225.

⁶⁾ Hall, 2002, s. 109.

⁷⁾ Podle různých údajů je to 62,6 procenta v roce 1998 (Bradshaw, Michael: *The Post-Socialist States in the World Economy: Transformation Trajectories*. In: Dawson, Andrew H.–Fawn, Rick (eds.): *The Changing Geopolitics of Eastern Europe*, London–Portland, 2002, s. 28), nebo 52,6 procenta v roce 1999 (Gligorov, Vladimir–Astrov, Vasily: *Prospects for Developments in South-East Europe*, Vienna, 2000, s. 58).

⁸⁾ Zvláště slabý je objem albánského vývozu: pouhých 275 mil. USD v roce 1999 oproti BaH (973 mil. USD) a Makedonii s 1,192 mil. USD (Gligorov–Astrov, 2000, s. 21–22).

⁹⁾ Hall, Derek: *Albania*. In: Turnock, David–Carter, Francis W. (eds.): *The States of Eastern Europe*, Vol. II: *South-Eastern Europe*, Aldershot–Brookfield–Singapore–Sydney, 1999, s. 51.

¹⁰⁾ Hall, 2002, s. 111.

¹¹⁾ Viz Prifti, Peter: *Remote Albania. The Politics of Isolation*, Tirana, 1999, s. 155–190.

Somálsko: občanská válka a kolaps státu

Nepřehledná a krvavá válka v Libanonu v 70. letech způsobila, že stát de facto přestal fungovat jako stát v pravém slova smyslu, rozpadl se na území ovládaná rozmanitými vojensko-politickými složkami a přestal splňovat i ty nejzákladnější funkce každého režimu – včetně například státních zdravotnických služeb nebo i primárních komunálních služeb, jako je kupříkladu likvidace odpadu.

TOMÁŠ RADĚJ

Souběžně s kolapsem státních funkcí byl Libanon postižen i zhroucením státních struktur, přičemž zvláště alarmující byl rozpad libanonské národní armády a policejních složek, jejichž příslušníci přecházeli na základě své sociálně-etnické a náboženské příslušnosti k různým válečným stranám. Neexistence centrální mocenské autority v určitých fázích války a další faktory celonárodní anarchie vedly ke vžití termínu „libanonizace politického života“ apod.

Podobně v 90. letech byl drastickým kolapsem státních struktur postižen další stát, africké Somálsko, jehož tragický vývoj připomíná v mnohých ohledech libanonský chaos a zkázu, včetně nešťastné klanové soudržnosti, která pomáhala v kritických momentech politického života k rozpadu státních struktur v obou zemích, včetně následných separatistických tendencí, objevování náboženského radikalismu jako důsledku celospolečenského chaosu apod. V Somálsku byl navíc „libanonský vývoj“ doprovázen katastrofálním hladomorem, který činí somálský scénář ještě tragičtější než předcházející občanskou válku v Libanonu. Somálsko se stalo v 90. letech dalším ztělesněním všudypřítomné anarchie a dizintegrace státu na četné mocenské celky, ovládané tou či onou klanovou, politicko-vojenskou, etnickou nebo náboženskou skupinou. Další podobnost mezi oběma státy můžeme nalézt ve skutečnosti, že zásahy OSN a jiné mezinárodní snahy o ukončení konfliktu v Libanonu a Somálsku vedly tehdy v obou zemích ke krvavým útokům na mezinárodní vojenské jednotky a k jejich následnému stažení.

Podívejme se nyní blíže na somálský vývoj a příčiny tak rozsáhlého a ničivého vnitřního konfliktu, který zemi sužuje dodnes a činí z ní v jistém smyslu bílé místo na politické mapě světa. Přesněji řečeno, pozapomenuté místo na mapě, jehož vzezrahující mizérii se bohužel nepodařilo vyřešit.

Vývoj Somálska od získání nezávislosti až do pádu diktatury generála Barreho

Již po získání nezávislosti¹⁾ v roce 1960 panovaly v Somálsku četné rozpory mezi severní a jižní částí země, které se lišily ve všech důležitých aspektech vzhledem k rozdílné koloniální nadvládě před rokem 1960. Velká Británie, která spravovala sever, a Itálie, jež měla správu nad jižní částí země, zanechaly za sebou zcela odlišné politicko-administrativní celky s rozdílnou politickou elitou. Nemálo sporů se též vynořilo v politických klánech mezi různými rodinnými a klanovými politickými skupinami, nicméně na rozdíl od mnoha jiných afrických států byly vnitropolitické poměry v Somálsku krátce po získání nezávislosti relativně velmi klidné.

Větší problém spíše v 60. letech představovaly nepřátelské vztahy se sousedními státy, v jejichž pohraničních regionech žily somálské menšiny, toužící po připojení k nově vzniklému Somálsku. Idea pansomalismu (či Velkého Somálska) vedla k podpoře iredentistických hnutí ze strany somálského režimu, který se v myšlence podpory somálských menšin sjednotil navzdory jinak rozdílným klanovým preferencím v rámci vnitrosomálského vývoje.

Konkrétně nejzávažnějším sporem byl ozbrojený boj somálských bojůvek na severu Keni v tzv. NFD (Northern Frontier District), území obývaném ponejvíce somálskou populací. Podobný konflikt s Etiopií vyvrcholil v roce 1964 krátkou válkou mezi Somálskem a Etiopií v pohraničních oblastech a vedl k uzavření společného obranného paktu mezi Keňou a Etiopií téhož roku. Ani v celoafrickém kontextu však Somálsko nezískalo pro své nároky podporu – nejen kvůli silné pozici keňského prezidenta Jomo Kenyatty a etiopského císaře Haile Selassieho, ale také kvůli obavám, že by se održení Somálci obývaných regionů v sou-

sedních státech Somálska mohli stát v mnoha problematických částech afrického kontinentu nebezpečným precedensem.

Parlamentní volby v roce 1964 a prezidentské volby v roce 1967 byly na tehdejší africké standardy relativně značně demokratické a na rozdíl od většiny ostatních afrických států nepatřila překvapivě somálská armáda k významným politickým aktérům v žádných politických krizích v 60. letech – spíše plnila vnější úkoly a představovala apolitickou sílu podporovanou všemi Somálci. Volby v letech 1964 a 1967 přivedly k moci elity, jež usilovaly o zlepšení sousedských vztahů země, což se poměrně podařilo, ale paradoxně tak došlo ke zhoršení vnitropolitických poměrů v Somálsku. Zátlum nepřátelství s Etiopií a Keňou v první polovině 60. let bylo jakýmsi tmelem napříč celosomálským politickým spektrem, chybějící šarvátky v pohraničních regionech více vynesly na povrch vnitřní konflikty v zemi, a především protichůdné klanové zájmy.

V říjnu roku 1969 byl somálský prezident Šermaarke zabit svým osobním strážcem, který náležel ke klanu, jenž byl vnímán jako oběť prezidentova nepřátelského postoje k určitým rodinným a klanovým strukturám.²⁾ V nastalé politické krizi se moci v listopadu 1969 chopila armáda, přičemž její velitel generálmajor Muhammad Siad Barre převzal moc v Somálsku. Následoval zákaz politických stran, rozpuštění Národního shromáždění a zrušení ústavy. Země se též přejmenovala na Somálskou demokratickou republiku.

Navzdory rozmanitým vládním tělesům, zřízeným novým revolučním režimem, byla veškerá moc v rukou generála Barreho, který zůstal také vrchním velitelem ozbrojených sil a jehož osobní autorita zastrašovala četné politické oponenty.

Jeho nový režim nabral marxistický kurs a nejenže vykořeňoval tradiční klanovou příslušnost, ale rovněž zaváděl četné tresty za politické chování, jež bylo označováno jako tribalismus a bylo vnímáno jako překážka celospolečenského socialistického rozvoje. Navzdory těmto snahám v Somálsku i nadále přetrvávalo silné vědomí klanové příslušnosti. Dalším kontroverzním momentem Barreho vlády byla snaha o vymýcení některých prvků islámského práva (např. tzv. *dija* neboli krvavé výkupné) a snaha o zrovnoprávnění žen, která narážela na odpor muslimských duchovních autorit v tradicionalistických oblastech.

Přestože jedním z proklamovaných pilířů Barreho diktatury byla politická moc a administrativa oproštěná od klanových svazků a spojení, ve skutečnosti byli u moci pouze příslušníci tří velkých somálských klanů, přičemž určité klanové skupiny byly z politiky úplně vyloučeny. Zvýšené klanové soupeření přinesl přelom 70. a 80. let nesoucí se ve znamení čím dál silnější opozice vůči režimu – navíc se vnitřní situace v Somálsku zdramatizovala rovněž v důsledku války s Etiopií v letech 1977–78, v níž somálská armáda utrpěla porážku.

Válka také způsobila, že se Somálsko plně odcizilo Sovětskému svazu, jenž podporoval etiopský režim.³⁾ Po prohrané válce se situace v Somálsku již jen rapidně zhoršovala a některé klany, proti nimž zahájil režim v 80. letech policejní represe a vojenské útoky, založily v tomto období ozbrojené skupiny, usilující o svržení Barreho diktatury.

Neúspěšný pokus o vojenský puč v dubnu 1978 následoval po vojenském debaklu Somálska, nicméně se nezdařil a jeho výsledkem byla poprava téměř všech zúčastněných důstojníků, kteří až na jednoho pocházeli ze stejného klanu – Majeerteen. Krvavé represe proti tomuto klanu zahrnovaly nejen vraždění a znásilňování, ale také otrávení vodních zdrojů a zabavení dobytka, který tvořil primární zdroj obživy.

Kromě represí proti klanu Majeerteen se Muhammad Siad Barre dostal do sporu se severním klanem Isaaq, proti němuž zahájil stejně brutální a rozsáhlé represe, zahrnující masivní vojenský útok na města, která představovala baštu zmíněného klanu (včetně druhého největšího města Hargeysa během brutální vojenské kampaně v roce 1988, jež vyvolala další obrovskou vlnu vnitřních běženců). Brutální taktika Barreho režimu postupně vedla k odcizení mnoha důležitých klanových a rodinných skupin, což pochopitelně dále přispívalo ke zhoršování téměř všech oblastí somálského (nejen) politicko-ekonomického života. Posledním třetím velkým klanem, který se dostal do konfliktu s režimem, byl významný klan Hawiye, jenž ovládal oblasti okolo metropole Mogadišo, čímž si v konečném důsledku podřezal somálský režim větev.

Bezvýchodná situace, v níž se generál Barre ocitl, vedla ke stále krvavějším masakrům civilistů, jichž se dopouštěla prezidentova jednotka Červené barety. Vražda významného kritika režimu, římskokatolického biskupa Salvatora Colomba v roce 1989 nebo masakr zhruba 450 demonstrujících muslimů v červenci téhož roku byly jen jedním z mnoha krvavých incidentů, doprovázejících poslední zoufalá léta Barreho diktatury. Definitivní kolaps Barreho diktatury v lednu 1991 zanechal rozervané Somálsko ve velice obtížné situaci a následné mocenské vakuum vedlo k vůbec nejhorší dekádě somálského vývoje.

Občanská válka a snahy OSN

Bezvládlí v roce 1991 vedlo k úsilí mnohých klanů a s nimi spjatých politicko-vojenských skupin o získání rozhodujícího podílu na moci. Postupně se tak rozhořela občanská válka, která vyhnala z domovů statisíce Somálců a samotné Somálsko rozdělila na klanové a mocenské državy. Autor článku

zde nehodlá popisovat názvy všech rozmanitých politických hnutí a jejich vojenských křidel, ani jejich složitou klanovou či subklanovou příslušnost.

Rozhodující skutečností pro započetí občanské války byla ovšem existence těchto hojných skupin, jejich spory o podíl na politické moci, přehnané osobní mocenské ambice klanových vůdců a vzájemná podezřavost mezi některými tradičně nevražlivými klanovými skupinami. Některé skupiny se také cítily ukřivděny nedostatečným „odměněním“ za svůj odboj proti Barreho režimu. Podobně jako například v Afghánistánu tak vedla existence těchto rozporů k propuknutí bojů a k pokračující devastaci Somálska, která dosáhla v 90. letech děsivých rozměrů. Prvotním konfliktem byl nesoulad mezi dvěma stěžejními postavami hlavní povstalecké organizace, tzv. Spojeného somálského kongresu (USC), který přerostl v roce 1991 v ozbrojený konflikt mezi Alím Mahdíem Muhammadem a Muhammadem Farahem Aididem. Boj těchto dvou frakcí rozpoutal další meziklanové a mezifrakcionářské půtky.

Klanová válka vedla k rozpadu země a k nevídanému kolapsu státních struktur a služeb. V květnu 1991 bylo na severu Somálska oznámeno vytvoření tzv. Somalilandu,⁴⁾ tvořeného pěti z celkového počtu osmnácti somálských regionů. Přestože tento neuznaný státček prošel také krvavými meziklanovými boji, ve srovnání s ostatními částmi Somálska se těšil určité „stabilitě“ a obdobím klidu. V roce 1998 vzniklo na severovýchodě Somálska území nazývané Puntland,⁵⁾ přičemž skupiny ovládající toto území si kladly nárok na dva regiony Soma-

lilandu, což vedlo k územním sporům. Vedení Puntlandu ovšem oznámilo, že se nehodlá odtrhnout od Somálska, jak učinil Somaliland, ale je spíše jakýmsi předvojem budoucího federálního uspořádání země. V roce 1999 vznikla ovšem další entita, tzv. Jihozápadní Somálsko.⁶⁾ V rámci těchto státeků samozřejmě existují další teritoria, spravovaná a ovládaná různými klanovými seskupeními.

Nejhorším důsledkem občanské války byl hladomor první poloviny 90. let, jenž vedl ke snahám Organizace spojených národů utišit vnitřní konflikt a přivést k jednacímu stolu znesvářené skupiny. Dobře známý výsledek toho úsilí byl zaviněn velmi složitou situací v zemi, která propadla nekontrolovatelnému chaosu a bezuzdným klanovým konfliktům. Angažmá OSN⁷⁾ v Somálsku bývá sice často popisováno jako debakl, ale ve skutečnosti alespoň pomohlo zmírnit utrpení řadových Somálců pomocí humanitárních dodávek a částečně odvrátit obrovský hladomor, jemuž jen v roce 1992 padlo za oběť cca 350 000 Somálců. Nejznámějším momentem mezinárodních snah o ukončení války v Somálsku se ovšem stala smrt 18 (někdy se uvádí též 19) amerických vojáků v říjnu 1993 při proslulé nezdařené operaci v Mogadišu⁸⁾ – tato událost nakonec zcela zastínila průběh celé operace OSN.

Vyslání amerických vojenských jednotek do operace nazvané Obnovená naděje (*Restore Hope*) na podzim 1992 bylo součástí širšího mezinárodního úsilí na pokojné vyřešení občanské války. Z pů-

vodního úkolu ochránit humanitární dodávky OSN přešly však postupně americké jednotky do role aktéra, který se dostal do konfliktu s jednou z předních postav somálského konfliktu – generálem Muhammadem Farahem Aididem. Skutečnost, že somálské milice zmíněného generála připravily o život 24 pákistánských vojáků v červnu 1993, byla způsobena tím, co generál Aidid vnímal jako ztrátu nestrannosti jednotek OSN, které chtěly provést inspekci Aididových zbrojních skladů, avšak neznámily podobný záměr, pokud šlo o další somálské vojenské velitele. Někteří experti se domnívají, že pokud by inspekce zbrojních skladů probíhaly současně na všech klanových územích, nedošlo by k až tak intenzivním vojenským incidentům s jednotkami OSN. Jednotky Spojených národů ovšem tehdy nedisponovaly dostatečnou vojenskou kapacitou na podobnou rozsáhlou operaci. Svědčí o tom fakt, že předvoj vojáků OSN tvořilo cca 500 chabě vyzbrojených pákistánských vojáků. Smrt čtyřia dvacet z nich vedla ke zvýšenému americkému úsilí dopadnout Aidida a jeho důstojníky, čímž ztratily americké jednotky aureolu čistě záchranné mise. Při říjnové bitvě v ulicích Mogadiša ztratily jednotky amerických Rangers 19 osob a téměř 80 bylo zraněno. Tato událost vedla v roce 1994 k rozhodnutí stáhnout americký vojenský personál. K tomu došlo v roce 1995 při společné operaci USA a OSN, která rovněž stáhla ze Somálska zbývající vojenský personál.

Jedním z nejdiskutovanějších důsledků občanské války v Somálsku byla a je obava, že by se Somálsko mohlo stát útočištěm radikálních islámských skupin, podobně jako například Afghánistán. Smrt amerických vojáků v roce 1993 se nyní dává do souvislosti s působením příslušníků sítě al-Káida v Somálsku a s jejich výcvikem a pomocí somálským milicím.⁹⁾ Válkou sužovaná země s dlouhým, těžko kontrolovatelným pobřežím se zdá být vhodným terénem pro aktivity islámských radikálů, ať již somálských, nebo pocházejících z jiných zemí. Během občanské války zde zpravodajské služby zaznamenaly přítomnost radikálů například z Egypta a Jemenu. Je zřejmé, že v Somálsku operovali s tamní islamistickou organizací *al-Ittihád al-Islámí* (Islámská jednota),¹⁰⁾ která se až do vojenských vpádů Etiopie na somálské výcvikové tábory v letech 1996–97 snažila situaci v Etiopii destabilizovat.¹¹⁾ Etiopie rovněž několikrát vyjádřila ochotu vykořenit s americkou pomocí islámské radikály (nejen) z jihozápadního Somálska, sousedícího s Etiopií. Možnost vzniku radikálního islámského státního útvaru v Somálsku je tak poněkud bržděna sousední Etiopií, která se do občanské války občas otevřeně vměšuje a poslední, co by si přála vidět na svých hranicích, je podobný radikální islámský stát, představující hrozbu etiopské svrchovanosti podporou separatistických tendencí v severních etiopských regionech.

I přes nesmírnou roztržičnost Somálska a množství ztroskotaných snah v 90. letech existuje část somálské elity, která se stále snaží ukončit rozdrobení státu a více či méně doutnající občanskou válku a s ní spojené bezvládní a chaos. O situaci v zemi však svědčí například skutečnost, že tzv. přechodná národní vláda,¹²⁾ vytvořená v roce 2000 v Džibutsku, kontrolovala od svého vzniku z celé země pouze část hlavního města Mogadiša (!). Nejnovější mírové rozhovory,¹³⁾ které započaly v roce 2002 v Keni, procházely i v březnu 2004 dramatickými výkyvy a nekonečným hašteřením mnoha klanových a politických skupin, a tak je budoucnost Somálska i nadále značně nejistá. Je také zřejmé, že cesta k míru bude po tak dlouhém období válečného chaosu velmi zdoluhavým procesem, doprovázeným pravděpodobně mnoha neúspěchy a zklamáním.

radej@fss.muni.cz

¹⁾ Detailní přehled somálské historie a vývoje v rozmanitých časových obdobích viz např. „Somalia – A Country Study“ na <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/sotoc.html>.

²⁾ Zavražděný prezident náležel ke klanu Daarood a ministerský předseda Igaal chtěl jako člen klanu Isaaq prosadit do čela státu opět příslušníka klanu Daarood, což podnítilo na základě klanových svazků a nepřátelství další politickou krizi a rovněž odpor některých armádních důstojníků, většinou negativně vnímajících klanovou politiku, kteří poté zosnovali převrat. Vyhroutil se tak politický boj mezi rozmanitými klanu, jenž sužuje Somálsko dodnes, přestože za Barreho nadvlády byla klanová příslušnost potírána a plný průchod jí dala až občanská válka v 90. letech.

³⁾ Válka o region Ogaden sice zpočátku probíhala úspěšně pro somálské povstalce, avšak vojenská pomoc SSSR a Kubu pomohla Etiopii postupně převzít iniciativu a porazit somálské jednotky, které ztratily cca 8000 mužů. Válka rovněž vyhnala z regionu cca 2 miliony obyvatel, a vytvořila tak obtížný problém uprchlíků, který Somálsko (nejen) ekonomicky vyčerpával.

⁴⁾ Viz např. <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/somalia.htm>.

⁵⁾ Viz např. <http://en.wikipedia.org/wiki/Puntland>.

⁶⁾ Viz např. <http://en.wikipedia.org/wiki/Somalia>.

⁷⁾ Viz např. „The U.S. and U.N. in Somalia“ na <http://www.cdi.org/adm/713/transcript.html>.

⁸⁾ Viz „Ambush in Mogadishu“ na <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/ambush/>.

⁹⁾ Viz např. Philips, J.: „Somalia and al-Qaeda: Implications for the War on Terrorism“ na <http://www.heritage.org/Research/NationalSecurity/BG1526ES.cfm>.

¹⁰⁾ Informace o Ittihádu viz např. <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2863.htm>. Viz též <http://www.fas.org/irp/world/para/ogadin.htm> nebo <http://www.state.gov/documents/organization/20110.pdf>.

¹¹⁾ Viz např. Ottaway, D. B. a Ricks, T. E.: „Somalia Draws Anti-Terrorist Focus“ na <http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn?pagename=article&node=&contentId=A36231-2001Nov3>.

¹²⁾ Viz např. <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/so.html>.

¹³⁾ Neaktuálnější politický vývoj viz např. <http://allafrica.com/somalia/>.

Ve druhé polovině 80. let patřil Mosambik mezi případy zhrouteného státu. Po intenzifikaci konfliktu mezi vládou a protivládní ozbrojenou organizací RENAMO držela vláda pouze města. Organizaci RENAMO se podařilo odstranit efektivní přítomnost státu z rozsáhlých venkovských oblastí. Vzhledem k tomu, že RENAMO žádné funkční administrativní struktury nebudovalo, ujaly se výkonu moci tradiční autority. Podpis mírové dohody v roce 1992 a následné volby v roce 1994 umožnily zahájení rekonstrukce země.

Součástí této rekonstrukce byla i postupná obnova výkonu státní moci na celém mosambickém teritoriu. Skutečnost, že se nejednalo o snadný a bezbolestný proces, dokládá případ distriktu Maringué, ze kterého lze vyvozovat závěry relevantní pro postkonfliktní rekonstrukci a obnovu státních struktur i v jiných oblastech světa.

Maringué jako bašta organizace RENAMO

Distrikt Maringué se nachází v odlehle části středomosambické provincie Sofala. Severní část okresu se sklání do širokého údolí řeky Zambezi, jím navazuje na majestátní masiv pohoří Gorongoza. Vzhledem k obtížné přístupnosti (více než 600 km od centra provincie) se oblast dnešního distriktu Maringué stala na samém konci 19. století posledním útočištěm odporu proti ustavování portugalské koloniální moci v provincii Sofala a v období první světové války jedním z center povstání proti portugalské správě (tzv. revolty Bárué).

Oblast zůstala ideálním prostředím pro guerillovou válku vzhledem ke vzdálenosti od hlavních komunikačních tahů i velkých městských center, což se ukázalo záhy po vyhlášení nezávislosti Mosambiku v roce 1975. Tehdy začala proti vládě operovat ozbrojená organizace RENAMO, která vznikla v bývalé Rhodesii (dnešní Zimbabwe) z bývalých mosambických příslušníků portugalských speciálních jednotek a dalších odpůrců marxistické mosambické vlády. Relativní blízkost k bývalé Rhodesii, která hnutí RENAMO vydatně podporovala, a zvláště pak k původní hlavní základně RENAMO v pohoří Gorongoza, byly dalším faktorem, který z oblasti Maringué učinil zónu intenzivních operací RENAMO.

Od konce 70. let síly RENAMO rovněž útočily na představitele tzv. „lidové moci“ (*Grupo dinamizador*), členy strany FRELIMO a konečně na veškeré státní zaměstnance (např. učitele) v izolovaných lokalitách oblasti, až byla počátkem 80. let

Rekonstrukce zhrouceného státu

Případ mosambického distriktu Maringué

PETR JELÍNEK

přítomnost státu omezena na město Maringué. V té době však dosud nebylo možné hovořit o plné kontrole oblasti organizací RENAMO, například komunikace procházející přes město Maringué z města Gorongosa na jihu do města Chemba na Zambezi byla ještě v letech 1982–1983 průjezdná. O rok později se však povstalcům RENAMO podařilo zmocnit se dočasně města Maringué, přičemž za použití výbušnin zničili budovu administrativy i rezidenci administrátora. Přestože vládní síly záhy město dobyly zpět a administrátor začal opět vykonávat své funkce (byl z provizorní kanceláře), jednalo se o významný úspěch RENAMO.

Jistým přelomem se ale stal rok 1986. Tehdy se vládním a zimbabwským silám podařilo dobýt podruhé ve dvou letech hlavní základnu RENAMO v lokalitě Casa Banana v pohoří Gorongosa. RENAMO reagovalo přesunutím základny do ještě odlehlejší oblasti u města Maringué. Vedení RENAMO si pro základnu zvolilo místo, které bylo v koloniálním období rezervací využívanou turisty k lovu zvířat. Jednalo se o oblast zarostlou hustým lesem bez stálého obyvatelstva, zato však s jednou přistávací dráhou přibližně 40 km od města Maringué a druhou na okraji města. Po ustavení své hlavní základny v okrese Maringué povstalci znásobili své úsilí eliminovat veškerou přítomnost státních orgánů z okresu. Intenzifikace bojů v letech 1986/7 donutila okresního administrátora Marcelina Somaného opustit okres. Stát byl od tohoto okamžiku v okrese Maringué přítomen pouze vojenskou jednotkou, která byla umístěna ve městě Maringué, sestávajícího v této době pouze z ruin a chýší, o které sváděla urputné boje s povstalcí. Velitel jednotky formálně převzal funkci civilního administrátora, aby byla zachována fikce kontinuity státní přítomnosti v okrese.

Prostor uprázdněný eliminací státních struktur vyplnily tradiční autority. Tzv. *regulos* neboli *nhacuauas* (tradiční vládcové), *sapandas* (předáci skupin vesnic) a *fu-*

mos (šéfové vesnic) převzali v rámci hierarchické organizace odpovědnost za udržování veřejného pořádku, řešení konfliktů a trestání zločinů. Daně v peněžní formě přestaly být vybírány. Když se ale bojovníci RENAMO obrátili na tradiční autority se žádostí o příspěvek, bylo svoláno obyvatelstvo a vybrána kontribuce ve formě drůbeže, koz nebo kukuřice. Komunity však také musely organizaci RENAMO poskytovat rekruty, nosiče a konkubíny.

S odstraněním státní přítomnosti v oblasti přestala být úplně poskytována celá řada služeb obyvatelstvu. Vzdělání se stalo dostupným jen ve školách vybudovaných místními komunitami z kulatiny a jílu, ve kterých vyučovali komunitami vybraní učitelé, kteří často měli jen nepatrně vyšší vzdělání než jejich žáci. Moderní zdravotní péče byla obyvatelstvu zcela odepřena. Zobecněná absence bezpečnosti spolu se zaminovanými komunikacemi kriticky omezily možnosti pohybu zboží, zemědělci v důsledku toho přestali produkovat plodiny na prodej, a došlo tak k naprostému útlumu ekonomické aktivity.

Dramatická proměna mezinárodního prostředí na počátku 90. let, zvláště pak demokratizace JAR a ukončení podpory mosambické vlády ze strany východního bloku, představovaly silný impuls k mírověmu urovnání konfliktu. Mírová dohoda podepsaná v Římě v říjnu 1992 obsahovala ustanovení, která výrazně ovlivnila postkonfliktní vývoj v okrese Maringué. Vláda přistoupila na to, že za administrátory okresů, kde na konci války nebyla státní civilní správa přítomna, najmou osoby navržené organizací RENAMO. Mezi distrikty, kde na konci války vláda svého civilního administrátora neměla, patřil vedle distriktů Cheringoma a Muanza i distrikt Maringué. V prosinci 1992 tak představitel ministerstva pro státní správu doprovázel do Maringué nového okresního administrátora Nobrese Mequea, kterého stejně jako šéfy administrativních stanovišť v Canxixe a v Subwe a lokality Gumbalanssai navrhlo RENAMO.

Léta nejistoty 1992–1997

Jmenování administrátora navrženého organizací RENAMO nebylo jediným faktorem, který zapříčinil specifický postkonfliktní vývoj v distriktu Maringué. Významný vliv měla také pokračující existence hlavní základny RENAMO v rozsáhlé oblasti bezprostředně na východ od centra okresu. Na základě mírové dohody byla naprostá většina ozbrojených sil RENAMO rozpuštěna, část byla začleněna do nové státní armády a část bojovníků byla demobilizována. V případě hlavní základny ale vláda tolerovala pokračující přítomnost přibližně čtyř set ozbrojenců RENAMO, kteří tam formálně plnili roli hlídačů zanechaného majetku vedení RENAMO (budov, vozidel, válečného materiálu).

Přítomnost takovéto ozbrojené síly nepodléhající státní autoritě, stejně tak jako skutečnost, že kromě administrátora distriktu a administrativních stanovišť nebyl stát v okrese přítomen, umožnila organizaci RENAMO okres ovládat podobně jako v době války. Výpady ozbrojenců RENAMO ze základny zajišťovaly poslušnost tradičních autorit a místních komunit a zastrasovaly obyvatelstvo dokonce i v průběhu voleb v roce 1994.

Ani volby, ve kterých v okrese Maringué zvítězilo s více než 90 procenty hlasů RENAMO (v celostátním měřítku ale zvítězila vládní strana FRELIMO), neznamenalo konec kontroly okresu ze strany RENAMO. Bývalé povstalecké hnutí totiž interpretovalo mírovou dohodu tak, že Maringué příkla organizaci RENAMO na časově neomezenou dobu. A vláda se příliš nesnažila, aby tuto interpretaci vyvrátila. Obávala se totiž, že by se rázný zásah proti ozbrojencům z bývalé hlavní základny RENAMO mohl stát roznětkou k nové občanské válce. Přítomnost státu tak byla nadále omezena na okresního administrátora Nobrese, jehož loajalita byla rozdělena mezi RENAMO, které ho nominovalo, a vládu, pod níž formálně spadl a od které dostával plat. Absence policie znamenala, že komunity byly bezbranné proti zastrasování a krádežím majetku ze strany ozbrojenců RENAMO.

Ani ustavení policejní stanice v městě Maringué v roce 1995 neznamenalo žádný přelom v rovnováze sil. Vzhledem k rozloze okresu byl počet policistů zcela nedostatečný a bez odpovídajícího vybavení. Ozbrojencům RENAMO se tak nadále dařilo nejen zastrasovat obyvatelstvo a narušovat návštěvy politiků, ale i efektivně bránit rozmísťování státních zaměstnanců (zvláště učitelů) v okrese. Tlak vlády na administrátora, aby rozšíření státních struktur a služeb v okrese zajistil, jej přivedl do neřešitelné situace. Na jedné straně obviňován svými bývalými spolubojovníky z RENAMO ze zrady a zkorumpovanosti, na druhou stranu pod tlakem ze strany státní administrativy na úrovni provincie, kte-

rá mu jako bývalému členu RENAMO nedůvěřovala.

V případě správce administrativního stanoviště Canxixe tento konflikt dospěl až k násilnému vyvrcholení. Poté, co administrátor z Canxixe umožnil ustavení policejní stanice v obci, si na něj ozbrojenci z RENAMO počkali a těžce ho zbili. Po krátkém čase jej okresní administrátor jako nedůvěryhodného zprostil funkce, čímž ale svému vlastnímu odvolání nezabránil (na jaře 1997). Výkonu funkce okresního administrátora se ujal Jaime Saimone, který měl jako bývalý bojovník za nezávislost plnou důvěru vlády. Poté, co při demonstracích síly ze strany ozbrojenců RENAMO došlo ke spálení státní vlajky, byly do okresu v roce 1998 povolány speciální policejní síly rychlé reakce, které přinesly rozhodující obrát v poměru sil mezi státními orgány a ozbrojenci z bývalé základny RENAMO.

Postupná rekonstrukce 1997–2003

Změna administrátora a povolání speciálních sil byly bodem obrátu, nejednalo se však o změnu okamžitou. Zastrážování obyvatelstva a nátlak na tradiční autority ze strany ozbrojenců pokračovaly a speciální síly musely zprvu doprovázet státní učitele na jejich místa působení. Postupně se však situace stabilizovala a oblast pod kontrolou ozbrojenců RENAMO byla omezena na oblast okolo jejich bývalé základny.

Rozhodující v tomto směru byla změna v postoji tradičních autorit. Jak bylo uvedeno, představitelé tradiční moci v průběhu války více či méně dobrovolně spolupracovali s organizací RENAMO a vůči vládě strany FRELIMO měli silnou nedůvěru, zvláště vzhledem ke zkušenosti ze 70. a 80. let, kdy se je FRELIMO snažilo zbavit jakékoli role ve společnosti. Na druhou stranu ale místní komunity požadovaly stabilitu a poskytování služeb, které mohl zajistit pouze stát. Kromě toho rozmístění příslušníků speciálních policejních jednotek vyslalo signál, že se rovnováha sil v okrese mění a že budoucnost patří straně vládní. Rozhodující byla ale deklarovaná změna vládní pozice k tradiční moci. Vůdci komunit byli státem oficiálně uznáni za legitimní autority a zdůrazněna byla jejich nezastupitelná role v mobilizaci a participaci obyvatelstva na identifikaci a implementaci programů místního rozvoje. Dekret 15/2000 z června 2000 zvláště zdůraznil spolupráci v oblasti udržování veřejného pořádku, spravedlnosti a sociální harmonie, vzdělávání, využívání půdy, životního prostředí a údržby komunikací. Dekret 15/2000 též stanovil, že tradiční vůdci reprezentují stát u svých komunit a že se účastní výběru daní.

Uznání ze strany státu tradiční vůdci ocenili a začali s hrdostí u svých chýší vztýčovat státní vlajky a nosit šerpy se státními barvami. Za svou práci s organizací komunity ale nedostávají od státu žádnou

mzdu a nelze je tak považovat za součást státního aparátu. Výběr daně z hlavy (tzv. daň národní rekonstrukce), která je v distriktu bez jakéhokoli průmyslu nejvýznamnějším zdrojem příjmů státu, by byl bez zapojení tradičních autorit nemožný. Tradiční vůdce totiž musejí zorganizovat obyvatelstvo jednotlivých vesnic, vybrat od nich daně a prostředky následně předat okresnímu administrátorovi.

Stabilizace bezpečnostní situace umožnila rozšíření poskytování služeb obyvatelstvu státem. Vybudovány byly nové školy nebo stát vyslal do škol vystavených samotnými komunitami učitele, které platil a kteří měli vyšší kvalifikaci než jejich předchůdci. Vybudovány byly také nové zdravotní stanice. Celková stabilizace okresu však především umožnila výrazný nárůst ekonomických aktivit obyvatelstva. Zvláště úspěšné bylo zavedení pěstování bavlny v okrese. Produkce bavlny vzrostla z 300 tun v roce 1996 na 5200 tun v roce 2002. Nepominutelnou roli v tomto sehrálo ustavení pobočky ministerstva zemědělství v okrese, které zorganizovalo informační kampaň, a aktivity Národního bavlnářského podniku, který zajistil výkup bavlny. Prodej bavlny znamenal příliv externích zdrojů do okresu a obyvatelé si začali pomalu zvyšovat svůj životní standard, každý týden se například v Maringué prodalo na 40 jízdních kol.

Nelze nezmínit význam externí pomoci pro postkonfliktní rekonstrukci v okrese, zvláště významný pak byl Program UNDP pro lidský rozvoj na místní úrovni (PDHL). Tento program se zaměřil na sedm distriktů, které byly v průběhu války centrem nejtěžších bojů, mezi nimi na Maringué. Implementaci programu (zahájena v roce 1998) komplikoval fakt, že partnerské vládní instituce nedisponovaly adekvátními infrastrukturami, což vážně ztěžovalo jejich práci (okresní administrativa musela úřadovat v ruinách zbylých po válce a ve stanech). Součástí programu se tak stala výstavba nových objektů okresní správy, původní budovy se totiž nedaly opravit a musely být zarovnány se zemí buldozerem. Vedle budování infrastruktur sehrál program PDHL klíčovou roli ve zvyšování kvalifikace učitelů a zdravotních sester.

Nesplněné úkoly?

Jakkoli došlo od roku 1998 v okrese Maringué ke znatelnému pokroku, lze konstatovat, že proces postkonfliktní rekonstrukce nebyl plně dokončen ani po více než jedenácti letech po podepsání mírové dohody.

Především přetrvává problém v oblasti bezpečnosti, ztělesněný pokračující existencí bývalé hlavní základny RENAMO. Jakkoli jednotliví ozbrojenci postupně základnu opouštějí a zapojují se do civilního života, zvláště pak kvůli velmi nízkým

mzdám, které jim vedení RENAMO vyplácí, zůstává nadále v okrese organizovaná síla disponující palnými zbraněmi a nepodléhající státu. Přestože se počet ozbrojenců snížil z původních 400 na přibližně 50, jsou nadále schopni demonstrovat svou přítomnost a zastrašovat obyvatelstvo. V srpnu 2003 tak skupina uniformovaných ozbrojenců RENAMO se zbraněmi v rukou opakovaně pochodovala městem Maringué a obklíčila policejní stanici, přičemž zklidnění situace zajistilo až rozmístění dodatečných speciálních sil rychlého nasazení.

Státní monopol na výkon legitimního násilí však narušují také tradiční autority. Vzhledem k absenci soudu v okrese je odpovědnost za výkon spravedlnosti rozdělena mezi tradiční autority a provinční soud. Tradiční vůdce řeší téměř veškeré konflikty ve společnosti (rodinné spory, krádeže, lehká ublížení na těle) a státním orgánům jsou předávány jen případy nejtěžší (v některých případech jen vraždy, jinde též zabití a vážná ublížení na těle). Vzhledem k tomu, že v okrese jsou pouze čtyři policisté disponující dvěma motocykly (dva v městě Maringué a dva v obci Canxixe), musejí přepravu pachatele těžkého zločinu na policejní stanici zajistit tradiční vůdce. Provinilce tak doprovází komunitární policie, což jsou pomocníci tradiční autority, kteří za svou práci nedostávají žádnou mzdu (kromě naturálního poplatku od provinilce). Přepravu provinilce z okresu na provincii již je stát schopen zajistit.

Lze konstatovat, že i více než jedenáct let po ukončení válečného konfliktu je stát v distriktu extrémně slabý a musí se při výkonu svých klíčových funkcí opírat o spolupráci s tradičními autoritami.

Závěr

Z případu postkonfliktní rekonstrukce mosambického okresu Maringué lze vyvodit následující závěry:

- Bezpečnostní stabilizace a ustavení efektivních orgánů státní správy je předpokladem sociálního a ekonomického rozvoje po válečném konfliktu.
- Ponechání části území státu pod faktickou kontrolou bývalé ozbrojené opozice může mít negativní vliv na sociální a ekonomický rozvoj tohoto území.
- Nalezení *modu vivendi* mezi státem a tradičními autoritami má zásadní význam pro harmonický postkonfliktní rozvoj společností, v nichž tradiční autority hrají významnou roli.
- Budování infrastruktur umožňujících obnovu státní správy je plně legitimním příspěvkem externích dárců k postkonfliktnímu rozvoji.

jelinek@iir.cz

Článek vychází z terénního výzkumu realizovaného autorem v srpnu a září 2003.

Tchaj-wan a jeho nezávislost

Pokud bychom srovnávali Čínu s Tchaj-wanem – na první pohled žijí jinými problémy. ČLR zažívá stále éru robustního ekonomického růstu a pokouší se o nastolení „pořádku nad chaosem“, jak by bylo možno označit její úsilí o recentralizaci a modernizaci říše. Tchaj-wan již přestál období vojenské diktatury Kuomintangu a umožnil vznik demokratické, liberální a strukturované společnosti. Obdobnými strukturálními a sociálními problémy jako jeho velký soused netrpí. Jeho daní za liberální demokracii je od roku 2000 trvalá politická krize.

RUDOLF FÜRST

Ztráta zaslíbené země

Kuomintangský režim se v 70. letech minulého století ocitl po normalizaci americko-čínských vztahů v izolaci. Sen o znovudobytí pevninské Číny se zcela rozplynul a jediným racionálním řešením pro přežití režimu bylo usmíření s většinou rodilých Tchajwanců. Na ostrově totiž žily dvě znesvářené skupiny. Jednu tvořila vládnoucí minorita etnických Číňanů, kteří přišli s Čankajškem z pevninské Číny (zhruba dva miliony), kde tato garnitura prohrála občanskou válku s komunisty. Druhou částí obyvatelstva ostrova Tchaj-wan byla od konce 40. let početní většina etnických Číňanů (tou dobou asi šest milionů), na ostrově již dříve narozených, kteří byli potomky migrantů z jižních čínských provincií, zejména Fujian (Fu-fien) a Guangdong (Kuang-tung). Tato vrstva starousedlíků se po příchodu kuomintangského režimu na ostrov stala politicky bezprávnou a ekonomicky diskriminovanou. Starousedlíci hovořili většinou jihofitienským dialektem, zatímco menšina kuomintangských přistěhovalců a jejich potomci používají standardní čínštinu (*Mandarin*).

Napětí mezi vládnoucí „kastou“ a zbytkem obyvatelstva se začalo uvolňovat až po zavedení demokratických politických reforem. Kuomintang (KMT) se reformoval a otevřel rodilým Tchajwancům mimo jiné tím, že umožnil jejich vstup do strany ve větším počtu než symbolickým a vyzvedl v roce 1988 rodilého Tchajwance Lee Teng-huie (Li Teng-chuej) do samého čela strany. Tento vzdělaný technikar si upevnil v KMT moc a uskutečnil cestou shora zásadní demokratické reformy (zrušení stanného práva, legalizace opozice, změna volebního zákona, uzákonění svobody slova a shromažďování, zrušení cenzury atd.).

Tchajwanská cesta k demokracii se oběšla bez přerušení ekonomického boomu, který nastartoval již v předchozích dekáдах. Vyhnuła se tedy tíživým ekonomickým a sociálním dopadům v důsledku transformace, k jakým došlo například při časové souběžné demokratizaci tzv. východního

bloku. Vládnoucí KMT mohl sklízet vavříny, neboť doposud slabá a rozháraná opozice nebyla schopna jeho převahu ve svobodných volbách ohrozit. Režim na Tchaj-wanu se tedy vzdal návratu do pravlasti a upevnil si pozici, kterou ve vztahu k ČLR zajistily Spojené státy svými bezpečnostními garancemi.

Ve formálně demokratickém systému ovšem postupně rostla vládnoucí straně silná konkurence v podobě Demokratické pokrokové strany (*Democratic Progressive Party*, DPP),¹⁾ která se orientovala na vynucení širšího rámce demokratických reforem a je zaměřena více doleva. Tato opoziční strana oslovovala především rodilé Tchajwance a byla skeptická k ideji budoucího sjednocení s pevninskou Čínou. Původní jádro DPP tvořila řada disidentů a individualit, mezi nimiž byli také stoupenci nezávislosti (např. Peng Ming-min /Pcheng Ming-min/), kteří se mohli vrátit z exilu.

Nebyť rozkolu ve vedení KMT, demokraté by neměli šanci na víc než hlasité protesty v parlamentu, ale nový volební zákon o přímé volbě prezidenta umožnil v roce 2000 překvapivé vítězství demokratického kandidáta Chen Shui-biana (Čchen Šuej-pien), který o dvě procenta těsně porazil soupeře z KMT, za nějž proti sobě kandidovaly dvě silné osobnosti – Lien Chan (Lien Čan) a James Soong. Tím ovšem vznikl politický pat, který trvá dodnes. Ze zákona silný prezident s velkými pravomocemi (smí např. jmenovat kabinet bez souhlasu parlamentu) stál proti stále silnému KMT, který ovládal většinu v parlamentu (Legislativní dvůr).

Jedna země – dva systémy

Tuto formuli uplatnilo reformní vedení čínské komunistické strany pro připojení liberálního Hongkongu, který byl vrácen z britské správy Číně v roce 1997. Za éry Deng Xiaopinga (Teng Siao-pching) se ČLR postupně zbavovala ideologických předpokladů (jistě ne bez praktického zřetelu) a akceptovala přítomnost kapitalistických enkláv uvnitř socialistického systému.

Pro Tchaj-wan však obdobná nabídka nebyla přijatelná především z politických důvodů. Ostrovní stát Čínská republika na Tchaj-wanu odvozuje svou suverenitu od tradice Čínské republiky z roku 1912, která vznikla na pevnině. Tchaj-wan se navíc pevninské Číně vzdálil již na konci 19. století, kdy se stal japonskou kolonií. Reformovaný kuomintangský režim se snažil urovnat vztahy s Pekingem, ale nebyl ochoten se do současné ČLR integrovat pro rozdílnost politických systémů. Jedním z hlavních argumentů proti sjednocení s ČLR byl nápadný rozdíl v životní úrovni. Tato propast se však poněkud zmenšuje, zejména ve srovnání s dnešními velkými městy v ČLR (Šanghaj, Peking, Kanton) a zvláštními ekonomickými zónami (např. Shenzhen /Šen-čen/). Ve srovnání s ČLR jako celkem je však Tchaj-wan bohatší (HDP na hlavu v r. 2002 v USD: ČLR: 4 700 / TW: 18 000),²⁾ nemluvě o nevyčísitelných kritériích (ekologie, sociální péče, občanská práva, úroveň služeb, náboženská svoboda, průměrná úroveň vzdělání, práva minorit, dostupnost informací atd.).

Mezi Tchaj-wanem a Čínou byla navázána neoficiální jednání na nevládní úrovni v letech 1992–93 za prezidenta Lee Teng-huie. Peking prosazoval svou formuli „jedna země – dva systémy, zatímco Tchaj-pej se vyjadřovala v termínech jako „jedna země – dvě oblasti“, aniž by byl vydán nějaký oficiální dokument, ve kterém by se obě strany shodly na nějaké výsledné formě a interpretaci způsobu sjednocení. Poté, co se týmy vyjednavců s příslovečnou čínskou praktičností dohodly na řadě věcných ujednání ohledně vracení únosců letadel, rybolovu, kulturní a akademické spolupráce atd., prezident Lee nakonec v roce 1999 v interview pro stanici Deutsche Welle zmrazil Peking tvrzením, že vztah ČLR a Tchaj-wanu je na úrovni dvou států. V následujícím roce přišla další studená sprcha pro Čínu, když se prezidentem na Tchaj-wanu stal člen opoziční strany, známé svými separatistickými sklony.

Vlastenci zelení a modří

Bývalý prezident Lee Teng-hui nezapřel v sobě „Tchajwance“, po roce 2000 z rodného Kuomintangu odešel, založil novou stranu – Alianci za tchajwanskou jednotu (*Taiwan Solidarity Union*, TSU) a odvedl s ní část poslanců z KMT. Poté začal zcela otevřeně spolupracovat s demokraty, s bývalou opoziční své bývalé strany KMT. Pro vnitropolitickou atmosféru byl tento manévr ještě dalším důvodem k prohloubení již tak upřímných osobních animozit mezi KMT a jeho opozicí. Ze zdrceného KMT, kdysi mocné státostřany, se odštěpila ještě další frakce, která se zformovala okolo uraženého Jamese Soonga (Strana blízká lidu, *People First Party*, PFP), jež také přetáhla část poslanců z Kuomintangu, ale v parlamentu s ním hlasuje.

Vykrystalizovaly tak dva silné parlamentní bloky. Tak zvanou „alianci modrých“ tvoří strany vzešlé z Kuomintangu (KMT a PFP),³⁾ jež symbolicky charakterizuje modrá barva stranického emblému KMT a také státní vlajky. Proti ní stojí „zelení“ (DPP a TSU), podle barevné symboliky em-

ODLOŽENÉ STÁTY

blému DPP se zeleným ostrovem uprostřed, sugerující Tchajwanskou nezávislost na pevninské Číně. Ačkoliv existuje stále řada nedořešených problémů v reformě ústavních pravomocí nejvyšších státních institucí, v nedotčené reformě sociálního systému či v ekonomice, hlavními tématy politického boje se stal spor o budoucnost země: do jaké míry se má integrovat s ČLR, zejména ekonomicky a jak to vše souvisí s otázkou identity obyvatel Tchaj-wanu.

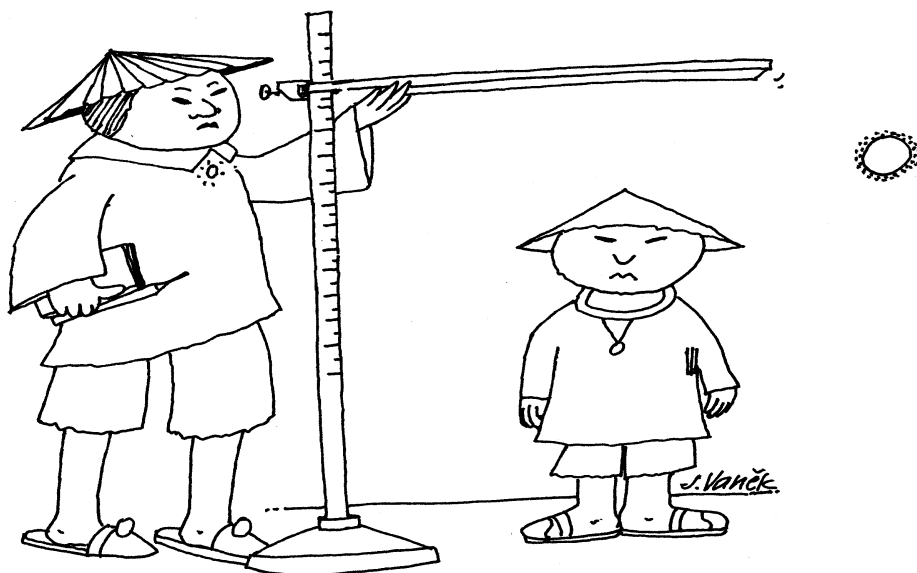
Jasně politické vymezení mezi dřívějším Kuomintangem a opoziční DPP se zamlžilo. Demokratický prezident Chen po prvním nezdařeném pokusu o koaliční kabinet s KMT nakonec vytvořil menšinovou vládu z řad svých spolustraníků z DPP. Tím se ovšem tato strana proměnila ve vládní, aniž by měla sílu prosazovat svůj program. KMT mohl pohodlně blokovat v parlamentu jakékoliv rozhodnutí vlády, po roztržce okolo kontroverzní dostavby čtvrté atomové elektrárny v *Kungliao* se dokonce schylovalo k pokusu o odvolání prezidenta.

Demokraté se ocitli v roce 2001 v obtížné situaci, když museli vysvětlovat pokles HDP do hodnoty minus dvou procent, což by bývalo za vlády KMT něco neslýchaného. Tento výkyv byl zapříčiněn globálním poklesem cen informačních technologií, v následujícím roce se růst HDP opět vyšplhal k obvyklým (od konce 90. let) 4–5 procentům. V roce 2001 přesto DPP poprvé vyhrála v parlamentních volbách s 33,4 procenta, když porazila oslabený Kuomintang s 28,6 procenta, k získání parlamentní většiny „zelených“ to však ještě nestačí.⁴⁾

Tchajwanský politolog Yu-Shan Wu tento překvapivý úspěch přičítá tomu, jak DPP populisticky rozvířila téma hrozby asimilace Tchaj-wanu pevninskou Čínou a jak obvinila „modrou“ koalici z nedostatečného hájení národních zájmů. V říjnu 2001 se konal summit hlav států APEC v Šanghaji. Čína u podobných příležitostí nikdy nepřipustila účast tchajwanského prezidenta, avšak akceptovala zástupce Tchaj-wanu na úrovni například ministra. Vláda demokratů však tentokrát trvala na účasti prezidenta Chena, což Peking odmítl, a protože ani druhý navržený kandidát z Tchaj-wanu nebyl pro ČLR přijatelný (bývalý viceprezident Lee Yuan-zu), Tchaj-wan na protest setkání APEC opustil. Podle výše uvedeného autora vynesl hněv voličů nad diskriminací Tchaj-wanu straně DPP vítězství v parlamentních volbách.⁵⁾

Debaty o národní tchajwanské identitě a vztahu s ČLR se staly doménou zelených. Strana Lee Teng-huie přišla v roce 2002 znovu s návrhem změnit název státu na Tchajwanskou republiku, namísto dosavadní Čínské republiky (na Tchaj-wanu), i když tento návrh parlament jednou zamítl. Pro pokusy o znovupřijetí Tchaj-wanu do OSN by ale změna názvu státu mohla přinést nové možnosti manévrování.

Dalším politickým skandálem v roce 2002, patřičně provokujícím Peking, byl návrh Chen Shih-menga, poradce prezidenta Chena, změnit kromě oficiálního názvu státu také národní vlajku, která je v podstatě původním emblémem Kuomintangu. Podobně vyzněl i pokus o změnu označení tchajwan-

ských pasů (2003), kde se k „Republic of China“ mělo přidat – „Taiwan“, údajně proto, aby se imigračním úředníkům nepletly s dokumenty občanů z ČLR (People's Republic of China). Ve snaze uvolnit ruce nyní státotvorné DPP přejala TSU Lee Teng-huie otázku národovectví a přesunula se na samý pokraj politického spektra, když například požadovala, aby v budoucnu v nejvyšších státních funkcích mohli být jen osoby na Tchaj-wanu narozené, se zřetelným atakem na některé špičky KMT.

Chen Shui-bian po nástupu do funkce prezidenta jasně vyjádřil, že nehodlá přistoupit k vyhlášení nezávislosti Tchaj-wanu, pokud země nebude napadena Čínou. Žádný významný politický subjekt vyhlášení nezávislosti v programu nemá, DPP sice původně ano (resp. od začátku 90. let)⁶⁾, ale později svou verzi změnila na obecná tvrzení o nezávislosti, nikoliv ovšem s úmyslem ji deklarovat. Strana po roce 2000 přešla na rétorickou kličku, že Tchaj-wan už stejně nezávislý je a že DPP si nepřeje konfrontaci s ČLR.

Průzkumy veřejného mínění na Tchaj-wanu⁷⁾ prokazují, že většina tamějších obyvatel si přeje zachovat dané provizorium, tj. participovat na ekonomickém boomu v ČLR, stěhovat tam výrobu a exportovat do obrovského čínského trhu. Současně však si připojení k ČLR přeje jen sotva pět procent, většina (zhruba 80 procent) dává přednost zachování daného stavu, s možností dál v budoucnu situaci zvážit (a posléze se sjednotit nebo ne). Stoupenců nezávislosti je jen málo – okolo pěti procent. Tím se tedy téma nezávislosti Tchaj-wanu zdá být jen problémem virtuálního.

Idea tchajwanského nacionalismu nebyla nikdy jasně definována, vycházela z koncepce exilových kruhů již v době 60. let, ale většinu obyvatel nenadchla.⁸⁾ Sám bývalý prezident Lee Teng-hui používá termín „noví Tchajwanci“ (*new Taiwanese*) pro všechny obyvatele narozené na Tchaj-wanu, které spojuje úděl občanů moderního demokratického státu a který vede ke smíření starousedlíků s kuomintangskými přistěhovalci a jejich potomky. Implicitně tato interpretace naznačuje splynutí všech minorit a subetnických skupin s většinou do jediné kategorie občanů demokratického státu. Vzhledem

k tomu, že generace přistěhovalců KMT ze 40. let postupně vymírá, neměly by dávne subetnické a politické animozity přetrvávat.⁹⁾

Prezidentské volby v roce 2004

Tábor modrých se do posledních prezidentských voleb (20. 3. 2004) dokázal nakonec domluvit a Lien Chan (KMT) a James Soong (PFP) kandidovali společně. Jejich předvolební preference jim proti vládnutím sešňorovanému prezidentu Chen Shui-bianovi dávaly v roce 2003 bezpečný náskok, ale na jaře 2004 se vyhlídky vyrovnaly. Demokraté totiž opět vsadili na osvědčenou kartu rostoucího tchajwanského nacionalismu. DPP byla vždy tradičně silná v nepřímém apelu na nezávislost a strašením Velkou Čínou. Peking této populistické taktice sám vydatně narával, například v roce 1995 a 1996 výstražnými vojenskými manévry v Tchajwanském průlivu. Čína se posléze poučila, že nátlak na Tchaj-wan je spíše kontraproduktivní, ale setrvačnost vnitropolitických okolností ji vždy nutila vojenské hrozby vůči Tchaj-wanu alespoň stavět na odív.

Tentokrát se triumfem zelených stalo referendum. Zákon o referendu prosadili na konci roku 2003 v parlamentu díky rezervované podpoře modrých, kteří se obávali nařízení z intrik s Pekingem. Není tajemstvím, že Kuomintang si v ČLR otevřel svou reprezentativní kancelář a udržuje kontakty s místními politiky. Tábor zelených také prosadil, že referendum bude spojené s přímou volbou prezidenta. Voliči měli rozhodnout, zda má být ČLR požádána o stažení svých pěti stovek balistických raket namířených v jihovýchodních provinciích na území Tchaj-wanu. Po varovné odezvě z Washingtonu, aby Tchaj-pej upustila od provokací Pekingem, byla nakonec formulace otázky pozměněna do dvou částí: zda má Tchaj-wan posílit svůj obranný potenciál, pokud Čína své rakety nestáhne, a zda má tchajwanská vláda vést s ČLR jednání o uspořádání vzájemných vztahů. Sama existence referenda dále vzdaluje tchajwanský politický systém od ČLR a poskytuje značné možnosti využití. Nelze však uspořádat referendum o vyhlášení nezávislosti, pouze jen v případě, že by Čína Tchaj-wan vojensky napadla.

Několik hodin před zahájením volby prezidenta (20. března) se stal tandem kandidátů Chen Shui-bian a viceprezidentka Annette Lu obětí atentátu během předvolební agitace v jižním městě Tainan (Tchaj-nan). Oba politici byli jen lehce postřeleni, tato okolnost však jen dodala další rozměr volebnímu skandálu. Dvojice Chen – Lu zvítězila kuriózně těsným rozdílem třiceti tisíc hlasů. Poražený tábor modrých okamžitě výsledkem voleb napadl, zpochybnil okolnosti atentátu, který měl údajně vzbudit emotivní reakci voličů a rozhodnout o těsném výsledku. Mimo to také modří zpochybnili regularnost voleb i z dalších důvodů, například pro omezení přístupu armády k volebním urnám kvůli bezpečnostním opatřením a pro podezřelý vysoký počet neplatných hlasů (300 000). Jejich podněty zkoumá Nejvyšší soud.¹⁾ Prezident Chen přijal rozhodnutí Ústřední volební komise o svém znovuzvolení, ale souhlasil s návrhem na přepočítání hlasů.

Ať už bude prezidentem kdokoli, politická krize na Tchaj-wanu se dále prohlubuje, zatímco samopohyb ekonomické integrace s ČLR pozvolna pokračuje. Peking nehodlá a nemůže v nároku na sjednocení s Tchaj-wanem ustoupit a Spojené státy jasně deklarovaly (1998) neochotu Tchaj-wan opustit, nepodporí však jeho nezávislost. Provizorium ve vztazích ČLR–Tchaj-wan tak bude pokračovat dál a exportéři vojenské techniky se mohou těšit na zlaté časy.

Tchaj-pej musí dohánět tempo čínského zbrojení (námořnictvo, letectvo) a vyztužit svou protiraketovou obranu.

furst@iir.cz

¹⁾ V české psané literatuře se uchytil termín Demokratická pokroková strana (DPS).

²⁾ Údaje CIA, dle parity kupní síly, www.cia.gov/cia/publications/factbook.geos

³⁾ Pro úplnost by bylo vhodné uvést také Novou stranu (New Party, NP), která se jako první odštěpila z KMT v roce 1993, od druhé poloviny 90. let NP postupně ztrácela na významu.

⁴⁾ Yearbook, ROC Taiwan, 2002, GIO, str. 93–94.

⁵⁾ Wu, Yu-Shan, *Taiwan in 2001, Stalemate on All Fronts*, Asian Survey, No. 1, Jan/Febr., 2002, University of California Press.

⁶⁾ Za kuomintangského režimu bylo otevřeno hlásání nezávislosti Tchaj-wanu trestným činem (jako např. také propagace komunismu). DPP vznikla v roce 1986 v podstatě ilegálně, ale její členové nebyli díky „benevolenci“ státu zatčeni. Zákaz propagace nezávislosti však bránil opoziční straně se k tomuto tématu veřejně hlásit.

⁷⁾ Yearbook, ROC Taiwan, 2002, str. 107; jinak strukturované grafy, ale s podobným výsledkem viz např. Mainland Affairs Council, www.mac.gov.tw

⁸⁾ V české psané literatuře viz např. Bakešová, Ivana, *Taiwan – Jiná Čína*, 1992, Bakešová, Ivana; Fürst, Rudolf, Heřmanová, Zdenka, *Dějiny Taiwanu*, Nakl. Lidové noviny, ČR, 2004, Liščák, Vladimír, *Taiwan*, Stručná historie států, Libri, ČR, 2003.

⁹⁾ Tato stať se nezabývá otázkou původních obyvatel Tchaj-wanu nečínského původu. Demokratický stát usiluje o ukončení jejich diskriminace a pokouší se o jejich sociální integraci (zejména zásluhou DPP) do moderní společnosti.

¹⁰⁾ BBC News, www.bbc.co.uk, dále např. Laigue, David, *The Result Is Final: A Divided Taiwan*, Far Eastern Economic Review, 1. 4. 2004.

Země, kde politici a pašeráci jedno jsou

zapomenutá

MARTIN EHL

Paraguay

Budova ze skla, šedivé oceli a betonu vypadá v kontrastu s okolním zeleným trávníkem, který se v jejím kouřovém skle odráží, velice impozantně a moderně. Co se ovšem ve skle odráží také a ukazuje, že něco v této zemi není v pořádku, jsou plechové a lepenkové chatrče, jejichž pás se začíná táhnout ani ne sto metrů od budovy, a starobylé náměstí, které nese všechny znaky ošuntělosti.

Sídlo paraguayského parlamentu, postavené za tchajwanské peníze, doslova odráží bídný stav země, izolované geograficky uprostřed jihoamerického kontinentu a sociálně a politicky dlouholetou diktaturou, ještě delší vládou jedné strany a neschopností obyvatel něco na tomto stavu změnit.

Paraguay je přímo modelovým příkladem zapomenuté země, o které si obyvatelé jiných částí světa zvykli slyšet většinou ve spojitosti s převraty, pašováním a neobvyklými korupčními skandály. Latinská Amerika jako kontinent vůbec leží stranou pozornosti, ale není na tom tak špatně jako Afrika. Latinoameričané nabízejí do globální obchodní výměny řadu surovin i výrobků, dokáží přilákat velké investice, z jejich řad pocházejí pozoruhodní myslitelé a spisovatelé a nejnověji se stala laboratoří nových sociálních hnutí, která se při setkáních v brazilském Porto Alegre snaží najít alternativu ekonomické a sociální globalizaci.

Této globální výměny se ovšem účastní především velké státy jako Brazílie, Venezuela nebo Argentina. Chile bývá označováno za příklad ekonomicky úspěšné reformní země, Kolumbie se udržuje v popředí zájmu kvůli válce s levicovými povstanci a drogovou mafii. Už podstatně méně se ale ví o Ekvádoru, o novém politickém hnutí původních obyvatel Bolívie, zapomnělo se na války ve středoamerických republikách a jména jako Guayana či Surinam většinou donutí k zamýšlení, kdeže vlastně takové země leží.

Paraguay by se mohla stát do velké míry studijním příkladem politického a sociálního systému, jehož izolovanost vedla k dlouhodobé stagnaci, zatímco v posledních dvaceti letech všechny sousední země prožívaly období politického a ekonomického rozvoje. Týdeník Economist charakterizuje zemi velmi příznačně: „Je to vnitrozemská izolovaná země s 5,5 milionu obyvatel, kterou vnější svět zná především jako středis-

ko korupce, pašování a výroby falešného zboží.“¹⁾

Z konfliktu o Chaco s Bolívií ve třicátých letech minulého století a následné občanské války se v roce 1949 vynořila jako nejsilnější strana Colorados, sdružující majitele velkých pozemků a ostatní bohatší vrstvy. Prezidentem se v roce 1954 stal generál Alfredo Stroessner, který vládl do roku 1989. Vytvořil mezi diktátory rekord a zároveň zemi uvrhl do izolace, z níž se dosud nevzpamatovala. V devadesátých letech se střídali různí prezidenti, volení i pučisté, kteří obyvatele Paraguaye utvrzovali v tom, že demokracie není nejvhodnější systém vlády, protože znamená nestabilitu a ohrožení základních ekonomických potřeb.

Z loňského průzkumu organizace Latino-barómetro, sdružující sociologická a politologická výzkumná pracoviště v sedmnácti zemích regionu, vycházejí obyvatelé Paraguaye jako jednoznační odpůrci demokracie. Pro sedmašedesát procent z nich vůbec není důležité, jestli je vláda demokratická nebo ne, což je nejvíce ze sledovaných zemí. Šedesát procent obyvatel země přímo považuje demokracii za škodlivou, zároveň ale sedmašedesát procent obyvatel se domnívá, že za ekonomické problémy země je zodpovědný především stát. To je druhé nejvyšší číslo, na prvním místě je dříve komunistická Nikaragua s devětasámi procenty. „Paraguay tak patří mezi nejautoritářší režimy světa,“ shrnuje zpráva Latino-barometru.²⁾

Současný paraguayský prezident Nicanor Duarte Frutos sice pochází ze strany Colorados, nepatří však ke špičce mezi majiteli půdy, ale svůj post ve straně a ve státě získal především díky vlastní péči a schopnostem. Jeho kroky jsou na místní poměry velmi odvážné a reformistické, snaží se například v notoricky korupčním prostředí zvýšit výběr daní a cel, zabránit státnímu bankrotu, protože vláda neměla v minulém roce ani na

ZEMĚMI SVĚTA

splácení půjček ani soukromým věřitelům, ani mezinárodním organizacím. Od státního bankrotu zemi zachránila až rychlá dohoda s Mezinárodním měnovým fondem.

Paraguay byla za léta izolace naučená žít v soběstačnosti, proto je stále klíčovým faktorem v ekonomice vlastnictví půdy. Na rozdíl třeba od Bolívie, která řeší, jak co nejlépe využít nedávno objevené zásoby zemního plynu, nemá Paraguay žádné nerostné bohatství, které by mohlo položit základy ekonomické stability. Země se může pochlubit pouze tím, že je třetím největším světovým producentem sóji.

V jak těžké je mladý prezident situaci, dokládá i to, že jeho předchůdce čelil odvolávací proceduře v parlamentu, protože používal BMW ukradené v sousední Brazílii. Duarteho kroky jsou pozvolné, ale lidé je pocítují. Loni v prosinci například jeden místní obchodník soukromě uvedl, že za první tři měsíce Duarteho vlády se výběr daní zvýšil o sedmdesát procent a cla o padesát sedm.

Na druhé straně ale stojí tradiční členové strany Colorados, která tradičně odměňovala své členy a sympatizanty místy ve státní správě, zaručujícími jak legální příjmem, tak možnost podílet se na ziscích z korupce. Duarte si přitom vytkl za cíl reformovat především státní správu, což ale podkopává jeho pozici ve straně, jejíž moc je závislá na tom, jak dokáže uspokojit své stoupence přidělováním míst. Přebujelý paraguayský státní aparát tak má dvě stě tisíc úředníků. Hlavní město Asunción má 550 tisíc obyvatel, sedm tisíc městských zaměstnanců a sedmadvadesát procent svého rozpočtu vynaloží na mzdy.

Nedávne propouštění několika stovek státních zaměstnanců se setkalo s velkou nevolí. Proti úsporným škrtům protestovali učitelé a zdravotníci. Obyvatelé země se tak příliš neliší i ve své izolaci od ostatních. Chtějí lepší vzdělání a zdravotní péči a obávají se rostoucí kriminality a zejména v poslední době se množících únosů.

V boji proti korupci má prezident některé dílčí úspěchy. Například se mu podařilo odstranit některé soudce nejvyššího soudu, ale třeba vymýtít korupci mezi policií je pro jednoho člověka úkol téměř nemožný. Příkladem budiž případ Julia Osvalda Domíngueze, který se stal v loňských volbách senátorem. S otcem vlastní tabákovou společností, deník a nejlepší místní fotbalový klub. Oba byli obviněni z daňových podvodů a falšování značek cigaret – vedle jiného se pokusili zaregistrovat si brazilský daňový kolek jako paraguayskou obchodní známku, aby si ulehčili pašování.

Že i v izolované zemi se něco děje, dokládá fakt, že v loňských parlamentních volbách se nečekanou třetí silou stala nová formace Patria Querida (Drahá vlast), která sdružuje nevládní organizace a stoupence ještě radikálnějších reforem, a narušila tak tradiční hegemonii státostrany a jejího tichého soupeřníka, liberálů.

Zemi nepřináší očekávané výhody členství ve Společném trhu Jihu (Mercosur), protože liberalizaci vzájemného obchodu blokují dva největší členové uskupení Brazílie a Argentina, zatímco malé země Paraguay a Uruguay jsou více méně ve vleku regionálního soupeření obou velkých sousedů. I to se podepisuje na izolaci státu, jehož oficiální politikou je vytváření Celoamerické zóny volného obchodu (ve španělské zkratce ALCA, anglicky FTAA), kterou navrhuje Spojené státy. Rozhovory o zóně jsou ovšem zablokovány kvůli odporu velkých latinskoamerických států. USA proto uzavírají bilaterální dohody s malými státy, nedávno to byly středoamerické republiky. Spojené státy jsou jedním z největších obchodních partnerů země, proto by Washington dal přednost takové dohodě i s Paraguayí. Ministryně zahraničí Leila Rachidová ovšem ještě v prosinci loňského roku tvrdila, že Asunción dává přednost vstupu do ALCA v bloku s dalšími státy společenství Mercosur. Američané se také obávají právě korupčního prostředí a propojení černé a oficiální ekonomiky v Paraguayi.

Zapomenutá země ale přitáhla pozornost v jedné oblasti, důležité v posledních letech. V regionu nazývaném Triple frontera (Trojmezí) na hranicích mezi Paraguayí, Argentinou a Brazílií, kde panuje čilý pašerácký ruch, žije početná arabská menšina. Zpravodajské služby tuto oblast označují za potenciální hrozbu, protože teroristé se tu mohou nerušeně pohybovat, odpočívat či vydělávat, jak prokázal na brazilské straně zátah proti místním odnožím islamistických stran před několika lety. Ověřený případ

přítomnosti teroristů v Paraguayi zatím není, islamisté spíše využívají země a jejího korupčního prostředí jako zázemí.

Bezútěšnost a bezvýchodnost Paraguaye a jejích obyvatel vyplývá také z toho, že země nemá mezi politiky, sportovci a umělci žádnou velkou osobnost, která by byla alespoň trochu pozitivním příkladem pro rozvoj společnosti a měla širší mezinárodní uznání. I značně problematická Kolumbie se může pochlubit žijící legendou světové literatury Gabrielem Garcíou Márquezem. Rozvíjející se občanská společnost, která se angažuje například v ochraně pralesů a původního obyvatelstva, které trpí stále se šířícími záporými vlivy, by přitom potřebovala impuls, jenž by přitáhl pozornost světových médií a tolik potřebné prostředky na rozvoj. V kritické situaci je zejména venkov, odkud lidé míří do měst, především do Asunciónu, a rozšiřují řady obyvatel chudých čtvrtí.

Politici čekají, co se stane, až všemocná strana Colorados poprvé prohraje volby nebo se rozpadne a vládu bude muset sestavit někdo jiný. Paraguay tak není jen zapomenutou izolovanou zemí. Je to také země, která čeká na budoucnost, jež zatím nepřichází.

martinehl@yahoo.com

¹⁾ Winning respect, The Economist, Jan 8, 2004.

²⁾ www.latinobarometro.org

Bezpečnostní situace Gruzie po prezidentských volbách

EMIL SOULEIMANOV

Geopolitické souvislosti

Gruzínské drama, které tři týdny téměř výlučně zaměstnávalo pozornost světové veřejnosti, se dočkalo logického rozuzlení 23. listopadu loňského roku vynucenou rezignací prezidenta Eduarda Ševardnadzeho a následným zvolením Micheila Saakašviliho do čela země ve volbách letos 4. ledna. Méně známé, avšak nikoli méně důležité jsou geopolitické souvislosti, které stály v pozadí tbiliských událostí.

Strategický význam Gruzie

Od samého počátku „volebního maratónu“ totiž bylo jasné, že v sázce je budoucnost klíčové regionální země, ve které se střetávají životně důležité zájmy Ruska, Turecka a Spojených států. Kromě významné geostrategické polohy Gruzie – čítající pouhých 5,5 milionu lidí – figuruje od poloviny 90. let v plánech Washingtonu a Ankary jako **nealternativní tranzitní bod pro již budovaný ropovod z obrovských nalezišť v Kaspickém moři, jejichž hodnota se odhaduje na 3–4 biliony USD** – tedy mimo ruské území – do tureckého středomořského přístavu Ceyhan. Nealternativní proto, že vzhledem k geografickému situování pro export hlavní ázerbájdžánské (perspektivně možná i kazachstánské či turkmenské) ropy západním směrem kromě gruzínského území teoreticky existují jen tři možnosti tran-
zitu:

- přes území Ruska (Baku–Novorossijsk) – zamítnut Washingtonem, Ankarou a Baku;
- přes území Arménie (Baku–Arménie–Ceyhan) – v důsledku arménsko-ázerbájdžánské konfliktu o Náhorní Karabach zamítnut Baku;
- přes území Íránu (Baku–Írán–Ceyhan, resp. Baku–Búšeher či jiný íránský přístav u Perského zálivu) – zamítnut Washingtonem.¹⁾

Bude-li tedy ambiciózní projekt výstavby ropovodu Baku–Tbilisi–Ceyhan realizován (výše projektu se odhaduje na 3 až 4 miliardy USD), **dojde k oslabení ruského vlivu v rozsáhlém kaspickém (kazachsko-středoaasijském) regionu.**²⁾ Kreml se proto pokoušel zamezit realizaci tohoto

projektu (plán-maximum), resp. prosadit trasu Baku–Novorossijsk (plán-minimum).

Role USA a Ruska v gruzínských událostech

Jakožto důsledný garant proamerické „ropovodní geopolitiky“ vytvořil si Ševardnadze v Moskvě mocné nepřátele, ačkoli to byla právě ruská rozvědka, která se hrála rozhodující roli v „návratu“ bývalého I. tajemníka ÚV KS Gruzínské SSSR a za Gorbačova ministra zahraničí SSSR do čela země (1992). Ten vzápětí inicioval vstup Gruzie do Společenství nezávislých států (SNS) a zřízení čtyř ruských vojenských základů na území republiky (1993) – údajně výměnou za příslibenou podporu při znovuzískání Abcházie, o níž Gruzie přišla i kvůli ruské intervenci z počátku 90. let.³⁾

Slíbené podpory se však Gruzínci nedočkali, a od konce 90. let s vypětím sil maršně prosazují odchod ruských vojsk z republiky. Připomeňme si, že ruské vojenské základny jsou rozmístěny v nejcitlivějších oblastech země – v Adžárii (12. vojenská základna u černomořského přístavu Batumi) a v převážně Armény osídlené oblasti Samcche-Džavacheti či Džavacheti na jihu země, přes kterou zmíněný ropovod povede (62. vojenská základna v Achalkalaki). Nehledě na předchozí ujednání (podle ujednání z ístanbulského summitu OBSE by měla Moskva své vojenské základny z Gruzie stáhnout do roku 2001) Moskva trvá na tom, že vzhledem k „technickým problémům“ bude moci svá vojska z Gruzie stáhnout teprve za 10–13 let.⁴⁾ Na uvedených základnách je dislokováno zhruba 8000 ruských vojáků a důstojníků, 150 tanků, 240 obrněných vozů a 140 dělostřeleckých systémů.

Před dvěma roky k značné nespokojenosti Moskvy došlo k ustavení těsné vojensko-politické spolupráce mezi Washingtonem a Tbilisi, jejichž deklarovaným cílem je společný „boj proti čečenským teroristům“ na severu Gruzie (oblast Pankiské soutěsky). Předtím Gruzie odmítala uznat samotný fakt přítomnosti čečenských ozbrojenců na svém území. Na tuto skutečnost opakovaně upozorňovala Moskva, a snažila se tak získat souhlas gruzínského vedení

s provedením vojenské operace proti základnám čečenských separatistů.⁵⁾

Ve snaze zajistit mocenskou kontinuitu v Gruzii Washington zpočátku víceméně toleroval Ševardnadzeho volební podvody. Váhání Američanů však učinil konec razantní vývoj v Gruzii. **Když se totiž pod prezidentem zachvěla půda, dohodl se údajně s promoskevským vůdcem Adžárské autonomie Aslanem Abašidzem (kte-
rý předtím stál ve striktní opozici Ševardnadzeho režimu) na „předání moci“ v nadcházejících prezidentských volbách, jež se měly uskutečnit v prosinci roku 2004.** Tím si chtěl jednak zajistit imunitu po klidném odchodu do důchodu, jednak podporu Kremlu. Bílý dům se proto vzápětí definitivně přeorientoval na opozici. Necelý den po Ševardnadzeho rezignaci tak Washington ústy mluvčího Státního departementu Richarda Bouchera prohlásil, že „je ochoten spolupracovat s Nino Burdžanadzeovou“.⁶⁾

Vyhlídky Moskvy v Gruzii byly již zpočátku chabé: musela se totiž přiklonit buď k proamerickému Ševardnadzemu, jehož podpora v zemi byla téměř nulová, nebo k ještě proameričtější opozici. Někteří komentátoři v této souvislosti poukazovali na to, že by současnou situaci mohlo Rusko využít k destabilizaci Gruzie, což by mimo jiné znehodnotilo ropovodní projekt. Ostatně někteří představitelé početné arménské menšiny souvisle obydlující jižní oblasti země, přes něž ropovod povede, hrozili v důvěrných besedách v případě nástupu nacionalisty Saakašviliho k moci zpochybnit ústřední jurisdikci Tbilisi.⁷⁾

Když se ale ukázalo, že „rošáda“ Ševardnadze–Abašidze je vzhledem k nesmírně hektickému vývoji v Tbilisi odsouzena k neúspěchu, rozhodlo se Rusko zprostředkovat jednání mezi Ševardnadzem a opozičními lidry, aby se současně kritické situace vyřešilo maximální politický prospěch, a získalo přízeň gruzínských veřejností. Destabilizace Gruzie by ovšem zajisté potřebovala více času k realizaci – čistě technicky se totiž nemohla připravit a uskutečnit za tak krátkou dobu, za kterou se v Tbilisi změnila vláda.

Situace v odštěpeneckých oblastech

Jak známo, Moskva nezanedbatelným způsobem podpořila separatistická úsilí autonomních republik (Jižní Osetie, Abcházie), v případě Abcházie se dokonce uchýlila k vojenské intervenci ve prospěch separatistů. Kromě Adžárie, která si uchovává jistou míru politické a ekonomické nezávislosti, jsou Abcházie a Jižní Osetie z větší části odkázány na finanční, ale i politickou podporu Moskvy, která je garantem jejich fakticky nezávislého postavení na Tbilisi.

Vedoucí činitelé odštěpenecké **Abcházie a Jižní Osetie**, znepokojeni změnou vlády v Gruzii a odsud plynoucím případným ohrožením jejich svrchovanosti, označili tbiliské události za „vnitřní záležitost“ Gruzie.

ZEMĚMI SVĚTA

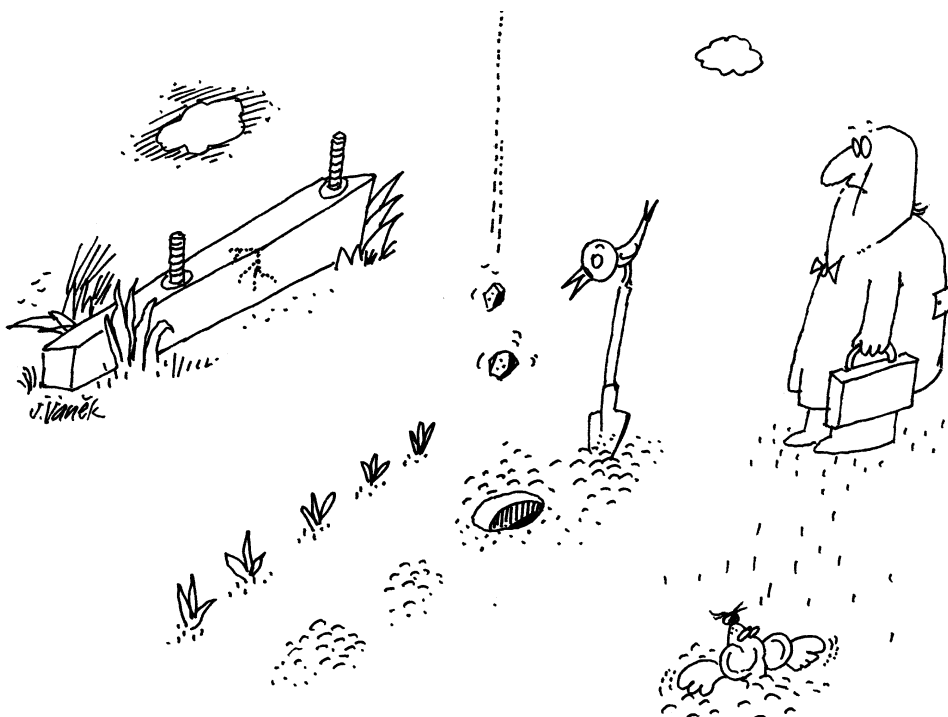
Toto znepokojení bylo podmíněno řadou předvolebních – zřejmě populistických – prohlášení Saakašviliho, (ale i dalších kandidátů), který ve snaze získat přízeň nacionalisticky naladěné veřejnosti i hlasy cca 200 000 gruzínských uprchlíků z Abcházie zdůraznil, že považuje znovunastolení územní celistvosti země za prioritní úkol a je ochoten toho dosáhnout veškerými – v neposlední řadě vojenskými – prostředky. Saakašvili tudíž v televizním interview sdělil veřejnosti, že má v úmyslu v rozmezí pěti let znovu nastolit územní celistvost země, přičemž pro posílení armády je „připraven si sám obléknout vojenskou uniformu a spát v kasárnách“.⁸⁾

Podle viceprezidenta neuznané Abcházské republiky Valerije Aršby „by se nové gruzínské vedení mělo spíše starat o možnosti mírového řešení gruzínsko-abcházských vztahů a zřít se neiperspektivní militanční rétoriky...“.⁹⁾

Je však naprosto zřejmé, že nová vláda v Tbilisi bude muset čelit mnohem akutnějším sociálně-ekonomickým a politickým problémům, než aby zahájila finančně náročná tažení proti vzpurným republikám – na to ostatně ani zdaleka nepostačují finanční prostředky, chybí náležitě vyzbrojená a vycvičená armáda, neexistuje rovněž vhodné mezinárodněpolitické prostředí. **V situaci, kdy v Abcházii a v Jižní Osetii (obě země navíc mají s Ruskem bezprostřední hranice) jsou dislokovány de facto ruské vojenské základny, Gruzie by mohla rovněž počítat i s věčnou podporou separatistů ze strany Moskvy.** Zahájení války by také zcela jistě ohrozilo úspěšnou realizaci ropovodního projektu a bylo by nevhodným signálem o limitech *conflict managementu* Tbilisi pro další potenciálně iredentistické oblasti – již zmíněné Samcche-Džavacheti a Ázerbájdžánci osídlené Kvemo-Kartli (ázerb. Borčali) na jihovýchodě země. Invaze do Abcházie a Jižní Osetie s cílem jejich navrácení pod kontrolu gruzínského státu tedy v dohledné době nepřichází v úvahu.

Poněkud odlišná je situace v **Adžáríi** – autonomní republice, která se nachází na jihozápadě Gruzie poblíž tureckých hranic. Vůdce republiky Aslan Abašidze, jehož ambiciózní plány vyšly důsledkem nepříznivého vývoje v Tbilisi naprázdno, odsoudil sjednocenou opozici (k jejímž některým představitelům chová osobní zášť – například vůči Saakašvilimu) z „puče“ proti „zákonně zvolenému prezidentu“, z „bezpečnostních důvodů“ zavřel hranice Adžárie s ostatní Gruzii a rozhodl se bojkotovat prezidentské volby. Samozřejmě, zcela totožný je přístup již zmíněného Vsegruzínského svazu obrody (Agordzineba) – politické reprezentace Abašidzeho klanu.

Na rozdíl od Abcházie a Jižní Osetie jsou Adžárci etničti Gruzíni – jsou považováni za subetnikum kartvelského (gruzínského) národa, ač na rozdíl od většiny pravoslavných Gruzínů se jejich značná část hlásí k sunnitskému islámu. Samotní Adžárci sami sebe považují za Gruzíny, i když je jim

nacionalistická rétorika většinových Gruzínů (pravoslaví je důležitou součástí silného gruzínského nacionalismu) bytostně cizí. **Je charakteristické, že v Adžáríi nikdy nezazněly apely k osamostatnění se. Aslanu Abašidze** (pro pochopení místních poměrů není zcela od věci se zmínit, že Abašidze patří k významnému knížecímu rodu, který vládl Adžáríi – od konce 16. století součástí Osmanské říše – od roku 1462), **stejně jako většině Adžárců jde spíše o maximální posílení autonomie, byť formálně v rámci jednotného gruzínského státu.** V nedávném interview adžárský lídr označil zprávy o tom, že se snaží zpochybnit jednotu Gruzie, za „blbost“.¹⁰⁾

Krátce po Ševardnadzeho rezignaci se představitelé tří odstěpeneckých provincií Gruzie (Abcházie, Jižní Osetie a Adžárie) na popud Kremlu operativně sešli v Moskvě, aby se dohodli na společném postupu ve vztahu k nově ustavené vládní garnituře v Tbilisi. Jako symbolické gesto uznání „za věrnost“ Moskva zrušila vízovou povinnost obyvatelům Adžárie (formálně se jedná o zavedení tzv. zvýhodněného vízového režimu pro gruzínské občany, kteří mají v této autonomní republice trvalý pobyt) – Adžárci tak doplnili řady Abcházců a Osetinců, pro něž vízová povinnost *de facto* nikdy neplatila.¹⁰⁾ Připomeňme si, že Moskva zavedla vízovou povinnost pro Gruzii, jejíž statisíce občanů vyjíždějí do Ruska za sezónní prací, jako součást „nátlakové diplomacie“ v prosinci 2000. Stalo se tak v důsledku Ševardnadzeho neochoty vyhovět důrazným výzvám Moskvy, aby v oblasti soutěsky Pankissi byly rozmístěny ruské vojenské jednotky.

Abašidzeho možnosti ovlivnit strategickou orientaci Tbilisi jsou velmi omezené, možnosti vedení Abcházie a Jižní Osetie v tomto směru jsou nulové. Aba-

šidze je oblíben u části adžárské populace, která čítá cca 400 000 lidí, a to hlavně v důsledku rozvinutého subetnického sebeuvědomění a tradice „klanové“ spjatosti Adžárců, ale také – na rozdíl od zbídačelé Gruzie – poměrně stabilních sociálně-ekonomických poměrů, které panují v autonomii, což je připisováno promyšlené Abašidzeho hospodářské politice. I v Adžáríi – zvláště po tbiliských zkušnostech z loňského listopadu – se ale můžeme setkat se značnou mírou aktivního odmítání diktátorských způsobů „knížete Abašidze“.

Zahraniční politika nové vlády: trojúhelník Gruzie–Rusko–Spojené státy

O zahraničněpolitických preferencích představitelů sjednocené gruzínské opozice nikdy nebyl nedostatek informací. Jejich chápání prioritních směrů gruzínské zahraniční politiky je v podstatě totožné s těmi, které zformuloval Eduard Ševardnadze již v polovině 90. let, tedy předně:

- vymanit se ze sféry vlivu Ruské federace a likvidace ruských vojenských základen na území republiky;
- posílení americké přítomnosti v Gruzii a na jižním Kavkaze obecně;
- realizace výstavby ropovodu z Kaspického moře přes gruzínské území do Turecka;
- posílení strategického partnerství s Tureckem, Izraelem a Ázerbájdžánem;
- rozvoj vzájemně výhodných přátelských vztahů s Ruskem a největším spojencem Moskvy na jižním Kavkaze – Arménií.

V této souvislosti není bez zajímavosti, že jak Saakašvili, tak Burdžanadzeová a Žvania, kteří dnes stojí v čele země, jsou lidé z „Ševardnadzeho týmu“, kteří nehledě na roztržku v oblasti domácí politiky nikdy

nezpochybnili jeho strategický kurz na mezinárodní scéně.

Skutečnost, že v současné Gruzii (stejně jako v sousedním Ázerbájdžánu) s jistou výjimkou periferních oblastí – Adžárie a Džavacheti – neexistují více či méně vlivné politické strany, které by prosazovaly výrazné proruskou orientaci, není nikterak nadhodilá. Stálá podpora separatistů ze strany Moskvy, snaha zamezit projekt výstavby ropovodního potrubí, s nímž Gruzínci spojují naděje na zvýšení geopolitického významu země, zahraniční investice a desetimilionové zisky z tranzitu kaspické ropy, zavedení vízové povinnosti vůči občanům Gruzie, neochota stáhnout vojska, bombardování ruskými letadly řady severogruzínských vesnic v roce 2001 (kde se měli skrývat čečenská separatisté), což přivodilo smrt několika nevinných lidí, atd. – to vše dříve či později muselo přinést své plody. **V dnešní Gruzii tedy platí, že politik, který by volal po těsnějších vazbách Gruzie na Rusko na úkor Západu a Spojených států, nebude si moci zajistit podporu obyvatelstva.** Většina Gruzínů totiž vnímá Spojené státy jako jakéhosi garanta gruzínských nezávislosti, který by měl zaručovat „skromnější“ mocenské angažmá Kremlu na jižním Kavkaze. I když udržení vskutku přátelských vztahů se severním sousedem je přikládán prioritní význam. Podle Saakašviliho příznačného výroku: „Gruzie potřebuje záruky proti jakémukoli agresivnímu pokusu o nátlak zvnějšku... V tomto ohledu nám Spojené státy poskytly své záruky.“¹¹⁾

Jak se ukázalo, Gruzie – a jižní Kavkaz obecně – se vskutku stává prioritním směrem eurasijské strategie Spojených států. Není bez zajímavosti, že americký prezident George W. Bush již telefonicky sdělil N. Burdžanadzeové, že „pokud Gruzii bude hrozit vnější či vnitřní hrozba, paní Burdžanadzeová bude vždy moci zavolat do Bílého domu a zemi bude poskytnuta patřičná pomoc“.¹²⁾

Krátce po návštěvě ázerbájdžánské metropole se americký ministr obrany Donald Rumsfeld vydal do Tbilisi. Stejně jako v Baku, i zde byly projednávány otázky perspektivního vstupu těchto zemí do NATO a posílení vojenskopolitické spolupráce se Spojenými státy. Komentátoři si povšimli, že ke kavkazskému turné šéfa Pentagonu došlo ve chvíli, kdy Moskva aktivizovala úsilí v gruzínském směru. Přičemž Donald Rumsfeld se neomezil na obecná tvrzení o podpoře demokratických hodnot či potřebě zvýšené spolupráce mezi oběma zeměmi, ale uvítal snahu Gruzie kandidovat v roce 2004/2005 na členství v NATO a označil ji za „správnou“. Jako symbolické gesto působila skutečnost, že hned z letiště Rumsfeld odjel do polygonu v tbiliském předměstí Krcanisi, kde američtí instruktoři od konce roku 2001 trénují a vyzbrojují elitní (tzv. protiteroristické) oddíly gruzínské armády. Přislíbil rovněž značné finanční prostředky.¹³⁾ Tbilisi a následně adžárskou metropolí Batumi též navštívil vedoucí od-

dělení Eurasie Státního departmentu Linn Pascoe a současný velvyslanec USA v Gruzii Richard Miles.

Neméně důležitý je snad poprvé nedvoumyslně vyslovený požadavek Spojených států ke stažení ruských vojenských základů. „Podle istanbulských ujednání mělo Rusko stáhnout své vojenské základny z gruzínského území již v roce 2001. „V této otázce bylo dosaženo jednomyslné shody“, prohlásil Donald Rumsfeld.¹⁴⁾ Za likvidaci ruských základů se postavili i Colin Powell a Rada NATO.

Neobvykle striktní přístup Washingtonu v souvislosti s ruskou vojenskou přítomností v Gruzii již vyvolal jisté nervóznění v Moskvě a přispěl k malému diplomatickému skandálu. Ruský ministr zahraničí Igor Ivanov totiž definoval výrok amerického oponenta jako „konjunkturní“ a poradil mu „pozorně číst doklady, a sice nejraději v originálu“ a naznačil, že se jedná o výhradně bilaterální záležitost rusko-gruzínských vztahů.¹⁵⁾ Podle Moskvy na istanbulském summitu OBSE totiž došlo k dohodě, že ruské základny z Gruzie (stejně jako z moldavského Podněstří) měly být do roku 2001 staženy „pouze v případě zajištění bezpečnosti jejich odchodu“. Podle výroku I. náměstka šéfa ředitele ozbrojených sil Ruské federace Jurije Balujevského si Rusko navíc nepřeje, „aby naši vojáci žili v ubohých stáncích v průběhu několika zim, jak se stalo při stahování našich divízi z Německa“.¹⁶⁾ Vzápětí však Igor Ivanov spojil konkrétní rozhovory o statusu ruských základů v Gruzii se stabilizací poměrů v Tbilisi: „negociace ohledně těchto základů probíhaly, a jakmile bude ustaveno nové politické vedení Gruzie, bude se v nich pokračovat“.¹⁷⁾ Nynější oficiální stanovisko Moskvy zní, že pro likvidaci dvou základů je zapotřebí minimálně 10 let, zatímco Tbilisi trvá na 2–3 letech.

V této souvislosti je zajímavý další diplomatický soubor, který nejnověji svedl kolem otázky ruských základů vysocí státní činitelé Tbilisi, Moskvy a Washingtonu. Jak známo, Moskva ve snaze legitimizovat svou neochotu ke stažení vojenské garnizony z Gruzie v prvé řadě poukazuje na absenci finančních prostředků. Washington však ústy Linna Pascoe naznačil: „V roce 2000 jsme už poskytli Ruské federaci pomoc při stažení dvou vojenských základů z gruzínského území. Tehdy jsme to rádi zaplatili a jsme ochotni učinit tak opětovně“.¹⁸⁾ 14. ledna však po návratu z napjatých konzultací v Moskvě gruzínský ministr zahraničí Tedo Džaparidze uvedl, že Rusové požádali pro „urychlení“ stažení svých základů o půlmiliardu dolarů. I když ruská diplomacie vzápětí odmítla, že by se v Moskvě o částkách vůbec diskutovalo, signál byl zřejmě pochopen a Linn Pascoe se nechal slyšet, že americká iniciativa financovat odchod ruských základů „neznamená, že budeme ruským vojákům budovat jedno- či dvoupatrové domy“. „Myslím si, že Gruzie má dobré přátele, kteří můžou

Rusku pomoci se stahováním ruských základů. Ale 500 milionů dolarů se mi přece jen zdá částkou poněkud nadnesenou,“ dodal.¹⁹⁾

Hlavní kartou v rukou Kremlu je skutečnost, že obyvatelstvo oblastí, ve kterých se ruské vojenské základny dosud nacházejí (Batumi, Adžárie a Achalkalaki, Džavacheti), je proti jejich stažení.

Obzvláště komplikovaná je situace v chudé Džavacheti, izolované od ostatní části Gruzie těžce přístupným horním hřebenem. 62. vojenská základna Ruské federace představuje pro džavachetské Armény (cca 200 000 lidí) žádoucí zdroj příjmů, ale v neposlední řadě též záruku jejich nedotknutelnosti ze strany Tbilisi. Podle Anatole Lievena „ruská vojenská základna je největším zaměstnavatelem místního obyvatelstva, neboť kromě kontrabandů přes arménské hranice (drogy a zboží přicházející z Íránu a jiných zemí regionu) zabezpečuje práci, čímž ekonomicky zajišťuje více než čtvrtinu místního obyvatelstva“.²⁰⁾

Místní Armény totiž již desetiletí disponují fakticky svrchovaným statutem: na státních úřadech se mluví výhradně arménsky, souběžně s gruzínskou měnou – lari – zde platí i arménský dram a ruský rubl, oblast neodvádí daně a fakticky se nachází mimo centrální jurisdikci Tbilisi. V této souvislosti je nanejvýš důležité, že přes území Džavacheti má své potrubí Baku–Tbilisi–Ceyhan. Avšak lidé arménské většiny této oblasti již několikrát pohrozili, že nedopustí realizaci ropovodního projektu, což v Tbilisi, Baku, Ankaře a Washingtonu vyvolalo značné znepokojení.²¹⁾

Resumé

Změna vlády v Tbilisi poskytla Washingtonu výtečnou příležitost k upevnění postavení v strategicky významné Gruzii a na jižním Kavkazu obecně. Dochází k tomu poté, co byly v Uzbekistánu a Kyrgyzstánu pod záminkou boje proti terorismu vybudovány americké vojenské základny (konec roku 2001). Vývoj posledních dvou let nasvědčuje tomu, že se jedná o cílenou politiku Spojených států, namířenou na získání předních pozic v kaspickém (kavkazsko-středoasijském) regionu. Přístup k ropě je důležitým stimulem americké politiky v oblasti Kaspické pánve, neméně důležitá však je geostrategická poloha regionu.

Klíčovým problémem se stává zajištění nepřetržitého fungování budovaného ropovodu Baku–Tbilisi–Ceyhan. Destabilizace Ázerbájdžánu, Gruzie či Turecka by realizaci tohoto projektu zabránila. USA zřejmě mají v úmyslu důslednější angažmá v této oblasti, což předpokládá stažení ruských vojsk z Gruzie a perspektivně znovunastolení územní celistvosti této země. Nebývalé reálná se jeví dlouhou diskutovanou perspektiva vstupu Gruzie a Ázerbájdžánu do NATO či ustavení zvláštní formy spolupráce mezi těmito kavkazskými zeměmi a Severoatlantickou aliancí.

Nová mocenská garnitura v Tbilisi nehledě na pravidelně se opakující veřejná prohlášení nepočítá v dohledné době s vojenskou invazí do odštěpeneckých oblastí. Pro tento krok zdaleka neexistují finanční prostředky a vhodné mezinárodní prostředí. V případě invaze by se separatisté nejspíše dočkali věčné podpory ze strany Moskvy. Prioritním cílem nového gruzínského prezidenta ve vnitropolitické oblasti bude provedení nezbytných sociálně-ekonomických reforem, boj proti korupci, zajištění kontroly Tbilisi – především v oblasti Džavacheti a v Adžárii. Což ovšem předpokládá likvidaci ruských vojenských základů v Adžárii a v Džavacheti. Toho ale lze dosáhnout pouze za aktivní podpory Washingtonu.

Veřejné mínění v Gruzii a v Ázerbájdžánu je výrazně proamerické. Moskva si jasně uvědomovala, že kdyby se pokusila prosadit své lidi v Tbilisi (Igora Giorgadzeho) či v Baku (Ajaza Mutalibova), nesetkalo by se to zdaleka s přízní většinového obyvatelstva. Američané mají v Gruzii mnohem lepší vyhlídky; na rozdíl od Ruska nejsou jejich vztahy s Gruzii komplikované zátěží z minulosti, a když se bude jednat o věčnou podporu, bude Washington na rozdíl od Moskvy schopen, ale i ochoten zemi i nadále poskytovat podstatnou finanční podporu. (Za necelé desetiletí získala Gruzie od USA téměř jednu miliardu dolarů. Ve snaze zabránit ekonomickému kolapsu kavkazské země Washington již přislíbil Tbilisi v tomto fiskálním roce rekordní částku 166 milionů dolarů).

Kreml se zřejmě pokusí upevnit své pozice v odštěpeneckých oblastech – v Abcházii, Jižní Osetii a v Adžárii (vojensko-politická spolupráce, hospodářská podpora, zavedení zvýhodněného vízového režimu atd.). Pro vyvíjení účinného nátlaku na Tbilisi však tato politika nebude postačující – nebude totiž s to změnit strategickou orientaci proamerické vlády. **Neochvěvnost přístupu Tbilisi vůči Moskvě bude přímo úměrná stupni podpory ze strany Washingtonu.**

Úloha Džavacheti je klíčová – Kreml by se mohl pokusit vyprovokovat lokální nepokoje spojené s neochotou místních Arménů přijít o ruskou vojenskou základnu. Džavachetští Arméni však ve svém rozhodování zpravidla berou ohled na pozici Arménie, které by v případě zhoršení vztahů s Gruzii hrozily velmi vážné ekonomické potíže (přes území Gruzie do Arménie míří zemní plyn a export od největšího obchodního partnera a strategického spojence – Ruska. Jak známo, vzhledem k nevyřešenému sporu o Náhorní Karabach a nároky Jerevanu na uznání arménské genocidy v Osmanské říši z roku 1915 se Arménie nachází v blokádě ze strany Ázerbájdžánu a Turecka). Odhodlání džavachetských Arménů riskovat případný konflikt s Tbilisi tím bude značně zredukováno. Washington rovněž počítá s vytvořením zvláštních mezinárodních vojenských jednotek (turecko-ázerbájdžánsko-gruzínských), které by zaručovaly bezpečnost ropovodu. Dalším cílem Washingtonu a Tbilisi se zřejmě stane podněcování hospo-

dářského rozvoje Džavacheti (v této oblasti by mohla být vytvořena volná ekonomická zóna) a stabilizace vztahů s Arménií.

emil.souleimanov@amo.cz

1. března 2004

Text je aktualizovanou verzí původní analýzy pro Ministerstvo obrany ČR.

¹⁾ Viz např. Souleimanov, E.: Geopolitika kaspického regionu, in: Mezinárodní politika 9/2003; Souleimanov, E.: Bitva o ropovody a kaspická politika, in: Mezinárodní otázky (Slovensko), 4/2001; K problematice regionálního soupeření viz např. Souleimanov, E.: Íránská politika na jižním Kavkaze, in: Mezinárodní vztahy 3/2001.

²⁾ Dobudování ropovodu je naplánováno na rok 2005. Viz např. Souleimanov, E.: Uzbekistán, Rusko a Spojené státy: Nová kaspická geopolitika. In: Mezinárodní politika, 8/2002; viz též Souleimanov, E.: Rusko-americké vztahy, východní rozšíření NATO a boj proti terorismu, in: Mezinárodní politika, 3/2003.

³⁾ Phinney, C. A.: Defining the National Interest: Russian Conflict Management in the Former Soviet Union, The University of Kent Press, August 1996; Viz též Souleimanov, E.: V boji o Gruzii zvítězí Washington, in: Hospodářské noviny, 25. 11. 2003.

⁴⁾ Viz např. Bit-Suleyman, D.: Rossija ne uverena v srokach vyvoda svoich vojsk iz Gruzii, in: www.eurasianet.org/russian/departments/insight/articles/eav062801ru.shtml

50. vojenská základna v abcházské Gudautě a 137. vojenská letecká základna ve Vaziani (poblíž Tbilisi) byly podle istanbulských ujednání likvidovány v roce 2000. Gruzie však zpochybňovala, že k plnohodnotné likvidaci základny v abcházské Gudautě došlo, a požadovala její reálnou likvidaci, zatímco Moskva tvrdila, že těžké zbraně byly ze základny staženy, zůstaly jen mírové jednotky. I v Jižní Osetii se však stále nacházejí mírové jednotky Ruska – Civil.ge, 22. 7. 2000.

⁵⁾ V rámci programu „Vyzbrojení-školení“ jsou americkými důstojníky na základně v tbiliském předměstí Krcanisi vyzbrojováni a školeny elitní oddíly gruzínské armády. Viz např. Souleimanov, E.: Uzbekistán, Rusko a Spojené státy: Nová kaspická geopolitika? In: Mezinárodní politika, 8/2002, str. 17.

⁶⁾ Nino Burdžanadze, lídr předvolební frakce „Burdžanadze-Demokrat“, byla spolu s Micheilem Saakašvilim a Zurabem Žvaniou přední představitelkou tzv. revoluce růží čili listopadové gruzínské revoluce. Nyní je mluvčí parlamentu. Hürriyet, 26. listopadu 2003, v tureckém jazyce.

⁷⁾ Azg, 29. října 2003, v arménském jazyce.

⁸⁾ ITAR-TASS, 5. 12. 2003.

⁹⁾ Polit.ru, 5. 12. 2003.

¹⁰⁾ BBC, ruská služba, 3. 12. 2003.

¹¹⁾ Interfax, 5. 12. 2003.

¹²⁾ Sakartvelo, 30. 11. 2003.

¹³⁾ Rosbalt, 30. 11. 2003.

¹⁴⁾ Izvestija, 6. 12. 2003.

¹⁵⁾ Organda, 6. 12. 2003.

¹⁶⁾ Regnum, 6. 12. 2003; Připomeňme si, že zatímco sovětské vojenské základny ve východním Německu tvořily cca 400 000 lidí, ruských vojáků a důstojníků na dvou oficiálních základnách v Gruzii je kolem 8000.

¹⁷⁾ Sakartvelo.ru, 2. 12. 2003.

¹⁸⁾ RFE/RL Report, 13. 1. 2004.

¹⁹⁾ Lenta.ru, 15. 1. 2004.

²⁰⁾ Lieven, A., Avangpost imperii i istočnik social'noj podderžki: russkie i Achalkalak, in: EurasiaNet, 5. 3. 2001, <http://www.eurasianet.org/russian/departments/insight/articles/eav030501ru.shtml>;

²¹⁾ Aksam, 29. 7. 2001, v tureckém jazyce.

„Na prahu 21. století se naše republika ocitla na hraně mohutné ekonomické katastrofy a z ní vyplývající ztráty státnosti a národní suverenity. Rozpad SSSR, narušení hospodářských vztahů na postsovětském prostanství, antilidový kurz „tržních reforem“, prováděný pod kontrolou finančních kruhů ze Západu, masové rozkrádání národního majetku zkorumpovanými úředníky a kriminálníky – to vše přineslo ránu socialistické ekonomice, dlouhou dobu tvořící základ rozkvětu Sovětské Moldávie.“

Slova vypůjčená z publikace **Strategie sociálně-ekonomického rozvoje Moldavské republiky**,¹⁾ kterou Komunistická strana Moldavska (PCRM)²⁾ přijala na svém sjezdu 18. prosince 1999 a kterou adaptovala do svého úspěšného volebního programu, jednoznačně poukazují na nostalgii, která je pro část moldavské společnosti (zejména ruskojazyčné) typická.

Moldavsko, jedna z nejhudších evropských zemí, je pod vládou komunistů od roku 2001, kdy zvítězili v parlamentních volbách na základě slibů o nastolení stability, kterou si Moldavané pamatovali z dob Sovětského svazu.³⁾ Komunistická vláda musela o rok později čelit masovým demonstracím opozice, která vládu obviňuje z korupce a pokusu vrátit Moldavsko pod kontrolu Moskvy.⁴⁾

Strasti s Podněsterskem

Politické uvolnění na konci 80. let vyvolalo naděje na politické a ekonomické změny v celém Sovětském svazu, na území Moldavské sovětské socialistické republiky navíc doplněné rehabilitováním plánů na možné budoucí spojení s Rumunskem. Moldavská politická reprezentace se na počátku 90. let tomuto vývoji nebránila, nemohla však ignorovat odpor části obyvatelstva – Gagauzů, Rusů a Ukrajinců, kterých dohromady v MSSR žilo přes 30 procent.

Politická reprezentace národnostních menšin (zejména do té doby upřednostňovaných a ve veřejném životě dominujících Rusů) v reakci na prorumunské projevy požadovala oddělení od MSSR.

Už 12. listopadu 1989 Gagauzové, obývající jižní okresy, vyhlásili autonomní republiku v rámci MSSR, následně 19. srpna 1990 vyhlásili nezávislost. O dva týdny později, 2. září, vyhlásila suverenitu Podněsterská moldavská sovětská socialistická republika v hranicích bývalé Moldavské autonomní sovětské socialistické republiky, která existovala v letech 1924 až 1940. Svou úplnou nezávislost vyhlásila 25. srpna 1991. Paradoxně jako poslední vyhlásilo nezávislost na Sovětském svazu Moldavsko – až 27. srpna 1991. Nový stát, stejně jako dalších 14 republik SSSR, získal me-

Moldavsko:

Hledání národních zájmů

LUBOMÍR GOMBOS

zinárodní uznání, ale uvnitř země narůstaly konflikty, které na jaře 1992 přerostly v občanskou válku trvající naštěstí jen několik měsíců.

Dodnes se z rozpoutání konfliktu obviňují obě strany, moldavská strana navíc viní z podpory separatistů Moskvu, která jim prý umožnila převzít zbraně ze skladů bývalé sovětské armády v Podněstersku vedené pozdějším prezidentským kandidátem Alexandrem Lebeděm. Spory trvající přes 13 let⁵⁾ se nepodařilo pro obě strany uspokojivě vyřešit a na území Moldavska (resp. Podněsterské republiky) zůstává navzdory slibům kontingent ruské armády dodnes.⁶⁾

Trable s přítomností ruské armády jsou o to pikantnější, že je v rozporu se současnou platnou ústavou (článek 11: „Moldavská republika vyhláší svou trvalou neutralitu. Moldavská republika nedopustí na svém území rozmístění vojenských sil cizích států.“)

Moskva se nadále angažuje jako prostředník v mírových rozhovorech mezi Kišiněvem a Tiraspolem, často jsou dohodnuty konkrétní závěry, na které se ovšem po nějaké době zapomene, a jednání začínají znovu od nuly. Loni Vladimir Voronin navrhl Podněstersku vytvoření federativního státu, ve kterém by získalo rozsáhlou autonomii. Již druhý rok vyjednávači z obou stran projednávají podobu společné ústavy, přes vzájemné ujišťování o upřímné snaze konflikt vyřešit však rozhovory zatím končí ve slepé uličce.⁷⁾

Veřejnost v Podněsterské republice, reprezentovaná nevládními organizacemi a odbory (např. kozáci, veteránské svazy, svaz žen, učitelské odbory), ve svých prohlášeních odrazuje svou vládu od rozhodů s Kišiněvem a vyzývá k opuštění jednání společné ústavní komise.⁸⁾ Kišiněvský tisk zase obviňuje vládu Igora Smirnova, že nemá o znovusjednocení s Moldavskem zájem, protože by ztratil kontrolu nad Podněsterskem, kde údajně vládne jako car.⁹⁾

Konflikt je, zdá se, neřešitelný. Pro Tiraspol je oficiálně nepřijatelné jakékoli snížení statusu současné republiky v budoucí federaci na pouhý region, byť s širokou autonomií.

Rusko hraje v podněsterském konfliktu dvojí hru. Loni jmenovaný nový ruský vel-

yslanec v Kišiněvě Jurij Zubakov (důstojník FSB) nezavítal napoprvé na návštěvu k představiteli Moldavska, ale do Tiraspolu, kde se setkal se Smirnovem, popřál mu „splnění všech jeho plánů“ a nazval ho člověkem, který „vždycky se ctí a důstojností sloužil své vlasti“.¹⁰⁾

Rusko má přitom v Moldavsku účinné páky a může místní politiku ovlivňovat podle libosti. Moldavsko totiž dluží za plyn ruskému koncernu Gazprom přes 1 mld. USD, přičemž Gazprom vlastní kontrolní balík akcií společnosti Moldova-Gaz, která plyn v zemi distribuuje. Gazprom za prominutí dluhů požaduje převzetí dvaceti klíčových moldavských (nejen) energetických firem. Stejná situace panuje i ve vodárenství a teplárenství. Chudí Moldavané neplatí za komunální služby a energetičtí výrobci a distributoři se pak stávají dlužníky před svými dodavateli. Prakticky každou zimu, včetně té letošní, se lidé ocitají bez dodávek tepla.

Strasti s opozicí

Sociální a ekonomické problémy, které nevyřešily předchozí vlády, měli najednou po překvapivě velkolepém vítězství ve volbách roku 2001 řešit komunisté, kteří ovšem neměli žádnou předchozí zkušenost s vládnutím.¹¹⁾ Komunisté, kteří se rychle naučili využívat média, se přesto snaží navodit dojem, že jen oni jdou správnou cestou a jen oni mohou zemi vyvést z krize. Naopak opozice, zejména Křesťansko-demokratická lidová strana (PPCD),¹²⁾ obviňuje vládu ze zavádění diktatury a nastolení atmosféry strachu.¹³⁾

Přes ústavní většinu, kterou má vláda v parlamentu, se projevují rozpory uvnitř vládnoucí strany, kde o moc bojuje tzv. pragmatické křídlo na čele s prezidentem Voroninem, a tzv. ortodoxní křídlo, jež má oporu v členské základně. Ani vláda premiéra Vasile Tarleva není dostatečně stabilní. Za tři roky vyměnil prezident 90 procent ministrů, na některých ministerstvech se šéf resortu dokonce změnil dvakrát-třikrát.

Dnes na politické aréně reálně neexistuje alternativa k PCRM, a dokonce se nerodí alternativa ani na levém spektru. Jediné dvě opoziční strany jsou příliš slabé. Koalici bývalého premiéra Dumitru Braghise (Moldo-

va Noastră)¹⁴⁾ lidé nedůvěřují kvůli údajné zkorumpovanosti a minulé středopravicové vládě viní z vyvolání současné ekonomické krize. Prorumunské PPCD zase mnoho voličů nemůže přijít na jméno právě kvůli proklamované prorumunskosti a obviňují ji z extremismu. Demokratické strany se nejdnou pokoušely posílit své pozice cestou vytvoření společné koalice, ty se však rozpadaly vinou ambicí jejich předáků, kteří mezi sebou sváděli zápasy o předsednické křeslo.

Budoucí vývoj země ale neodhadneme ani z výsledků průzkumů veřejného mínění. Podle průzkumu realizovaného loni v září si 52,2 procenta dotázaných přeje, aby Moldavsko vstoupilo do Evropské unie, 31,6 do NATO, sjednocení s Rumunskem si přeje 19 procent občanů a vstup do Svazu Ruska a Běloruska 40 procent. Z průzkumu dále vyplynulo, že ruskojazyčné obyvatelstvo se orientuje spíše na Východ, naopak rumunskojazyčné na Západ. Celkem 73 procenta občanů je hrdo, že jsou občany svého státu. V kategorii etnických sympatií výsledky dopadly takto: Rumunům nedůvěřuje 24,1 procenta dotázaných a důvěřuje 10,9 procenta, Rusům nedůvěřuje 10 procent a důvěřuje 22,3 procenta.¹⁵⁾

Přes všechny problémy je Moldavsko z bývalých republik SSSR stále jednou z nejdemokratičtějších zemí, avšak moldavská demokracie není dostatečně stabilní (opozice nemá přístup do státních médií – naopak je jimi ostrakizována, do vyšších orgánů státní správy a do funkcí v parlamentních výborech se dostanou jen lidé loajální komunistické straně apod.). Důvodem může být slabý stát, v němž klíčovou roli nehraje občan, ale státní úředník (obvykle zkorumpovaný), rozrůzněné a navzájem nepřátelské elity (např. prorumunsky orientované elity ovládly Kišiněvskou univerzitu a Akademii věd, proruský orientované elity ovládly tisk a velký průmysl) a v neposlední řadě diametrálně protičetící si politické programy tří hlavních stran.

Kritická slova o stavu moldavské demokracie je nucen si vyslechnout Vladimir Voronin pokaždé, když opustí zemi směrem na západ. Loni 10. října 2003 musel odrazet nepřijemné otázky na zasedání Parlamentního shromáždění Rady Evropy. Ze 14 otázek evropských poslanců bylo jedenáct jednoznačně negativních, tři neutrální (kdy odejde z Moldavska ruská armáda, zda vláda porušuje lidská práva a demokracii, jak se vláda vypořádá s obchodem s lidmi a s lidskými orgány, budou-li komunisté zestátnovat, kdy vláda splatí zahraniční dluh, proč vláda vrací sovětské osnovy do škol, proč se porušují práva Rumunů v Moldavsku). Řada otázek přitom vyplývá z neznalosti vnitřní situace a evropské poslance více důvěřují moldavské opozici, která tak běžný vnitropolitický boj ideových koncepcí přenáší na mezinárodní scénu.

Je očividné, že Moldavsko je chudé, což přiznává i současná vláda. Za kampaní zhoršující obraz Moldavska v zahraničí stojí podle Voronina některé nevládní organizace, které se spojily s opozicí. Témata, v jejichž spojení se nejčastěji Moldavsko v západním tisku připomíná, jsou obchod se ženami, obchod s lidskými orgány a levná pracovní síla.¹⁶⁾

Jinak klidný Voronin se jen občas nechá unést a své kritiky nazývá „břídily“. Loni vládě došla definitivně trpělivost a v listopadu a letos v lednu použila vůbec poprvé proti opozičním demonstracím policejní sílu.

Strasti s moldavanstvím

Opozice se stále hlasitěji hlásí o slovo a své postoje radikalizuje. Spor komunistů a opozice není jen sporem o politická a ekonomická témata, v Moldavsku nabírá novou dimenzi: jde o spor, jak nazývat titulní národ, který obývá Moldavskou republiku.

Moldavská televize po příchodu komunistů k moci zahájila vysílání pořadů, jejichž cílem je upevnit patriotismus (Náš dům, Naše země, Náš stát). Zde představovaná koncepce se rozvíjí v duchu zemského patriotismu, často je rumunofóbní a diváky straší „rumunskými vojáky, pochodujícími ulicemi Kišiněva“.

Naopak prorumunské organizace v čele s PPCD hovoří o Moldavsku výhradně jako o Besarábii, která je součástí rumunského státu, a o sobě nehovoří jinak než jako o Rumunech. Své oponenty nazývají nejčastěji „ruskými přistěhovalci“ nebo „renegáty“. Název „Moldavská republika“ byl prý vymyšlen sovětskou mocí, tj. Rusy, aby se tato oblast dala snadněji dobýt a slavonizovat.¹⁷⁾

Obě strany odlišně interpretují takové veličiny, jako jsou národní zájmy, jazyk, tradice, kultura, historie, hranice. Diskuse se přenáší i do jiných jazyků (v ruštině: psát Moldova nebo Moldavija, v češtině: psát Moldavsko nebo Moldávie?). Nikdy nekončí spor o jméno národa (Moldavane nebo Rumuni?), který je spojen se sporem o jazyk (moldavština nebo rumunština?),¹⁸⁾ dokazuje, že moldavská politická reprezentace není schopna dohodnout se ani na elementárních národních zájmech. Překvapivě proto působí slova Vladimira Voronina, který loni prohlásil, že Moldavsko by rádo vstoupilo do Evropské unie, a svá slova několikrát zopakoval.

gombos@volny.cz

Odkazy na internetu:

<http://www.cisr-md.org>
<http://www.ipp.md>
<http://www.ist.md>
<http://www.acces-info.org.md>

¹⁾ Strategia dezvoltării social-economice a Republicii Moldova, Chișinău, 2000, s. 47.

²⁾ Rumunsky Partidul Comuniștilor din Republica Moldova.

³⁾ Komunisté mají v jednokomorovém parlamentu ze 101 mandátů 71, plus několik bezpartijních hlasuje spolu s komunisty. Opozice (Moldova Noastra a PPCD) je vyšachována z klíčových parlamentních funkcí. Výsledky voleb zde: <http://www.elections.md> a <http://www.ifes.md>.

⁴⁾ O moldavském politickém vývoji více: Slavomír Horák, Moldavský politický vývoj v letech 1990–2001 (<http://slavomirhorak.euweb.cz/md-politika.htm>), Maxmilián Strmiska, Moldavský multipartismus (<http://www.iips.cz/seps/clanek.php?ID=135>), Lubomír Gombos, Moldávie na scestí, Mezinárodní politika, 7/2002.

⁵⁾ O podněsterském konfliktu více: Evžen Diviš, Vznik a vývoj konfliktu, (<http://www.euroasi-ana.net/oblast/clanek.php?clanekid=14>).

⁶⁾ Rusko přislíbilo na summitu OBSE v Istanbulu stažení vojsk do 31. 12. 2002, později byl tento termín prodloužen do 31. 12. 2003, ruská armáda však v zemi nadále setrvává.

⁷⁾ Lubomír Gombos, Jenom ne ruské vojáky, Respekt, 5/2003.

⁸⁾ Nelze však jednoznačně určit, nakolik jsou tyto protesty spontánní nebo organizované.

⁹⁾ O Podněstersku se v tisku zjednodušeně píše jako o stalinistické diktatuře, kam se turistům neradí cestovat. V Podněstersku opravdu „zamrzl“ Sovětský svaz, politický systém se ale spíše pohnul ve směru „oligarchické republiky“.

¹⁰⁾ Kommersant-Pljus, 31. 10. 2003.

¹¹⁾ Politolog Viorel Cîbotar: „V roce 2001 přišlo 71 lidí k moci, z nich patnáct mělo zkušenosti s prací v předchozím parlamentu, ale nikdo neměl zkušenost s vládnutím. Deset let, co se Moldavsko rozvíjelo, oni seděli v zákopech. Uběhl rok, než vůbec pochopili, kam se to dostali, než zjistili, co je tu pro ně vytvořeno. Teprve po roce začal parlament fungovat. Celý první rok vlády komunistů byl pro Moldavsko ztrátou, protože se tu nic nedělo.“ (Citováno z: <http://www.belarus.cz/clanky/2530.shtml>)

¹²⁾ Rumunsky Partidul Popular Creștin Democrat.

¹³⁾ Novinář Petru Bogatu: „Situație s democrației se zhorší, jestli komunisté zůstanou u moci. Všechny jejich deklarace o evropské integraci jsou jen slova, protože nemají jiné východisko. Moldavsko se mění v policejní stát.“ (Citováno z: <http://www.belarus.cz/clanky/2529.shtml>)

¹⁴⁾ Čtyři strany politického středu se 19. července 2003 na sjednocujícím sjezdu spojily do bloku Naše Moldavsko. Mezi nejvýznamnější strany patří Sociálnědemokratická aliance bývalého premiéra Dumitru Braghije a Svaz nezávislých kišiněvského primátora Serafima Urecheana. Tyto strany usilovaly o hlasy voličů na společné kandidátce již v loňských květnových komunálních volbách, ve kterých získaly přes 20 procent hlasů. Hlavním bodem programu jsou ekonomické reformy a vstup do Evropské unie, kritici nového bloku ale nevěří v možnost sjednocení sociálnědemokratické a liberální doktríny, z kterých vychází původní strany. Moldova Noastră nemá předsedu, ale tři spolupředsedy.

¹⁵⁾ Výsledky průzkumu uskutečněného Institutem veřejné politiky a Centrem analýzy a průzkumu CIVIS, publikováno v: Novoje vremja, 3. 10. 2003.

¹⁶⁾ O moldavských migrantech více zde: <http://www.migraceonline.cz/clanky-f.shtml?x=160378>.

¹⁷⁾ Historik Mihail Adauge: „Co znamenají dějiny Moldavska? Dějiny od roku 1991 do současnosti. Ano, i tato hlava je ve všech učebnicích a my tuto éru nepopíráme. A do té doby, na tomto území nikdy nebyl žádný státní útvar, který by byl oddělený od rumunského státu.“ (Citováno z: <http://www.belarus.cz/clanky/2538.shtml>)

¹⁸⁾ Lubomír Gombos, Dejte našemu národu právo nazývat se Moldavané, Navýchod, 1/2004.

Rakouská koaliční vláda lidovců (ÖVP) a Svobodných (FPÖ) se v minulých letech odvážně pokusila o nástup k řešení řady palčivých otázek státu a společnosti. Všeobecné volby v listopadu 2002 přinesly v nečekaném rozsahu vítězství lidovcům, kteří se po desítkách let opět stali nejsilnější politickou stranou Rakouska. Stalo se tak ovšem za cenu oslabení jejich koaličního partnera – Svobodných, kteří doplatili zejména na výstřelky svého bývalého předsedy – v Korutanech oblíbeného hejtmana Jörga Haidera.

Rozhodující zásluha o volební výsledky hlavní vládní strany však byla právem připisována předsedovi strany i vlády Wolfgangu Schüsselovi pro jeho rozvahu a v případě potřeby i rozhodnost a schopnost překonávat obtíže tuzemské i mezinárodní. V současnosti se však množí hlasy pochybující o tom, že stejně úspěšně zvládne i novou vlnu těžkostí.

Rozpracované reformy

Již v letošním lednu prohlásila vláda konec jednání o daňové reformě. Do léta mají být příslušné zákony v parlamentě. Reforma má přinést celkové snížení daní v rozsahu 1,2 procenta HDP, snížení daně ze zisku právnických osob z 34 procent na 25 procent, zato však v roce 2005 má vzrůst deficit veřejného rozpočtu z 0,7 procenta na 1,5 procenta HDP. Podle vyjádření ministra financí Karl-Heinze Grassera má být reforma zčásti financována i z úspor docílených na výdajích. (Die Presse, 13. 1. 2004, s. 17)

Řada dalších reforem však ani tak daleko nedospěla. Pokrok není zatím patrný v práci takzvaného Rakouského konventu – tělesa složeného z předních politiků, státních právních odborníků i zástupců jednotlivých spolkových zemí – který by měl ještě v tomto roce předložit své návrhy úprav rakouské ústavy. Jednání konventu vážně zejména na neochotě spolkových zemí vzdát se – v zájmu zjednodušení správy země a úspor – některých svých práv a výsad.

Vláda sama však zodpovídá za provedení složité „harmonizace“ rakouských penzijních soustav. Jejich instituce se rozlišují podle zaměstnání pojištěnců. Tak například zaměstnanci, živnostníci, rolníci, dělníci, úředníci a svobodná povolání mají každý své vlastní důchodové zabezpečení. Dosti se liší i výše průměrných důchodů v jednotlivých zemích. Zatímco ve Vídni průměrný důchod dosahuje měsíčně 937 euro, v Burgenlandu je to jen 773. (Die Presse, 5. 2. 2004, s. 6)

Pro provedení důchodů do soustavy jediné existují zatím dva hlavní modely. Je to na jedné straně lidovci podporovaný model s věkovou hranicí, vztahující se na osoby mladší 35 let, nekrátcí úředníkům jejich 80 procent důchodů z posledních platů a vyžadující do roku 2010 450 milionů eur. Naproti tomu odbory, Dělnická komora a Svo-

Břemena rakouského kancléře Schüssela

JIRÍ
ŠTĚPANOVSKÝ

bodní podporují model zaváděný pro všechny od určitého data (např. od 1. 1. 2005), v podstatě za rovných podmínek, spojený však do roku 2010 s náklady ve výši téměř 1,5 miliardy eur. (Format 9, 27. 2. 2004, s. 22.) Jedno řešení a mnoho dílčích otázek s ním spojených by měla vláda nalézt ještě v tomto roce.

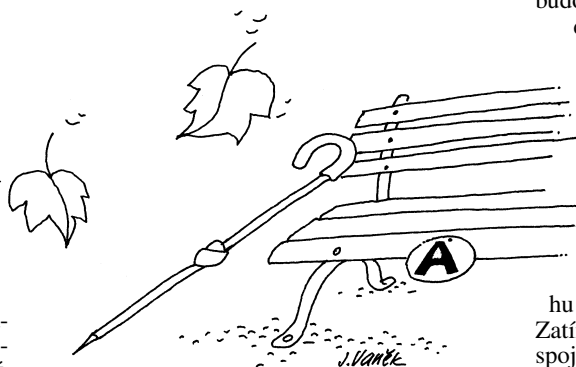
Sjednocení metodiky je rovněž uvažováno v případě patnácti nemocenských pojišťoven. Tento úkol je však nejenom složitý, ale i natolik politicky riskantní (například rostoucí podíl samoplátců a nezbytné soukromé připojišťování), že o něm šéf Institutu vyšších studií (IHS) Bernhard Felderer hovořil jako o „kompletním staveništi“ a pro rok 2004 nepředpokládal na tomto úseku žádné konkrétní výsledky, leč „mnoho kulatých stolů“. (Format 52, 19. 12. 2003, s. 22) (Die Presse 20. 3. 2004, s. 7).

Hospodaření Rakouska dosahuje lepších výsledků než například sousedního Německa, a proto v zásadě provádění reformy umožňuje. Určité uskrovnění obyvatelstva je však nicméně nevyhnutelné. Stále častěji se však volá po vládním opatření k omezení nezaměstnanosti, která se v jarních měsících, při započtení školených a nemocných osob, pohybovala okolo 9,5 procenta. (Der Standard, 4. 3. 2004, s. 17.)

Rok bohatý na volby

Kancléři a předsedovi vládnoucí strany plnění náročných úkolů neusnadňují ani volby konané v zemi v tomto roce na mnoha úrovních. Proběhly či proběhnou volby ve spolkových zemích (v Salcburku a Korutanech 7. 3., ve Vorarlberku v září 2004), v přímých volbách bude volen spolkový prezident (25. dubna) a konají se i volby do Evropského parlamentu (13. 6. 2004).

V zemi Salcburk dosáhla SPÖ (sociální demokracie) poprvé po roce 1945 postavení nejsilnější politické strany, lidovci zaujali druhé místo, Svobodní ztratili téměř polovinu svých voličů a sotva udrželi třetí místo před Zelenými. Ani korutanské volby nedopadly pro ÖVP příznivě. Proti očekávání mnoha jeho kritiků je opětovně vyhrál Jörg Haider v čele Svobodných (přes 42 procenta odevzdaných hlasů), následovaný SPÖ (38 procent), zatímco lidovci (s 12 procenty) ztratili podporu přibližně poloviny

svých bývalých příznivců. Podle některých názorů je znovuzvolení Haidera do čela místní vlády Korutan pro kancléře Schüssela výhodné, protože Haider nebude mít čas a zájem zasahovat do celorakouských záležitostí. Jiný – a zdá se převládající – názor naopak vidí zvítězí Haidera jako novou naději Svobodných, kteří v minulém roce všechny volby prohrávali. Jeho možný návrat do čela FPÖ anebo přinejmenším posílení jeho vlivu na vedení strany a koaliční vládu se proto jeví velmi pravděpodobným a spolupráci obou vládních stran zatěžujícím.

Ani koncem dubna konaná přímá volba rakouského prezidenta, pokud v ní zvítězí kandidát SPÖ Heinz Fischer, a ne (především) Wolfgangem Schüsselem prosazovaná dosavadní ministryně zahraničních věcí Benita Ferrerová-Waldnerová, postavení kancléře neupevní. Konečně i volby do Evropského parlamentu, dojde-li v předvolební kampani k otevřeným střetům mezi kandidáty vládních stran a opozičními sociálními demokraty a Zelenými, mohou ukázat řadu slabých míst v postavení Rakouska v Evropské unii.

Vztahy Rakouska s Evropskou unií

Mnoho hlasů kritizujících neuspokojivý vztah Rakouska s Evropskou unií zaznělo v rakouském tisku zejména na přelomu roku, když Brusel neprodloužil při vstupu Rakouska do EU systém kontroly tranzitní dopravy přes Alpy pomocí ekobodů, zavedený v roce 1993. Byl to zjevně neúspěch Schüsselovy vlády a kladla se otázka, co je příčinou izolovanosti Rakouska v Evropě.

Bývalý vicekancléř a v současnosti pověřenec vlády pro Pakt stability pro jihovýchodní

chodní Evropu Erhard Busek hovořil k této věci dost otevřeně. Poukázal na řadu chyb, k nimž došlo na rakouské straně. Šlo nejen o podcenění lobbování v Bruselu, ale i o zanedbání slíbené výstavby železnic, mající ulehčit alpským dálnicím. Rušivě působilo i vystřídání osmi ministrů dopravy v daném období a časté vyhrožování Bruselu rakouským vetem, i když nakonec uplatněno nebylo.

„Jen tím dále rozladíme své možné partnery,“ prohlásil Busek. „Při jednáních o dopravních spojeních jsme udělali všechno možné, abychom – s výjimkou Maďarska – budoucí členy Evropské unie udrželi co nejdale od nás samotných i od EU. Že nemáme žádné rozumné spojení do Prahy, Brna nebo Bratislavy, je skutečně ostuda.“ (Profil 49, 1. 12. 2003, s. 20). Ještě kritičtěji se vyjádřil ke schopnostem rakouské vlády získávat přátele vedoucí delegace opoziční SPÖ v Evropském parlamentu Hannes Swoboda: „Rakousko nedá dohromady žádnou alianci, což je ve vztahu k rozšiřování EU obzvláště dramatické. Zatímco jiné státy Evropské unie již pilně spojení hledají, vynikalo Rakousko především svými hrozbami vetem proti Česku (kvůli Temelínu a tzv. Benešovým dekretům) a láteřením na novou konkurenci na pracovním trhu. Také strategické partnerství – pokus najít mezi východními sousedy spojení během sankcí proti černo-modré vládě – vyznělo žalostně.“ (Format 1, 9. 1. 2004, s. 30).

Zatím neúspěšně vyzněl i spolkovým kancléřem podněcený pokus o jakousi „vzpoutru trpaslíků“, jejímž cílem mj. bylo zajistit pro každého budoucího člena Unie v Bruselu jednoho komisaře, aby se předešlo obavám z nadvlády direktoria velkých zemí. Přestože výhrůžky Unii (např. ministra dopravy Huberta Gorbacha ve věci tranzitu či hlasování v rakouském parlamentu proti rozšíření EU) přicházely z řad členů FPÖ, zanechávaly nicméně nepříznivé stopy na evropské pověsti Rakouska a celé jeho koaliční vlády.

Wolfgang Schüssel coby předseda Evropské komise?

V souvislosti s volbami do Evropského parlamentu (EP) a následným ustanovením nové Evropské komise (EK) mají ve druhé polovině června předsedové vlád pětadvaceti členských zemí EU kvalifikovanou většinou navrhnout nového předsedu Evropské komise, kterého má v září odsouhlasit i Evropský parlament. Nebude se sice trvat na dosavadní zvyklosti volit bývalého předsedu vlády, tato tradice však může být pro kandidáta výhodou. Pokud, jak se dosud předpokládá, vyjdou z evropských voleb vítězně lidovci, očekává se, že i budoucí šéf EK bude vybrán z jejich řad.

Za těchto okolností vznikla ve Vídni naděje na případný úspěch kandidatury Wolfganga Schüssela na uvedenou funkci. Jako lidovec neutrální a schopný politik by mohl

v Evropské komisi posílit postavení své země v Bruselu. Když byl rakouský komisař pro zemědělství v EK Franz Fischler požádán o svůj názor, uvedl, že by se Schüssel mohl uplatnit jako kandidát, ovšem vedle Jeana-Clauda Junckera, lucemburského předsedy vlády a belgického expremiéra Jeana-Luc Dehaenea. (Profil 8, 16. 2. 2004, s. 19). Kandidátů se však postupně objevuje více, mezi nimi i dosavadní rozhodná španělská konzervativní komisařka pro dopravu Loyola de Palacio.

Mezi vlivnými Evropany, kteří by Schüsselo vložení patrně nevířili, však nejsou jen představitelé levicových stran – německý kancléř Gerhard Schröder či belgický ministr zahraničí Louis Michel. Z těch čtrnácti vůdců zemí Evropské unie, kteří v roce 2000 odsoudili černo-modrou Schüsselovu koalici vládu v Rakousku, někteří již u moci nejsou, jiní však nepamatovali. Tak Francouz ze strany UDF Giscard d'Estaing evropský poslanec Jean-Louis Bourlanges prohlásil: „Schüssel je respektovaný politik, ale spustil se s krajní pravici. Proto si nedovedu představit, že by Jacques Chirac souhlasil s Wolfgangem Schüsslem jakožto nástupcem Prodiho.“ (Profil 8, 16. 2. 2004, s. 20).

Když předseda lidoveckého klubu v Evropském parlamentu německý křesťanský demokrat Hans-Gerd Pöttering jmenoval různé konzervativce jako pravděpodobné nástupce Romana Prodiho v čele EK, komentoval to vítězstvím socialistů v Madridu osmělený předseda klubu socialistů v EP Enrique Baron Crespi slovy: „Ještě jsme ve frakci tu otázku doopravdy nediskutovali. Ale pro mne osobně – při všem respektu – kancléř Schüssel je nepochybně člověk, který vstoupil do koalice s krajní pravici, a i pro nás sociální demokraty velmi těžko volitelný.“ (Profil 12, 15. 3. 2004, s. 29).

Neklid mezi rakouskými lidovci

Po ztrátě tradiční lidovecké „pevnosti“ ve spolkové zemi Salcburk, v níž zvítězili v letošním březnu sociální demokraté a po Haiderově vítězství a oslabení ÖVP v Korutanech psal rakouský tisk o náznacích nespokojenosti se Schüsselovým vedením vlády a lidové strany.

Kriticky měl vystoupit zejména vlivný dolnorakouský hejtman Erwin Pröll, o němž se ještě před nedávnem uvažovalo jako o dalším možném (vedle B. Ferrerové-Waldnerové) kandidátu ÖVP na spolkového prezidenta. Prohlásil, že příčiny volebních neúspěchů v Salcburku a Korutanech nebyly jen místního rázu, ale že docházelo ke strategickým chybám i na spolkové úrovni. Nedostatků se vyskytly při provádění penzijní reformy, při slabé podpoře kandidatury B. Ferrerové-Waldnerové a rovněž při tvrdém finančním zatěžování zemí spolkovou vládou. Zejména v tomto posledním bodu se Pröllovi dostalo podpory i od ostatních „zemských knížat“, jak se lidově v Rakousku zvou hejtmani, v současnosti převážně lidovečtí.

Dalším nebezpečným kritikem Schüsselovy politiky se v posledním roce stal i přední představitel podnikatelských kruhů

– prezident rakouské Hospodářské komory Christoph Leitl. Ten hovořil o „bankrotech, smůle a nehodách“ v černo-modré koalici vládní politiky, spoluodpovědné za porážky v březnových volbách.

Znalci situace v ÖVP nevyklučují, že po červnových evropských volbách by mohli být ve svých funkcích nahrazeni ministryně školství Elisabeth Gehrerová, ministryně zahraničí B. Ferrerová-Waldnerová (i když by nebyla zvolena spolkovou prezidentkou) a snad i ministr financí Karl-Heinz Grassner. Přední rakouský politolog Anton Pelinka vyslovil obavu, že existují náznaky možného počátku známé lidovecké hry podřezávání předsedova křesla a že Schüsselovo vnitrostranické postavení je jednoznačně oslabeno. (Profil 12, 15. 3. 2004, s. 28–29). Bude to o důvod více k pokusu Schüssela získat místo předsedy Evropské komise v případě vítězství evropských lidovců?

Jak politicky přežít a nekapitulovat?

Po několika neúspěších v zemských volbách nevzniká před koalici vládou a lidovou stranou, vedenými kancléřem Schüsslem, jen otázka další spolupráce s posíleným Jörgem Haiderem a pod jeho opětovně rostoucím vlivem nacházejícími se Svobodnými. Ústřední politickou otázkou je, jaké závěry kancléř vyvodí z okolností, že voliči odměňují ty politiky, kteří vyvolávají dojem, že reformy sociálního státu jsou možné, aniž by se komukoli cokoliv ubrálo. Jak korutanský Jörg Haider, tak sociálnědemokratický vítězové v Salcburku (Gabi Burgstallerová) a v Horních Rakousích (Erich Haider v minulém roce) získali touto cestou přízeň voličů.

Stornuje Wolfgang Schüssel z obavy před porážkou v příštích spolkových volbách ještě otevřené části sanační agendy, například ve zdravotnictví? Nebo pevně udrží dosavadní kurs a dá tím v sázku v posledních všeobecných volbách získané postavení nejsilnější rakouské politické strany? Někteří politici radí kurs zachovat, zlepšit však komunikaci s voliči. Lze však přesvědčit důchodce o výhodnosti zmenšení jeho reálného důchodu být i se zárukou jeho zachování? Jiní politici upadají v pokušení potichu se sanační agendy zbavit. Vyvolávat dojem, že vše může zůstat při starém a někdo to již zaplatí, to dokáží populisté (pravicoví i levicoví) mnohem lépe než činitelé vládní (např. Jörg Haider vítěz v Korutanech s plakátem se svou fotografií a textem: „Vyskytne se někdo lepší?“). Jít touto cestou by snad volební porážku oddálilo, ale neodvrátilo.

Vládě kancléře Schüssela proto nezbude než pokračovat v rozdávání hořkých pilulek, pokud možno bez oněch „bankrotů, smůl a nehod“, o nichž se zmínil předseda Hospodářské komory Christoph Leitl. V relativně příznivých podmínkách stavu rakouského hospodářství lze ovšem touto cestou jít snáze než v jiných zemích střední Evropy nám dobře známých.

5. 4. 2004

V polovině března letošního roku proběhly ve Španělsku celonárodní volby. Občané všech sedmnácti autonomních oblastí rozdělených do třiapadesáti volebních okrsků v nich rozhodovali o složení dvoukomorových Kortesů. Volební výsledky přinesly navzdory volebním průzkumům nečekané překvapení – Socialistická dělnická strana Španělska (PSOE) po osmi letech znovu vystřídá vládnoucí Lidovou stranu.

Současný politický systém se začal utvářet po pádu frankistické diktatury v polovině 70. let. Přechod k demokracii se uskutečnil na základě referenda o zákonu o politické reformě státu, ve kterém se občané svobodně vyslovili pro zřízení parlamentní demokracie. Jejím základem se pak stala ústava z roku 1978, která připravila cestu k faktické decentralizaci státu. Současné Španělsko sestává ze 17 autonomních oblastí a dvou samosprávních měst – Ceuta a Melilla. Jednotlivé autonomní oblasti, mezi kterými mají specifické postavení „historických národností“ Katalánsko, Baskicko, Galicie a Andalusie, mají vlastní parlamenty i vládní kabinet. V centrálních Kortesech jsou pak zastoupeny jednak v Poslanecké sněmovně (350 poslanců je voleno poměrným volebním systémem, počet křesel je rozdělen mezi regiony v závislosti na počtu obyvatel) a jednak v Senátu (208 senátorů je voleno většinovým volebním systémem,¹⁾ zbývající část senátorů tvoří zástupci volení regionálními parlamenty.²⁾ Přesto, že v celonárodních volbách soupeří každé čtyři roky více než čtyři desítky politických stran, výsadní postavení si od roku 1982 udržují dvě politické strany – konzervativní Lidová strana (PP) a socialistická strana (PSOE). Od roku 1982, kdy socialisté vystřídali po šesti letech vládu Unie demokratického středu (UCD), se stranický boj na španělské politické scéně dále profiluje. V minulých celostátních volbách překonalo hranici jednoho procenta odevzdaných hlasů sedm politických stran, letos jich bylo šest a s výjimkou PSOE a PP ani jedna strana nedosáhla pěti-procentní hranice.

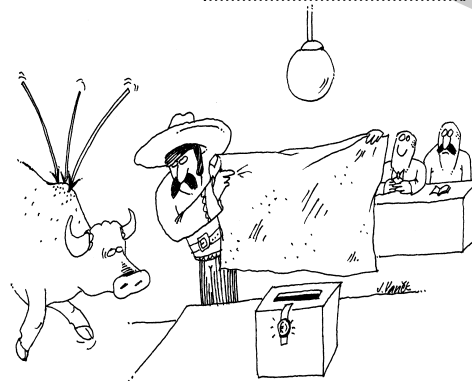
Výsledky březnových voleb

V březnových parlamentních volbách sehrály přirozeně důležitou úlohu preference voličů ve čtyřech nejlidnatějších regionech. Obyvatelé v Andalusii, Katalánsku, Madridu a Valencii volili celkem polovinu všech poslanců. V Andalusii, kde byl náskok PSOE před čtyřmi lety poměrně těsný, dokázali socialisté zvítězit o více než devatenáct procentních bodů. Také v Katalánsku se náskok PSOE z voleb v roce 2000 razantně zvýšil. Ve Valencii se sice vládní PP podařilo zvítězit, nicméně její náskok nad socialisty byl takřka eliminován. V Madridu, ve kterém se Lidová strana tradičně těšila vysoké podpoře voličů, byl počet odevzdaných hlasů pro obě strany prakticky vyrovnaný. Podobně také v Galicii, Kastálii nebo Murcii se oproti volbám v roce 2000 náskok Lidové

Volby ve Španělsku:

Výsledek, který nikdo nečekal

PETR PAVLÍK

strany významně snížil. Ve zbývajících deseti regionech utrpěla PP většinou výraznou porážku.

V souvislosti s obratem na španělské politické scéně se přirozeně objevily otázky o dopadech madridských teroristických atentátů na volební výsledky. Podpora obou předních politických stran v průběhu posledního roku značně kolísala. Volební průzkumy v březnu loňského roku vypovídaly o zřetelné převaze socialistické PSOE, zatímco v prvním čtvrtletí letošního roku si naopak Aznarova strana udržovala náskok v rozmezí až pěti procent. Španělsko za vlády konzervativní Lidové strany nepochybně zažilo ekonomickou renesanci: za osm let hospodářství zvýšilo svou produkční schopnost o více než tři pětiny, vznik více než čtyř milionů nových pracovních míst pomohl snížit nezaměstnanost na polovinu, váha veřejného sektoru výrazně poklesla a zmizely i rozpočtové deficity. Úroveň mezd se s rostoucí ekonomikou zřetelně přibližovala průměru Unie. Pravicová vláda J. M. Aznara tradičně kladla na ekonomickou prosperitu vysoký důraz. Během svého předsednictví EU v roce 2002 začlenilo Španělsko na seznam svých šesti hlavních priorit tzv. lisabonskou strategii pro ekonomické oživení Evropské unie a barcelonský summit se skutečně stal příslibem významného pokroku v oblasti rozšíření společného trhu. Ekonomické téma bylo dominantní otázkou minulých voleb, v letošních volbách se pozornost voličů zaměřila jiným směrem. Do popředí vystoupily otázky jako zabránění nelegální imigraci, omezení kriminality, bytová politika, vzdělávací systém, reforma politického systému, avšak voliči nebyli zejména spokojeni se zahraniční politikou vládního kabinetu. Samotná volební kampaň Lidové strany v zásadě nevybočovala z řady kampaní, které od roku 1991 řídil její současný kandidát Mariano Rajoy, který se sice těšil větší popularitě než španělský premiér, ale nebyl politicky výraznou ani dostatečně známou osobností. Spíše než praktickým politikem byl zaujatým analytikem, jehož politickou dráhu nedoprovázely ani velké úspěchy, ani prohry. Španěle však 14. března volili především aktivní změnu a Rajoy z tohoto hlediska nebyl dostatečnou politickou zárukou.

Co nabídl Zapatero

Socialisté porazili Lidovou stranu o pět procent a získali tak 164 poslaneckých křesel, tedy o šestnáct více než Aznarova strana.

V senátních volbách se sice podařilo Lidové straně získat 102 z 208 křesel, nicméně náskok nad socialisty, kteří získali 81 křesel oproti 53 křeslům v roce 2000, výrazně poklesl. Volební porážka vládní strany značně kontrastuje s výsledky voleb v letech 1996 a 2000, kdy Lidová strana socialisty porazila, a získala dokonce absolutní většinu 183 poslaneckých míst v celonárodním parlamentu.

Volební program lidovců přirozeně akcentoval vládní priority, jako jsou neústupnost v boji s terorismem, rozvoj ekonomiky a zvyšování zaměstnanosti, omezení imigrace a podporu a začleňování legálních imigrantů. Kromě toho Lidová strana slibovala také zvýšení bezpečnosti občanů, zlepšení kvality vzdělání, efektivitu justice a výraznou finanční podporu rodin. Naproti tomu program PSOE byl postaven na šesti pilířích: zahraniční politika, demokracie a ústavnost, společenská soudržnost, produktivní ekonomika, vzdělávání a kultura. Socialisté slibovali návrat do Evropy a napadali přílišnou podrženosť politiky Spojených států. Zdůrazňovali význam multilateralismu a mezinárodního práva, i nutnost zvýšení zahraniční rozvojové pomoci. Součástí jejich programu byl také soubor politik pro zlepšení kvality veřejných služeb, boj s kriminalitou a zlepšení postavení mladistvých a žen. PSOE slibovala více prostředků na veřejné školství i na vědu a výzkum a zlepšení přístupu k bydlení.

Program socialistů byl svými návrhy pravděpodobně blíže voličům, především však představovala PSOE alternativu zdiskreditované Aznarově vládě, z jejíž stínu nedokázala Lidová strana v čele s Rajoyem vystoupit. Kvalita pluralitní demokracie a zahraniční politika byly oblasti, v nichž Španěle požadovali zásadní změnu kurzu. Vládní kabinet byl tradičně zastáncem tvrdé linie v boji proti terorismu, a to jak na vnitropolitické, tak i na zahraničněpolitické scéně. V době zahájení vojenské invaze do Iráku se bezmála tři čtvrtiny veřejnosti nedomnívaly, že Irák představuje hrozbu světové bezpečnosti a přes 90 procent občanů s válkou nesouhlasilo. Aznarova vláda nicméně vyslala španělské jednotky do Iráku, stejně jako předtím do Afghánistánu, aniž by disponovala širším parlamentním konsensem. Křehká rovnováha bilaterálních vztahů se Spojenými státy a vztahů s Evropskou unií byla neopatrnou politikou vlády silně narušena. Španělský postoj se fakticky stal důvo-

dem k rozdělení Evropy na starou a novou a současně španělská neústupnost v otázce změny pravidel Smlouvy z Nice představovala překážku dosažení konsensu o evropské ústavě.

Aznarův kabinet se snažil prostřednictvím podpory mezinárodního tažení proti terorismu získat podporu pro nekompromisní postup proti baskické separatistické organizaci ETA. Tato forma války s terorismem nicméně nevedla k úspěchu, ale naopak se objevila nová rizika. Zákon o politických stranách přijatý v roce 2002, od něhož si vláda slibovala potlačení regionálních separatistických tendencí, byl bezprecedentním zásahem do demokratických práv. Ilegalizace baskické Herri Batasuna pro její údajné napojení na ETA a její zařazení na seznam teroristických organizací (Spojenými státy i Evropskou unií), nepomohly oslabit regionální separatistické hnutí. Konflikt mezi Madridem a severní provincií se naopak rozhořel, když výsledky loňských voleb potvrdily dominantní postavení nacionalisticky orientované koalice PNV-EA, zatímco popularita PP výrazně poklesla. Téměř 130 tisíc voličů volilo na protest proti vyřazení kandidátů strany Batasuna vlastními volebními lístky. Podobně v loňských listopadových volbách v Katalánsku výrazně posílilo postavení separatisticky orientovaných stran CiU a ERC. Počet hlasů ERC se oproti výsledkům předchozích voleb zdvojnásobil, když stranu volilo přes půl milionu Katalánců. Republikánská ERC v čele s Carodem-Rovirou vzápětí zúročila svůj koaliční potenciál v tříbarevné vládě premiéra A. Mase, který nahradil Jordi Pujola v čele CiU. Ohlasy zájmu o renegociaci autonomního statutu s cílem posílení exkluzivních kompetencí se navzdory nelibému postoji španělské vlády začaly šířit z Bilbaa a Barcelony do dalších regionů, zejména Galicie a Andalusie. Vláda premiéra Aznara byla ve věci rozšíření kompetencí nad rámec současných autonomních statutů a ústavy z roku 1978 neústupná. Naopak Zapaterovi socialisté vyjádřili ochotu diskutovat o posílení postavení autonomních oblastí, a to jak přiznáním suverenity soudní moci, tak prostřednictvím vyššího zastoupení regionů ve španělském Senátu.

Nakolik o výsledku voleb rozhodl šok z madridských atentátů

Španěle se většinou nedomnívají, že o výsledku letošních celonárodních voleb rozhodly otřesy, které přinesly tři dny před vol-

bami teroristické útoky v Madridu. Voliči však vládu odstupujícího premiéra Aznara podezírají z cíleného zatajování a manipulace s informacemi o organizátorech atentátů, což mělo sloužit k ovlivnění výsledků voleb. Skutečnost, že za atentáty stojí muslimští radikálové, mohla pochopitelně citelně zredukovat řady příznivců plánovaného Aznarova nástupce M. Rajoye. Atentáty se bezesporu promítly do mobilizace voličů. Netradičně vysoká volební účast, která výrazně překonala hranici z voleb v roce 2000.³⁾ hrála zjevně ve prospěch Zapatera. Voliči byli pochopitelně připraveni vyjádřit svůj nesouhlas s válkou v Iráku a stejně tak nebyli ochotni odpustit vládě liknavý postoj k ekologické katastrofě „Prestige“ na sklonku roku 2002, nicméně v samém závěru volebního klání se stal kritickým tématem při výběru volebního lístku u většiny z nerozhodnutých voličů terorismus.

Skutečnost, že vítězství socialistů nebylo pouhým důsledkem vlny vzrušení bezprostředně po teroristických útocích, mohou dokumentovat i dubnové průzkumy volebních preferencí pro letošní volby do Evropského parlamentu. Zapaterova PSOE se podle nich těší vyšší podpoře, než která se jí dostala v těchto volbách. Z průzkumů také vyplynulo, že většina voličů a pětina voličů samotné Lidové strany považovala obrat za potřebný. Bude zajímavé sledovat, zda nový kabinet přinese Španělsku kromě ekonomické prosperity, vyvážené zahraniční politiky a posílení sociálních práv také lepší komunikaci mezi vládní stranou a zbývající částí politického spektra. Nastávající premiér Rodríguez Zapatero pevně stojí za svým slibem stáhnout španělské jednotky z Iráku do konce června letošního roku a současně deklaroval zájem Madridu na stabilizaci vztahů s autonomními regiony. Váhu jeho volebních slibů dokládá i postup při volbě členů budoucího vládního kabinetu. Společně se švédským má být španělský kabinet v rámci Evropy výjimečný, ve vládě má zasednout vedle osmi ministrů stejný počet žen a první místopředsedkyní vlády by se měla s pověřením budoucího premiéra stát Tereza Fernández de la Vega. PSOE, která letos oslaví 125 let od svého založení, má potřebné předpoklady, nicméně až čas ukáže, zda přinese Španělsku žádoucí změnu a naplní svůj volební slogan „UNA ESPAÑA EUROPEA EN UNA EUROPA UNIDA“.⁴⁾

ppavlik@email.cz

¹⁾ Na každou autonomní oblast připadají v zásadě čtyři senátorská křesla, více jsou zastoupeny Baleáry a Kanárské ostrovy. Ceuta a Melilla jsou zastoupeny po dvou senátorech.

²⁾ Každá autonomní oblast je v principu zastoupena jedním senátorem. Za každý milion obyvatel se počet senátorských křesel pro konkrétní autonomní oblast navyšuje o jedno. V současné době dosáhl počet takto volených senátorů 51.

³⁾ Volební účast dosáhla podle údajů španělského ministerstva vnitra 77,21 procenta, zatímco v předešlých celonárodních volbách byla zaznamenána účast ve výši 68,83 procenta.

⁴⁾ „Proevropské Španělsko ve sjednoceném Evropě“.

Iniciativy české zahraniční politiky ke stavu lidských práv na Kubě

TOMÁŠ PŠTROSS

Tato stat' je shrnutím východisek, na nichž byla postavena kritika stavu lidských práv na Kubě, kterou začala česká zahraniční politika systematicky uplatňovat na mezinárodním fóru od roku 1999. Je také hodnocením aktivit na půdě Komise OSN pro lidská práva a shrnutím obecných závěrů, vyplývajících ze zpolitizování tohoto orgánu.

Jak známo, česká zahraniční politika se v posledních letech aktivně angažuje ve věci obrany lidských práv na Kubě. K tomu využívá především prostor multilaterální diplomacie, představovaný Komisí OSN pro lidská práva v Ženevě. Ohlasy těchto aktivit, tak jak byly v průběhu několika let zaznamenány, jsou různorodé. Hodnocení vychází často ze zkreslených nebo zcela chybějících informací. O pozadí iniciativ české diplomacie ve věci lidských práv na Kubě ví dosud málo i odborná veřejnost. Následující článek se pokouší tento nedostatek alespoň částečně odstranit. Autor, který se spolupodílel na konceptu této politiky, si je vědom, že jeho hodnocení může být přijato polemicky. Diskuse k tématu je však namístě.

Ve zcela obecné rovině je angažovanost České republiky za zlepšení lidských práv na Kubě výrazem tezí začleňovaných do průběžně aktualizované Koncepce české zahraniční politiky. V souvislosti s přijetím České republiky do Evropské unie v roce 2004 se obecná zásada ochrany lidských práv stává „jednou z principiálních hodnot našeho vkladu do společné zahraniční a bezpečnostní politiky“. Naše čtrnáctileté zkušenosti z transformace se stávají „přidanou hodnotou“, kterou hodláme nabídnout Evropské unii a která může být využita při formulaci unijních politik vůči zemím, jež buď procházejí nebo stojí před obdobným procesem.

K prvnímu samostatnému projevu naší angažovanosti ve prospěch lidských práv na Kubě na mezinárodním fóru došlo v samém závěru 90. let. Do té doby oficiální česká zahraniční politika víceméně sledovala linii, kterou uplatňovaly demokratické země, především Evropská unie. Cílevědomou strategií politického dialogu po vzoru Evropské unie však Česká republika nevyvíjela. K zásadnímu rozporu mezi Uníí a Spojenými státy ohledně účinnosti ekonomické izolace Kubu jsme v podstatě nebyli nuceni zaujmát oficiální samostatné stanovisko. Jedinou (v podstatě nepřímou) výjimkou bylo koncem 90. let opakované české hlasování (spo-

lečně s Evropskou unií) na Valném shromáždění OSN ve prospěch kubánské rezoluce odsuzující formy ekonomického nátlaku v mezinárodních vztazích.

Svým způsobem akademická otázka vhodnosti či neopodstatněnosti ekonomické izolace Kubu nebyla u nás, již s ohledem na malý rozsah naší ekonomické výměny s touto zemí, předmětem nějaké širší diskuse, ani se nedostala do centra mediální pozornosti. Pro ilustraci: Náš vývoz v 90. letech nedosáhl většinou ani jedné desítky mil. USD. Výjimkou byl rok 1998, kdy bylo dosaženo čísla 18,1 mil. USD. Dovoz klesl z hodnoty 3,5 mil. USD v roce 1991 na současnou hodnotu vyjádřenou řádově ve statisících USD.

Mínění informované části veřejnosti se však zcela jistě přiklánílo (a stále přiklání) k přesvědčení o neúčinnosti ekonomického embarga, potvrzenému precedentsními zkušenostmi z různých částí světa (jižní Afrika, Jugoslávie, Írán, Irák apod.). Tento postoj posílily publikované informace, že embargo se stává předmětem kritiky v samotném prostředí amerických politických a obchodních kruhů a že radikálním propagátorem ekonomické izolace Kubu ve Spojených státech je v podstatě jen vlivná „kubánská lobby“, které se podařilo učinit z otázky embarga důležitý vnitropolitický problém. Pokud jde o zásadní izolaci nedemokratických režimů, v českém relativně dobře informovaném veřejném mínění nepochybně převažuje názor, že je živnou půdou pro represii.

Nelze v této souvislosti nezmínit, že domácí zastánci rozvoje úzké ekonomické spolupráce s Kubou, nenarušované zaujímáním konfliktních politických postojů, v obchodně-podnikatelském prostředí a v institucích představujících obchodní zájmy státu, představovali (a dále představují) potenciálně vlivnou zájmovou skupinu. Nelze rovněž odhlédnout od skutečnosti, že svůj vliv v této skupině udržují lidé, kteří z těch či oněch důvodů chovají latentní, případně i otevřené sympatie k současnému kubánskému režimu

v čele s charismatickým diktátorem, jehož v době jejich mládí zdobila romantická gloriola levicového revolucionáře.

Lze konstatovat, že naše diplomacie nestála v průběhu 90. let minulého století stranou aktivní, převážně diskretní podpory kubánské demokratické opozice. Některé, méně skryté formy této podpory se nevyhnu-ly příležitostným konfliktům s kubánskými úřady (v r. 1997). To mělo viditelný negativní dopad ve formální diplomatické rovině (vypovězení 2. tajemníka naší mise, neudělení agrémentu našemu novému velvyslanci). Do roviny ekonomických vztahů se toto dočasné zhoršení vztahů nepromítlo. Celková bilaterální relace si nadále udržela poměrně korektní charakter, i přes „zamlčené předpoklady“ vzájemných vztahů, jimiž jsou proti sobě stojící ideologické a hodnotové premisy politických systémů obou zemí. S jistotou dávkou obraznosti však můžeme konstatovat, že v pozadí kubánských oficiálních postojů vůči České republice vždy doutnalo ideologicky podbarvené roztrpčení nad „zradou“ kdysi věrného, marxismu oddaného spojence, který nyní restauruje kapitalismus a orientuje se na největšího nepřítele Kuby – Spojené státy.

Připomeňme, že bývalé Československo bylo neaktivnějším ekonomickým partnerem Kuby ze všech sovětských satelitů a že v průběhu mnohaletých kontaktů mezi oběma zeměmi vzniklo nesčetné množství často i emocionálně bohatých vazeb na elementární mezilidské úrovni. Kuba byla pro obyvatele celkově izolovaného Československa relativně důvěrně známým prostorem, atraktivním jinak nedostupnou exotikou i mentalitou jeho obyvatel. Mnoho Kubánců naopak nabylo sympatie k Československu během studijních aj. pobytů v České republice a na Slovensku. Lze říci, že ideologie přitom nehrála žádnou významnou roli.

Nemohlo překvapit, že ve svém hodnocení společenských změn v bývalém sovětském bloku po roce 1989 se kubánská demokratická opozice orientovala především na vývoj u nás. Přispěl k tomu bezpochyby mýtus „sametové revoluce“, spojený s osobností prezidenta Václava Havla. Ten se pro kubánské opoziční představitele stal svou disidentskou minulostí jakýmsi vzorem a zároveň personifikací inspirativního a úspěšného zvládnutí procesu, kterým by v jejich očekáváních dříve či později měla projít jejich vlastní země. Od počátku 90. let bylo patrné, že tendence orientovat se na český příklad působí napříč celým poměrně rozšířeným spektrem kubánské demokratické opozice a stává se tak jejím, svého druhu integrujícím činitelem.

Právě z těchto důvodů se prezident Václav Havel po svém nástupu do úřadu stal častým adresátem stížností z řad příslušníků kubánských aktivistů i řadových občanů, kteří byli vystaveni nějaké formě pronásledování. Obra-celi se na něj i příbuzní uvězněných a do-vovali se jeho morální autority. Činili tak s vědomím, že z vlastní zkušenosti zná význam zájmu demokratického světa o osud jednotlivců a skupin prosazujících myšlenku občanských práv v podmínkách diktatury. Jeho úřad se stal samozřejmým, mnohdy prv-

ním cílem těch ojedinělých kubánských disidentů, kterým se poštěstilo vycestovat z „ostrova svobody“. Časem se vytvořila i určitá síť kontaktů mezi kubánskou opozicí a některými českými nevládními organizacemi orientovanými na problematiku lidských práv a humanitární pomoc. Vzrostl i zájem médií o situaci na Kubě a postupně, i když stále spíše nahodile, se upevňovalo povědomí veřejnosti o našem mimořádném postavení v kontextu celého problému.

Ve stejném období nám byl z kruhů kubánské vnitřní i zahraniční opozice tlumočen soustavný zájem o aktuální pomoc a o předání našich zkušeností z nenásilného přechodu k demokracii. Jak neoficiálně potvrdil E. Sanchez Santa Cruz, předseda opoziční *Kubánské komise pro lidská práva a národní usmíření*, česká zkušenost je v mnohých ohledech zajímavá nejen pro opozici, ale i pro mladší, „reformně“ orientované příslušníky kubánského mocenského aparátu“(!)

Přenesení tohoto spontánně se upevňujícího neformálního patronátu České republiky nad problematikou lidských práv na Kubě do formální roviny a využití možností, které nabízí půda multilaterální diplomacie, je pak jakýmsi logickým vyústěním této naší role.

Chceme-li, s ohledem na naše nové za-členění do politických a bezpečnostních struktur dnešního světa, dostát pověsti konsolidované demokracie, měli bychom tato očekávání brát s plnou vážností a chápat je jako výzvu a morálně podložený závazek. Pomoc ochraně lidských práv na Kubě bychom měli pojímat jako realizaci jednoho z prioritních cílů naší zahraniční politiky a naplnění ducha celé řady mezinárodních dokumentů, které jsme podepsali.

Tato fakta připomínáme, neboť vystoupe-ní české diplomacie v Komisi OSN pro lidská práva v letech 1999–2001 bývá (i v našem prostředí) vytrhováno z uvedených souvislostí a hodnoceno jako akt, výlučně motivovaný impulsem zvějšku, bez vazby na nějakou delší obsahovou a časovou konti-nuitu.

55. zasedání Komise OSN pro lidská práva v roce 1999

Kritika stavu lidských práv na Kubě na půdě Komise OSN pro lidská práva byla od roku 1992 po šest let doménou Spojených států. Jejich „country oriented“ rezoluce až do roku 1998, kdy poprvé rozdílem tří hlasů neprošla hlasováním, opakovale v podstatě jeden a týž kriticky ostře formulovaný text. (Česká republika, která se v roce 1997 stala členem Komise, podobně jako země Evropské unie v témž a následujícím roce americkou rezoluci kosponzorovala.)

Ačkoliv 53letá Komise prochází každoroční třetinovou obměnou, bylo možno z výsledku hlasování o americké rezoluci v roce 1998 vyčíst jistou únavu, vyvolanou několikaletou replikací téhož dokumentu, zatíženého navíc bilaterální optikou. Částečně k tomu přispěly i vnější podmínky: Kuba v předcházejícím období učinila některé, byť jen omezené liberalizační kroky, které dávaly naději do budoucna. Sami autoři rezoluce došli k závěru, že již vyčerpala své možnosti a nemá šanci do budoucna – zvláště za si-

tuace, kdy hlasování Komise s jejím vysokým zastoupením zemí třetího světa obrazí nejen postoje ke kritizované zemi, ale nepřím-ě i k zemi, která je předkladatelem.

Naděje na další úspěch amerického přístupu nedávala především „uzavřená“, katego-ricky karatelská dikce americké rezoluce. Bylo jasné, že má-li být Kuba dále předmě-tem kritiky na mezinárodním fóru, musí to být kritika, která je sice důsledná, ale při-nášší kvalitativně nové momenty, především větší otevřenost a schopnost vnímat celý pro-blém v širších souvislostech.

Zároveň bylo jasné, že se musí objevit no-vý předkladatel rezoluce, těšící se buď vše-obecné autoritě (těžko splnitelná podmín-ka), nebo vybavený zvláštními předpoklady k uchopení této role. Schopnost a (ideologic-ky či jinak) nesvázané ruce ke kritické refle-xi stavu lidských práv na Kubě přitom muse-jí být samozřejmostí.

Uvedme alespoň tři možnosti (bez nároku na pořadí) vyhovující výše uvedeným dvěma podmínkám:

1. Země, která má za sebou podobnou zkušenost s potlačováním lidských práv jako Kuba a prošla nebo prochází procesem de-mokratizace. V úvahu přichází např. některá ze zemí bývalého sovětského bloku.

2. Země, která naplňuje předpoklad de-mokratického zřízení, má historicky a kul-turně ke Kubě blízko a těší se zde zřetelné autoritě. Zde připadá v úvahu především už-ší okruh latinskoamerických demokracií.

3. Demokratická země, která se těší vše-obecné autoritě nejen u Kuby, ale i u zemí třetího světa, na světových fórech zastává širší pojetí lidských práv a vede přímo s Ku-bou nebo jinými autoritativními režimy dlou-hodobě politický dialog (v úvahu by mohla připadat například některá ze skandinávských zemí).

Na první pohled je patrné, že Česká re-publika vyhovuje podmínce uvedené na prv-ním místě. Z tohoto hlediska je vlastně po-družné (i když to ideologicky podbarvená kubánská interpretace účelově hodnotila ja-ko vysoce relevantní), že s doporučením, abychom převzali iniciativu s rezolucí, přišli počátkem roku 1999 jako první představitelé amerického Kongresu a o něco později i exe-kutivy. (Pro přesnost uveďme, že dříve prv-ní, koho v této věci oslovili, byla Polská republika, ta však projevila značnou zdrá-havost).

Jak známo, Česká republika byla předkla-datelem rezoluce ke stavu lidských práv na Kubě tři roky za sebou. Situaci, kdy tak uči-nila poprvé, tj. v roce 1999, budeme věnovat detailnější pozornost, neboť celá řada jejích momentů se v obou dalších případech opa-kovala a obecně vnější podmínky této situa-ce byly obdobné.

Rozhodnutí stát se předkladatelem „ku-bánské rezoluce“ v Komisi pro lidská práva OSN na jejím 55. zasedání v dubnu 1999 nebylo pro české ministerstvo zahraničí jed-noduchým krokem s předem jasné odhadnu-telným výsledkem. Jednalo se o bezprece-dentní vystoupení na této úrovni, chyběly konkrétní zkušenosti a jistota, že naše ini-ciativa získá při hlasování většinovou pod-poru. Od počátku bylo zřejmé, že Kuba bu-

VZTAHY A PROBLÉMY

de nelehkým, personálně a materiálně dobře vybaveným diplomatickým protivníkem, který se na poli multilaterální diplomacie může spolehnout na podporu větší části obrovského bloku rozvojových zemí i vlivných regionálních velmocí (Rusko, Čína, Indie). Bylo třeba brát v úvahu, že asymetrický model ideologického střetu malé země s jedinou supervelmocí získává Kubě v zemích třetího světa značnou prestiž a sympatie. Tušili jsme, že ani podpora Evropské unie nemusí být bezvýhradná a že nezdár Spojených států v Komisi pro lidská práva v roce 1998 mohly některé unijní země skrytě přivítat. Velkou neznámou byly reakce latinskoamerických zemí. Složení Komise v roce 1999 jen podtrhávalo tyto nejasnosti. Od počátku bylo jasné, že konečný výsledek bude tak či onak těsný a významně jej ovlivní počet absentujících hlasů.

Celkově znejasňujícím faktorem našich kroků v Komisi pro lidská práva byla obecná vůle mezinárodních organizací vyhnout se paralyzování vlastní činnosti vyhrocováním konfliktů a vůči nám nepřátelské propagandistické využití návaznosti naší iniciativy na americký neúspěch v předchozím roce.

Vůli podstoupit všechna hrozící rizika (včetně rizika nezdaru) posílilo rozhodnutí Polské republiky stát se spolupředkladatelem rezoluce.

Z již uvedeného je patrné, že naději na úspěch dávala nová, otevřenější a nekonfrontační díkce rezoluce. To se do určité míry povedlo, i když původní představy byly v tomto ohledu radikálnější. Podstatné je, že jádrem zůstala fundamentální, fakty podložená kritika přístupu Kuby k lidským právům (včetně odkazu na tehdy čerstvý „Zákon o ochraně kubánské národní nezávislosti a ekonomiky“, který podstatně ztížil podmínky pro kontakty demokratické opozice se zahraničím). Explicitně kooperativní přístup vyjadřoval nejvíce později vypuštěný paragraf, naznačující vůli brát do jisté míry v úvahu některé momentální, především ekonomické potíže Kuby. Ve výsledném textu však zůstala zmínka, že svět vítá některé pozitivní změny v poslední době (rozšíření náboženských svobod) a doufá, že tento trend bude pokračovat. Na závěr rezoluce byl zařazen paragraf vyzývající Kubu, aby zvážila možnost podání žádosti o program mezinárodní technické pomoci, jehož cílem by bylo urychlení reformu na poli lidských práv a základních svobod.

Jakkoliv bylo samotné lobbování ve prospěch rezoluce složité, potvrdila se v jeho průběhu nespochybnitelnost našich základních východisek, postavených na morálních principech pomoci stavu lidských práv na Kubě z pozice někoho, kdo prošel stejnou historickou zkušeností.

Příprava draftu rezoluce byla náročným úkolem, protože v jejím průběhu se projevila tendence Evropské unie zařadit preambulární paragraf odsuzující ekonomické embargo ve spojitosti s lidskými právy, což pochopitelně narazilo na odpor Spojených států. Podobné pokusy (Evropské unie) se objevovaly již dříve, v případě amerických rezolucí. Vždy však byly Spojenými státy smeteny ze stolu s poukazem, že „lidskoprávní“ rezoluce nemůže

být nesystémově kontaminována ekonomizujícími paragrafy. Podstatou rigidního postoje Spojených států je především skutečnost, že ekonomické sankce vůči Kubě byly schváleny Senátem a exekutiva je musí respektovat.

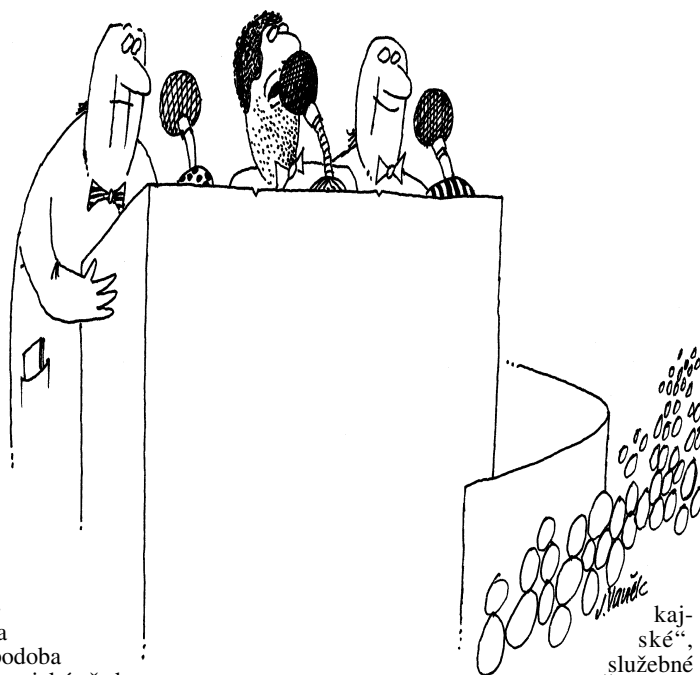
Nesčetné opakované pokusy o formulační kompromis mezi stanovisky Spojených států a Evropské unie (zcela zvláštní aspekt celé věci, který by si zasloužil samostatný detailní rozbor) však nikam nevedly. Je třeba přiznat, že výsledná podoba draftu se ocitla blíže americké představě, než bylo původním úmyslem. Evropská unie neskryvala svou nespokojenost a dávala najevo, že v nejlepším případě nezaujme k rezoluci jednotné stanovisko. To ostatně chybělo od počátku, což nepřispívalo k přehlednosti situace. Země Unie se na naši stranu přiklápěly postupně a jasné pozitivní stanovisko zaujaly teprve na samotném konci negociačního procesu. (Toto stanovisko se formovalo především na půdě Pracovní skupiny pro Latinskou Ameriku a v politickém výboru EU).

Jistou „berličkou“ pro vysvětlování našeho zásadního ústupu z kritiky embarga při získávání protiamericky naladěných zemí se stal náš odkaz na časově poslední podporu kubánské rezoluce proti ekonomickému nátlaku na Valném shromáždění OSN v roce 1998. (Kuba tuto rezoluci předkládá od roku 1992. Česká republika hlasuje pro rezoluci od roku 1996, do té doby se zdržovala hlasování. Jako důvod pro náš souhlas je uváděn vznik společného postoje zemí Evropské unie, sjednocujícího odmítavá stanoviska jednotlivých zemí EU k embargo.)

Do textu nebyl zařazen požadavek na vyslání zvláštního zpravodaje pro lidská práva na Kubu. (S vysláním musí souhlasit kritizovaná země, což bylo předem více než nepravděpodobné.)

Je třeba otevřeně přiznat, že spolupráce s Polskem na přípravě textu nebyla bez problémů, neboť se ukázalo, že Polsko má tendenci přiblížit se v celkovém pojetí kritiky Kuby více americkým představám. Také koordinace mezi polskou delegací v Ženevě, ústředím ve Varšavě a polskou diplomatickou sítí ve světě měla řadu nedostatků a vyznačovala se těžkopádností. To se pochopitelně promítalo do celého procesu přípravy textu rezoluce.

Jak bylo možno očekávat, česko-polská iniciativa vyvolala ostrou propagandistickou reakci Kuby, která se neomezila na různá prohlášení kubánské delegace v Ženevě, ale zaměstnala i oficiální kubánská média. Jádro kritiky Kuby byly výpady na adresu „lo-

ska, jakou zaujímají vůči Spojeným státům, a poukazy na pokrytectví spočívající v používání „dvojích standardů“ (kritika Kuby, ale doma potlačování práv Romů, migrantů apod.). Bylo zřejmé, že snahou Kuby je celou záležitost maximálně ideologizovat a postavit jako příklad arogance Severu vůči zemím třetího světa. Z celkového tónu kubánské propagandy vyzářovalo značné sebevědomí a jistota, že výsledkem česko-polských snah bude žalostné fiasko. Dá se říci, že Kuba přitom rozlišovala mezi oběma předkladateli a napadala především Českou republiku, která byla všeobecně vnímána jako hlavní iniciátor rezoluce.

Výsledné hlasování 23. dubna 1999 přineslo těsný výsledek ve prospěch předkladatelů: 21 hlasů pro, 20 hlasů proti, 12 abstencí. Konkrétní rozložení hlasů podle jednotlivých zemí přineslo některá překvapení (jako příklad uveďme podporu ze strany Maroka) a potvrdilo, že lobbování v případě rezolucí na půdě Komise OSN pro lidská práva není do posledního okamžiku uzavřenou záležitostí. Z latinskoamerických zemí v Komisi hlasovaly pro rezoluci Chile, Argentina, Uruguay a Ekvádor, Mexiko se postavilo proti a zbývajících 3 abstenovaly. Návrh rezoluce byl kosponzorován 21 členskými a pozorovatelskými zeměmi.

Úvodní konzultace i následné lobbování s jejich nečekanými zvraty potvrdily v mnoha případech notoricky známou a poněkud nelichotivou pravdu, že postoje jednotlivých zemí jsou v negociačním procesu formovány mnohdy velmi netransparentním způsobem a že v jejich pozadí převažují pragmatické, momentální zájmy nad verbálně manifestovanými principy. (I to by mělo být předmětem samostatného rozboru, zaměřeného na sledování případů.)

Výsledek hlasování, jakkoliv těsný, lze ve zkratce přirovnat k „ledové sprše“ pro sebevědomí kubánskému režimu. Bezesporně ušedl ránu jeho prestiži ve třetím světě a v neposlední řadě představoval výraznou vzpruhu

pro kubánskou vnitřní i exilovou opozici. Potvrdily to četné ohlasy z tohoto prostředí. Ve vztahu ke Spojeným státům byla iniciativa, která se odehrála v předvečer našeho příjetí do NATO, symbolickým potvrzením našich schopností zasazovat se za hodnoty, které zdůvodňují samu existenci Aliance.

Výsledek byl prestižním úspěchem české (příslušným nemalým dílem i polské) diplomacie. Celkově jej lze hodnotit jako zřetelný výraz možné zvláštní role České republiky v problematice obrany lidských práv na multilaterálních fórech a předznamenání dalších aktivit v tomto směru.

Pro úplnost je třeba uvést, že Kuba, která se těžko smířovala se svou porážkou, se pokusila v červenci téhož roku prosadit na *Hospodářské a sociální radě OSN (ECOSOC)*, tedy na půdě nadřízeného orgánu Komise pro lidská práva, rozhodnutí, které svým způsobem anuluje závěr přijaté rezoluce a ukládá Komisi, aby se plněním rezoluce dále nezabývala a ani v souvislosti s tím nepřijímala žádné rozhodnutí („non-action motion“). Tento návrh neprošel a po debatě, již se zúčastnila i Česká republika, byl stažen z pořadu jednání.

Dopady této nové situace do celkové roviny našich bilaterálních vztahů s Kubou lze samozřejmě nahlížet různou optikou. To se týká především částečného suspendování procesu sukcese smluvní základny, jehož součástí má být i vyřešení otázky starých kubánských dluhů vůči České republice (367 mil. přev. rublů a 34 mil. DEM). Pracovní kontakty zde byly přerušeny. Tak či onak kubánská strana dala najevo, že k zahájení rozhovorů o dluzích s námi přistoupí až po uzavření dohod s největšími věřiteli – Ruskem a Německem. Zda tato podmínka bude dodržena v realisticky dohledné době, zůstává vzhledem ke kritické situaci kubánské ekonomiky velmi spornou otázkou. Příprava česko-kubánské Dohody o ochraně a podpoře investic nebyla rezolucí v zásadě ohrožena, důvody zdržení byly jiné a měly své příčiny spíše na naší straně. Totéž platí o vypovězení dohody o bezvívovém styku, které souviselo s přípravou našeho vstupu do Evropské unie. Relativně nejméně byla zasažena oblast kulturních a školských styků, takže největším negativním efektem rezoluce v celkové bilanci zůstávají viditelně zmrazené diplomatické styky.

V období po rezoluci dávala Kuba diplomatickými kanály najevo, že českou iniciativu (z jejího pohledu v režii Spojených států) ostře odsuzuje, ale má zájem, aby vzájemné styky zůstaly pokud možno i nadále korektní. Neoficiálně rovněž dala najevo, že vzhledem k ambicím České republiky stát se plnoprávním členem Evropské unie očekává, že zdrženlivý a pokud možno nekonfrontační unijní postoj se stane korektivem jakýchkoliv dalších českých pokusů o pranýřování Kuby na mezinárodní scéně. (Opačný, radikalizující vliv České republiky na Evropskou unii v této otázce jako by nepřipadal vůbec v úvahu.)

○

tomas.pstrossa@email.cz

Současná situace finské ekonomiky

Na severu Evropy se nachází několik krásných a bohatých zemí. Jednu z nich obývá více než pět milionů Finů. Země je parlamentní republikou s poměrným volebním systémem. Finsko je od roku 1995 členem Evropské unie – v referendu, které vstupu předcházelo, se pro vstup země vyslovilo téměř 57 procent obyvatel. Finové také souhlasili s přijetím eura, a tak se země stala jednou ze zakládajících zemí eurozóny.

LIBOR ŽÍDEK

Finsko se řadí mezi nejbohatší státy světa – HDP na obyvatele dosahuje téměř 25 000 dolarů.¹⁾ Obecně je pro zemi charakteristická vysoká technologická vyspělost, kvalifikovaná pracovní síla a silný sociální stát. Finové se také pravidelně umísťují na předních místech v mezinárodních průzkumech srovnávajících institucionální prostředí. Jedním z příkladů je Transparency International Corruption Perceptions Index. Finsko bylo v posledním roce označeno za vůbec nejméně zkorumpovanou zemi na světě se skóre 9,7 bodu z 10 možných.²⁾ Země se však dobře umísťuje i v mezinárodních srovnáních zaměřených na konkurenceschopnost. Jedním z nejčastěji uváděných zdrojů je Global Competitiveness Report. Finsko bylo označeno za nejkonkurenceschopnější zemi na světě v obou jejích indexech – v The Growth Competitiveness Indexu (Index růstové konkurenceschopnosti) i v The Business Competitiveness Indexu (Index podnikatelské konkurenceschopnosti).³⁾ Jako překvapivé se však může jevit, že Finsko dosahuje dobrých výsledků i například v hodnocení Frazer institutu, který se zaměřuje na ekonomickou svobodu. Finové v jejím indexu (Economic Freedom of the World) skončili v roce 2003 jedenáctí se skóre 7,7 z 10 možných bodů. S tím, že například finský právní systém byl vyhodnocen jako nejlepší na světě. Největší překážkou ekonomických svobod je na druhou stranu velikost vlády a míra zdanění, kde se země umísťuje až na 101. místě (těsně za ČR).⁴⁾

Politická situace

Finsko má dlouhou historii širokých konsenzuálních vlád, které dokládají finskou schopnost nalézt kompromis. Tuto skutečnost dokládá i poslední období. Mezi lety 1995 a 2003 vládla v zemi tzv. duhová koalice – různorodá směs politických stran od exkomunistů po konzervativce – v čele se sociálními demokraty a s premiérem Paavo Lipponenem. Poslední parlamentní volby se uskutečnily na jaře roku 2003. Ve volbách zvítězila Strana středu v čele s Anneli Jaatteenmaki. Tato strana, která má volební

základnu zejména na vesnici, sestavila koaliční vládu. Koalici tvoří tři strany – Strana středu (55 křesel), Sociální demokracie (53 křesel) a Švédská lidová strana (9 křesel). Vláda tak má ve 200členném parlamentu – Unicameral Eduskunta – pohodlnou většinu a očekává se, že se udrží u moci až do dalších řádných parlamentních voleb v roce 2007.

Finsko však není zcela prosto politických skandálů. Ministerská předsedkyně ze Stranu středu Anneli Jaatteenmaki rezignovala již v červnu 2003 po obviněních, že byla zapletena do úniku informací spojených s finskou politikou vůči Iráku během předvolební kampaně. Na její místo nastoupil Matti Vanhanen z téže strany.

Nová vláda sleduje pravicovější politiku než její předchůdkyně. A změnila se i pozice vůči Evropské unii. Strana středu je obecně k EU skeptičtější, než jsou politici sociální demokracie. Proto se zdá, že je nová vláda spíše nakloněna politice formování koalice menších států než participaci v „tvrdém“ jádru EU, jak tomu bylo u předchozí vlády.

Poslední prezidentské volby se ve Finsku uskutečnily v zimě roku 2000. Prezidentkou byla zvolena Tarja Halonen.

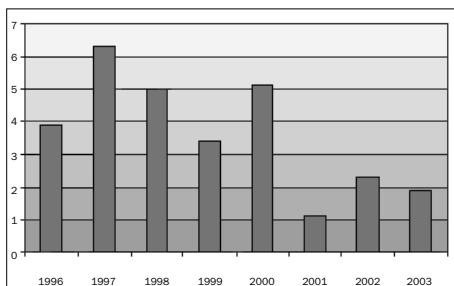
Ekonomická situace

Finsko prodělalo na počátku 90. let výrazný pokles ekonomického výkonu – HDP se v letech 1991 a 1992 snížil o 7, respektive 4 procenta.⁵⁾ Příčina problémů byla tāž, která prohloubila transformační recesi v bývalých centrálně plánovaných ekonomikách – byl jím kolaps obchodu s Ruskem a dalšími postsovětskými republikami. Finsko mělo na tento region před rokem 1990 silné ekonomické vazby – do země SSSR směřovalo přes 20 procent finského exportu. A tak zmíněný kolaps obchodu (během krátkého období tento podíl poklesl na pouhých 3 procenta) zemi tisíce jezer výrazně postihl. Vedle poklesu výkonu vzrostl i počet lidí bez práce – nezaměstnanost během tří let stoupla ze tří procent na více než 16 procent. A hrubý veřejný dluh Finska se od roku 1990 do roku 1994 zvýšil ze 14,5 procenta až na 58,8 procenta HDP. Hospodář-

EKONOMICKÝ OBZOR

ská situace se však výrazně zlepšila v druhé polovině dekády. Finsko zažívalo období silné konjunktury (viz graf). I nezaměstnanost ztlačila, ale nikdy se nesnížila na předkrizovou úroveň.

Graf Vývoj finského HDP v letech 1996 až 2003

Zdroj: Statistics Finland – www.stat.fi

V novém tisíciletí se ekonomické výsledky opět zhoršily a hospodářství roste jen mírně. V minulém roce se tempo růstu HDP (podle nejnovějších údajů) mírně snížilo na 1,9 procenta z 2,2 procenta v roce 2002. Příčinou poklesu dynamiky v první polovině loňského roku byla slabá výkonnost celého světového hospodářství, která se odrazila na poklesu poptávky po finských exportech i na snížení investic. Prorůstově naopak působila poptávka domácností, která vzrostla díky růstu mezd, poklesu daní a nízkým úrokovým sazbám. Výkon finské ekonomiky je do značné míry závislý na výkonu firem v informačním a telekomunikačním sektoru, a zejména potom Nokie jako dominantní firmy. Nokia je v současnosti mimo jiné největší výrobce mobilních telefonů na světě. A firma samotná vytváří více než 5 procent HDP země (v roce 2000 na její vrub připadala celá jedna třetina finského růstu HDP).⁶⁾ Celkový výsledek za rok 2003 je sice podstatně horší než v době silného ekonomického vzestupu v druhé polovině 90. let, ale na druhou stranu výrazně převyšuje průměrný růst v zemích Evropské unie (0,7 procenta). Slabý hospodářský růst se odráží i na míře nezaměstnanosti, která se trvale pohybuje okolo 9 procent. Podle OECD jsou příčiny strnulé nezaměstnanosti zejména strukturální.⁷⁾ Hlavním problémem je nedostatek pracovních míst pro méně kvalifikovanou část pracovní síly. Příčinou jsou vysoké náklady na pracovníka, jež vznikají díky rigiditám na trhu práce a vysoké daňové zátěži (včetně vysokých příspěvků na sociální zabezpečení).

Finská inflace (měřená pomocí indexu spotřebitelských cen), která v roce 2002 dosáhla 1,6 procenta, se v minulém roce dále snížila až na 0,9 procenta (dle finské statistiky, podle harmonizovaného indexu EU dosáhla 1,3 procenta). Tento nízký růst řadí Finsko k nejúspěšnějším zemím v Evropské unii. Na výsledku se podle Finské centrální banky podílelo silné euro, které vedlo ke snížení cen dováženého zboží; růst zahraniční konkurence na finském trhu, snížení

daní na auta a také klesající dopravní a komunikační náklady.⁸⁾

V oblasti vnějších vztahů Finsko v posledních letech dosahuje významného přebytku běžného účtu platební bilance. V minulém roce tento přebytek dosáhl 5,5 procenta HDP. Hlavní příčinou byl přebytek obchodní bilance, kde vývoz zboží přibližně o třetinu převyšuje dovoz. Finská ekonomika je celkově poměrně významně integrována do světového hospodářství. Export a import zboží a služeb ku HDP dosáhl v minulém roce 43 procenta a 33 procenta. Z pohledu komoditní struktury obchodu je pro zemi charakteristická značná závislost na vývozu informačních a telekomunikačních technologií. Hlavním exportním partnerem je Německo s téměř dvanáctiprocentním podílem, následováno Velkou Británií, Spojenými státy a Švédskem, jejichž podíl je již menší než deset procent. Do Ruska v současnosti směřuje 6,6 procenta finského vývozu. (Tab. 1)

Z tabulky je zřejmé, že finská ekonomika je sice silná a stabilní, ale přesto trpí určitými nedostatky a potenciálními problémy. Hlavní z nich jsou spojeny se situací na trhu práce, s ekonomickými důsledky stárnutí populace a dlouhodobou rovnováhou veřejných financí. Situaci ztěžuje, že jsou všechny tyto problémové okruhy navzájem propojeny. Nová vláda si nedostatky uvědomuje a snaží se je řešit. Hlavním cílem Vanhanenovy vlády se proto stala reforma institucí na trhu práce. Kabinet si vytkl za cíl učinit změny, které by do roku 2007 vedly k vytvoření 100 000 nových pracovních míst.⁹⁾ Tyto změny by se měly týkat snížení nemzdových pracovních nákladů, zvyšování kvalifikace a zlepšení regionální kooperace mezi zprostředkovateli práce. Zvýšení zaměstnanosti (již v současnosti dost vysoké na evropské poměry) je souběžně považová-

no za hlavní nástroj v boji proti dopadům stárnutí populace. Stejným směrem působí i důchodové reformy, které budou do praxe postupně zaváděny od roku 2005. Jejich cílem je zvýšení zaměstnanosti pomocí vstupňování podnětů pro udržení starších pracovníků na trhu. Reformy se tak týkají i tzv. „potrubí nezaměstnanosti“, které v současnosti umožňuje prakticky odejít do důchodu v 55 letech a dostávat podporu v nezaměstnanosti až do formálního naplnění požadovaného věku pro uznání důchodu. Očekává se, že se průměrná doba odchodu do důchodu se reformami oddálí o 2 až 3 roky. Celkovým cílem změn je zvýšení míry zaměstnanosti ze současných 68 procent na 75 procent. Souběžně má dojít ke snížení velikosti poskytovaných důchodových dávek, což by mělo přispět ke zvýšení dlouhodobé stability fiskálního systému.

Na dlouhodobou stabilitu veřejných financí (a vypořádání se s náklady spojenými se stárnutím populace) je zaměřeno i úsilí vlády zacílené na snížení veřejného dluhu, finské vlády proto trvale hospodáří s přebytkovými rozpočty. Cílem jsou přebytky minimálně v rozsahu 1,5 až 2 procenta HDP. Přebytky veřejných rozpočtů v posledních letech klesaly s tím, jak kabinet používal fiskální politiku k podpoře oživení ekonomiky. Fiskální expanze je patrná ve snížení zdanění domácností, ke kterému došlo v letošním roce a ve kterém chce vláda pokračovat i v roce následujícím. Změny by také souběžně měly napomoci na trhu práce, kde by měly přispět ke zvýšení podnětů směrem k vyšší participaci pracovní síly. Nutno podotknout, že i přes tuto fiskální expanzi nemá finská vláda, na rozdíl od řady dalších, nejmenší problémy se splněním podmínek Paktu stability a růstu.

K dlouhodobé stabilitě veřejných financí by mohly přispět i reformy na straně vlád-

Tabulka 1 Finské hospodářské výsledky mezi lety 1999 a 2003

	1999	2000	2001	2002	2003
HDP v tržních cenách (mld. EUR)	120,0	130,1	135,2	139,7	143,5
HDP (mld. USD)	128,0	120,2	121,1	132,0	162,4
změna reálného HDP (%)	3,4	5,1	1,2	2,2	1,9
změna spotřebitelských cen (průměr; %)	1,2	3,4	2,6	1,6	0,9
populace (mil.)	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2
nezaměstnanost (%)	10,2	9,8	9,1	9,1	9,0
export zboží (mld. USD)	42,0	45,7	43,0	44,9	54,3
import zboží (mld. USD)	29,8	32,0	30,3	31,7	37,3
přebytek běžného účtu (% HDP)		7,2	6,9	7,4	5,5
zahraniční rezervy bez zlata (mld. USD)	8,2	8,0	8,0	9,3	–
směnný kurz USD:EUR (průměr)	1,07	0,92	0,90	0,94	1,13
přebytek veřejných rozpočtů (% HDP)		7,1	5,2	4,3	2,1
daňová kvóta (% HDP)		47,7	45,8	45,8	44,5

Zdroj: Suomen Pankki <http://www.bof.fi>. Economics Department Ministry of Finance <http://www.vm.fi>

ních výdajů, které stále přesahují 50 procent HDP. Jako problematická se podle OECD¹⁰⁾ jeví zejména míra subvencí v agrárním sektoru, podpora zemědělcům je jednou z nejvyšších v Evropské unii. Je přitom zřejmé, že zemědělství není oblastí, kde by Finsko mělo komparativní výhodu. K určité restrukturalizaci dochází – počet farem se od vstupu do Unie snížil o jednu čtvrtinu. Ale tento pokrok není podle OECD dostatečný, a mělo by dojít ke snížení zemědělských podpor.

Prognóza

Finské ekonomické vyhlídky jsou podle Economist Intelligence Unit poměrně pozitivní.¹¹⁾ V letošním roce by ekonomika měla růst o 2,7 procenta a v roce následujícím dokonce o 2,9 procenta, což jsou opět výrazně vyšší prognózy než pro EU jako celek. Hlavním růstovým impulsem by měl být mírný vzestup poptávky po finském zboží v ostatních zemích Unie. Souběžně se očekává i růst tempa inflace, která by letos měla dosáhnout 1,1 procenta a v roce příštím 1,4 procenta. K tomuto vzestupu cen by v letošním roce mělo dojít i přesto, že byly na začátku roku výrazně sníženy spotřební daně na alkohol. Obchodní bilance i běžný účet by měly zůstat silně přebytkové, podobně jako veřejné finance.

Zdá se, že Finsko je dobře připraveno na rostoucí tlak mezinárodní konkurence. Politická stabilita, bezpečnost a spolehlivý právní systém dávají dobrý základ pro budoucí hospodářský vývoj. K těmto pozitivním vyhlídkám ještě přispívá dobrá infrastruktura a vysoce vzdělaná populace, které jsou klíčovými pro přilákání zahraničních investic do technologických sektorů. Vše tak nasvědčuje tomu, že finská ekonomika si zachová své klidné a stabilní tempo ekonomického rozvoje a dokáže se dobře adaptovat v rychle se měnícím globalizovaném světě.

březen 2004

zidek@econ.muni.cz

¹⁾ United Nations Development Programme: Human Development Index, New York, Oxford, 2003, ISBN 0-19-521988-0.

²⁾ Transparency International: Corruption Perceptions Index 2003 ... [http://www.transparency.org/surveys/ \(2. 2. 2004\)](http://www.transparency.org/surveys/ (2. 2. 2004)).

³⁾ World Economic Forum – <http://www.weforum.org/>

⁴⁾ Gwartney, J., Lawson, R., Emerick, N.: Economic Freedom of the World 2003 Annual Report, The Fraser Institute, 2003, ISBN 0-88975-205-2.

⁵⁾ Jonáš, J.: Ekonomická transformace v České republice, Management Press, Praha, 1997, 1. vydání, ISBN 80-85943-22-0.

⁶⁾ The Economist: A rainbow could still shine, 22. 3. 2003.

⁷⁾ OECD: OECD Economic Survey of Finland 2003, 2003.

⁸⁾ Suomen Pankki <http://www.bof.fi>

⁹⁾ Finland Ministry of Finance: Stability Programme for Finland, November 2003, [http://www.vu.fi \(10. 3. 2004\)](http://www.vu.fi (10. 3. 2004)).

¹⁰⁾ OECD: OECD Economic Survey of Finland 2003, 2003.

¹¹⁾ EIU ViewsWire – <http://www.viewswire.com/>

Demagogie není kritika

MILOSLAV BEDNÁŘ

Čtyři desetiletí komunistického totalitního režimu se budou v našem státě ještě dlouho projevovat jen velmi pozvolna překonanou dlouhodobou absencí civilizačního prostředí demokratické odborné a politické kultury, jejímž bytostným elementem je zažitá schopnost diskuse probíhající v podobě souvislé věcné argumentace zaměřené na podstatu tématu. Zjevným případem tohoto vleklého problému je způsob debaty o problematice textu návrhu evropské ústavy, který ve 3. čísle *Mezinárodní politiky* předvedl Filip Tesař replikou na můj obsáhlý kritický rozbor uvedeného textu zveřejněný v prvním letošním čísle MP.

Když jsem se dozvěděl, že *Mezinárodní politika* uveřejnila Tesařovu polemickou reakci, uvítal jsem její publikaci, neboť věcně založená diskuse o návrhu ústavní smlouvy EU je nezbytná. Přestože autora znám pouze jako odborníka na jihoslovanskou problematiku, rád jsem předpokládal, že se v daném případě obdobně věcným způsobem vyrovná s naléhavými aktuálními problémy Evropské unie, jež jsem tematizoval ve své studii. Těšil jsem se proto na autorovu věcně argumentovanou polemiku například s mou kritikou navrhovaného zřízení právní subjektivity EU jako celku, nadřazení ústavy a práva EU nad právem členských států, ústavou nařizované povinnosti členských států bezvýhradně zajistit plnění závazků z ústavy a práva unijních institucí, s mým kritickým rozбором evropskou ústavou určeného způsobu přijímání rozhodnutí o společné zahraniční politice, jí na počtu obyvatelstva členských států založeného způsobu rozhodování kvalifikovanou většinou, jejich pravomocí, výčtu tzv. sdílených pravomocí, ústavního dodatku o flexibilitě, pojetí posílené, tzv. strukturované spolupráce na poli společné bezpečnostní a obranné politiky, spíše fiktivního občanství EU, Charty základních práv unie, regionalizace EU a navrhovaných práv parlamentů členských států.

Autorovo předem oznámené rozhodnutí vyhnout se takto přirozeně se nabízející možnosti věcné polemiky a místo toho se zabývat mnou užívanou terminologií mne proto velmi zklamalo. Přesto jsem ale ještě neztrácel naději, že se Tesař věcně diskusi logicky stejně nebude moci vyhnout, neboť jak známo, slovní forma označuje příslušný obsah, tedy věc, o kterou běží. Zde ale Tesař k mému značnému překvapení uskutečnil v dosud známých demagogických postupech dost ojedinělý, značně absurdní myšlenkový krok. Souvislost jazykové formy s jejím obsahem výslovně popřel, a to

navzdory očividné možnosti, že si čtenář podloženost tohoto jeho zvláštního tvrzení bude moci velmi snadno ověřit srovnáním s mým veřejně publikovaným textem.

Tesař se například zabývá v mém rozboru často užívaným adjektivem „nedemokratický“ v případě návrhem ústavy zřizované funkce ministra zahraničí Evropské unie. Tvrdí přitom, že termín „nedemokratický“ je zde pouhým „emotivním zvoláním“, a tak se dopouštím čiré, od reality odtržené fabulace, neboť slovem „nedemokratický“ vyvolané emotivní představy mylně považují za skutečnost. Potíž je nicméně v tom, že termín „nedemokratický“ má svůj tradičně uznávaný, politickou filosofií a vědou zavedený, a to ověřitelně platný obsah, jímž se v případě unijního ministra zahraničí ve svém rozboru výslovně a souvisle zabývám. Uvádím zde například, že ministr zahraničí má být volen se souhlasem Evropskou radou voleného předsedy demokraticky nevolené, pouze jmenované a slabým mandátem Evropského parlamentu schvalované Evropské komise. Tuto volbu má vykonávat jen kvalifikovaná, tj. populačně třipětinová většina Evropské rady jako sboru nejvyšších zástupců výkonné, nikoli zákonodárné moci členských demokratických států EU. Souhlas či nesouhlas zákonodárné moci členských států je tím při volbě unijního ministra zahraničí zcela vyrazen ze hry a ministrův demokratický mandát nemůže být ze všech uváděných důvodů věrohodný. Je takto zdůvodněné užití slova „nedemokratický“ pouhou fiktivní, emotivní představou, jak tvrdí Tesař?

Totéž se v zásadě týká všech dalších mnou užívaných termínů, jejichž obsahem se v případě Evropské unie a jejího ústavního textu zdaleka nezabývají pouze mé, ale např. mnohé zahraniční publikace. Uplatňování těchto termínů v rozboru a hodnocení návrhu ústavy EU Tesař uvedeným demagogickým způsobem kategoricky odmítá přesto, že se ani zastánci superstátní ideologie evropského federalismu nemohou vyhnout prokazatelně eufemistickým zmínkám o tzv. demokratickém deficitu unijních institucí. Ten ovšem chápou jako dosavadní neexistenci utopické podoby EU coby jediného demokratického státu. Jinými slovy, věcně ověřitelná strukturovaná realita nedemokratičnosti Evropské unie (a její globální kontext vyjádřený např. Laekenskou deklarací, vztahem ke koncepci „global governance“, tzv. „globální spravedlnosti“ atp.), jejímž dalším, radikálním stupněm se má stát návrh evropské ústavy, je pro Tesaře myšlenkové tabu. Tesař tak názorně před-

vádí typ odbornosti a přístupu k realitě EU zvláštního ražení, jež je spíše věcí ideologické víry než kritického poznání. Jemu nepohodlná a víru v Evropskou unii kompromitující podstatná fakta prostě neexistují. Má vážně za to, že jsou výrazem patologických, od reality odtržených emocí.

Tesařovo ignorování podstatných skutečností je rovněž patrné na jeho neinformovaných zmínkách o výrazné české tradici demokraticky založené evropské jednoty. Na jedné straně lze pochopit, že její soustavně, byť nikdy dokonale cenzurování a zamlčování komunistickým totalitářem mohlo být v jeho případě účinné. Mnohem méně lze Tesařovu neznalost omlouvat nyní, patnáct let po obnově informační svobody a přístupu k dosud zakazovaným textovým pramenům. A již vůbec ne poté, kdy Univerzita Karlova v roce 1991 uspořádala o Masarykově pojetí evropské jednoty významnou mezinárodní konferenci, z níž vydala sborník a některé zde přednesené konferenční příspěvky byly zveřejněny v zahraničí.

Zvláštní je v dané souvislosti i způsob Tesařovy polemiky s ověřitelným historickým faktem, že vyostřený konflikt českého pojetí evropské jednoty, vycházejícího ze stanoviska filosoficky utvářené tradice české státní ideje a z ní zdůvodněného zásadního požadavku politické rovnoprávnosti evropských demokracií, s evropský úpadkovou snahou dirigisticky¹⁾ zcentralizovat Evropu vždy znamenal, že se nejen Evropa, ale i svět ocitly na pokraji válečného střetu. Podstatě této závažné skutečnosti se Tesař obratem vyhýbá poukazem na otázku, zda mám na mysli příčinný vztah, nebo „pouhou korelaci“. Mohu ujistit, že jde o korelaci, nikoli však „pouhou“, nýbrž přinejmenším evropsky významnou, již by nejen on a jeho kolegové, nýbrž přinejmenším i česká zahraniční politika, měli věnovat prvořadou pozornost. Věc jsem vzhledem k zaměření svého textu blíže nerozebíral, neboť jsem se, jak se nyní ukazuje, naivně domníval, že politologům, odborníkům na mezinárodní vztahy a profesně zainteresovaným politikům je příslušná literatura z oblasti historiografie a politologické reflexe evropských dějin známa. Tesař dokonce výslovně projevil konkrétní zájem, co mám na mysli v souvislosti s rokem 1914. Mám tedy na mysli obsáhlou německou literaturu na téma tzv. Mitteleurop, resp. politického pan-germanismu, jež se tou dobou v radikálně politickém ohledu uplatnila při tvorbě koncepcí a plánů okruhu Viléma II. a byla již tehdy soustavně analyzována a politicky ve srovnání s českou tradicí evropské demokratické jednoty hodnocena v Čechách. Z obdobného zorného úhlu se stala tématem soustavného rozboru například ve Francii (Chéradame).

Je pozoruhodné, že Tesařovi není znám rozdíl mezi nadstátní a mezivládní organizací. Jinak by nemohl klást na jednu úroveň OSN a EU a nadto se vážně domnívat, že s ním takto neutržitelnou systémovou iden-

tifikaci sdílím. O NATO pak Tesař ve své výslovné snaze popřít jeho smysl jako záruku demokracie a existence demokratické civilizace autoritativně tvrdí, že parlamentní demokracie mezi hodnoty, jež tato organizace brání, při jejím vzniku nepatřila. Text zakládající Severoatlantické, tzv. Washingtonské smlouvy z roku 1949 ale navzdory Tesařovi uvádí, že NATO hájí mimo jiné „zásady demokracie“. Lze si moderní demokracie představit mimo parlament? A nejsou snad autorovy představy v první řadě emotivně zaujaté, resp. předpojaté?

Taková možnost vysvětlení Tesařovy vůdčí motivace a komunikačního záměru není vyloučena, přihlédneme-li zejména ke stylistické a sémantické podobě gradovaného zakončení jeho polemiky. Závěrem totiž autor zobecňuje své předcházející výhrady k mé souvislé kritice návrhem ústavní smlouvy umocňované převahy nedemokratického charakteru EU do nápadně barvitě formulovaného, výrazně emotivního závěrujícího a kategorického soudu nad všemi „domácími odpůrci posilování EU“. Chová se prý jako „zahnání do kouta“, kde emotivními výrazy bijí iracionálně na poplach, takže na ně naše velmi racionální česká diplomacie zcela přirozeně vůbec nemůže reagovat. Tesař tedy reaguje místo ní, a to poutavou umravňující výzvou moudrého pedagoga: Záleží přece jen na nich, „jak tam budou stát dlouho,“ dokud konečně „nezačnou racionálně argumentovat“.

Zde má ale Tesař pravdu. O racionality argumentace skutečně jde. Té se již od počátku záměrně vyhnul výslovně deklarovaným úhybem od problému demokracie v Evropské unii k od něj uměle izolovanému, vypjatě demagogicky pojatému zaměření na užívanou terminologii. Svým textem ale názorně předvedl vlastní koncepci racionality argumentů: Kdo nesouhlasí s posilováním EU (tedy s jejím hlavním ideologickým heslem stále těsnější unie – „ever closer union“), je logicky a racionálně zpátečník zahnaný do kouta, jenž dosud ke své velké škodě vůbec nepochopil dnešní železnou logiku dějin. Ideologický ozvuk „racionální“ marxistické ideologie coby výlučného vědeckého světového názoru na dějiny, tentokrát v současných kulích a slovníku EU, nelze přeslechnout. Věcná povaha a racionality demokracie a s ní spjatý způsob vážně vedené diskuse již tedy opět patří na smetiště dějin. Naštěstí jen za podmínky, že se demokraté členských států EU po vzoru od evropské reality ukázkově odtrženého federalistického hlavního proudu Evropské unie s tímto hlasně vnucovaným ideologickým nesmyslem smíří.

mbednar@lorien.site.cas.cz

¹⁾ Pro Tesařovu informaci: Termín dirigismus pochází z francouzštiny a týká se hlavně nadstátního federalistického pojetí evropské integrace prosazovaného Jeanem Monnetem a Jacquesem Delesem. Zde jej užívám v přeneseném obecnějším, historicky doložitelném a odborně popsáném významu zjištěném hlavně v Německu.

Durčáková Jaroslava, Mandel Martin: Mezinárodní finance – 2. doplněné vydání. Management Press, Praha 2003, 394 s. ISBN 80-7261-090-2.

První vydání výše uvedené publikace o mezinárodních financích obohatilo knižní trh již v roce 2000 a setkal se s nebývalé příznivým přijetím ekonomické obce. Zmínit lze tehdejší veskrze pozitivní recenzní odezvu prof. F. Vencovského, odborníka jednoho z nejpovolanějších. Neutuchající a zřetelně stoupající zájem o kapitálovou a devizovou problematiku přispěl zjevně ke zrodu dalšího, rozšířeného a přepracovaného vydání tohoto osobitého a přehledně uspořádaného díla, které si zaslouhuje pozornost nejenom studentů a finančních specialistů.

Zasvěceným čtenářům, kteří tak či onak přicházejí do styku s literaturou o mezinárodních financích, naznačuje mnohé již složení autorské dvojice. Jaroslava Durčáková a Martin Mandel, docenti z katedry měnové teorie a politiky VŠE v Praze (J. Durčáková je i rektorkou této školy), patří k lidem s nepochybně hlubokou znalostí svého oboru, kteří svou odbornost již dříve mnohokrát úspěšně prokazovali. To je přirozené i u významného závazkem pro očekávání čtenářů, a to tím spíše, že jde o problematiku, jejíž teoreticko-praktický význam přerůstá ze sféry finanční do celé oblasti českých vnějších ekonomických vztahů. Autoři, podle mého názoru, tato očekávání nezklamali. Naopak, aktualizovaná podoba knihy patří k tomu nejlepšímu, co v daném žánru bylo u nás kdy napsáno. Lze dokonce říci, že jde o práci po všech stránkách zdařilou, která si nezadá s tematicky příbuznými texty předních zahraničních autorů.

Přepracovaná verze knihy do značné míry zachovává původní koncepci a logickou strukturu výkladu od pojetí a vnějších souvislostí platební bilance a devizového trhu přes fundamentální a technickou analýzu teorií devizového kurzu k přehlednému výkladu forwardových i swapových operací a termínových kontraktů. Navazují kapitoly o mezinárodním pohybu kapitálu, včetně pasáží věnovaných propočtům jednak efektivnosti přímých zahraničních investic a jednak rizikovosti i výnosnosti investic portfoliových. Celou publikaci posléze uzavírá obsáhlá část pojednávající o mezinárodní měnové politice, o mezinárodních měnových a finančních institucích a o mezinárodní měnové integraci.

Nové vydání recenzovaného díla je aktualizováno zejména v oddílech, které se věnují mezinárodní měnové integraci, platební bilanci a devizovým trhům. Přepracovány jsou pasáže pojednávající o změnách a tendencích v oblasti systémů devizových kurzů, mezinárodního investování a platební bilance České republiky. Patrné jsou rovněž doplňky číselných časových řad, jakož i dílčích věcných informací, navazujících na teoretický výklad. V neposlední řadě lze zaznamenat širší expozici problémů měnové integrace, a to nejenom v závěrečné kapitole o evropské měnové a finanční integraci,

Mezinárodní finance na mezinárodní úrovni

ale i v rámci některých subkapitol předcházejících částí.

Ke stěžejním kladům knihy se řadí vysoká instruktivnost a přístupný způsob zpracování poměrně náročného tématu. Výklad se přitom neomezuje na pouhé učebnicové řazení faktů a popisová hlediska. V mnoha ohledech přináší vlastním výzkumem podložené originální postřehy a jakousi symbiózu informačně praktické stránky s hodnotícími pohledy, a to i v konfrontaci s obecně uznávanými směry teoretického vnímání sledovaných jevů a souvislostí. Silnou stránkou publikace jsou pasáže o devizovém trhu, kurzových režimech a mezinárodním investování. Zásvěceně, a řekl bych i poutavě, je podána problematika vztahů a vazeb devizového kurzu, platební bilance a vývoje makroekonomických ukazatelů, včetně přehledného ilustrování vzájemných vztahů, respektive propojování devizového kurzu s cenami, obchodní bilancí, pohybem devizových aktiv, s úroky a dalšími veličinami. Neméně dobře působí i zpracování technik a specifických rysů devizových operací, prognózování kurzového pohybu a hlavních instrumentů obchodovaných na euroměnovém a eurokapitálovém trhu.

Ocenění si zasluhuje zařazení výkladu kurzových systémů do souvislosti se záměry a s koncepcí hospodářské politiky, respektive s tím, co se vlastně od toho kterého kurzového režimu očekává. V tomto ohledu je kniha zvláště přínosná, neboť přesvědčivě ukazuje na potřebu posuzování vhodnosti či užitečnosti určitého kurzového systému ve vazbě na praktické cíle, ať již jde o potlačování inflace, podporu ekonomického růstu a zaměstnanosti, anebo o eliminaci neúnosně chaotických tržních výkyvů. Uvedené souvislosti jsou v textu jednak ilustrovány četnými příklady a jednak i obohacovány odkazy na názorové odlišnosti při hodnocení pozitivních a negativních aspektů konkrétního kurzového režimu. Samostatnou a velmi zdařilou kapitolou je pojednání o mezinárodních měnových a finančních institucích, zvláště pak o Mezinárodním měnovém fondu a Světové bance. Autoři výstižně uvádějí hlavní mezníky historického vývoje, přibližují čtenářům okolnosti zániku členství Československa a důvody opětového vstupu v roce 1990. Ukazují rovněž na některé nové aktivity těchto institucí, jakož i na problémy spjaté se zvládáním různých konfliktů a nejistot v oblasti mezinárodních ekonomických vztahů.

Vítaná pozornost je v knize věnována ekonomickým dopadům přechodu na společnou měnu (euro), jakož i otázce přistoupení České republiky do Evropské měnové unie. Řada důležitých hledisek je vysvětlována již v oddílech, které se týkají určité stránky tohoto

procesu jako třeba v pasážích o devizové expozici a devizovém riziku. V souvislosti s modelovými konstrukcemi výpočtů výnosovosti a rizikovosti domácích a zahraničních akcí je také posuzován vliv stupně měnové a finanční integrace (případy relativně oddělených a plně integrovaných trhů) na hodnoty příslušných koeficientů. Některé makroekonomické aspekty konvergenčního procesu a měnové integrace jsou zase předmětem diskuse na jiných místech jako například v kapitolách pojednávajících o devizovém kurzu a rovnováze platební bilance.

Při zamýšlení nad eventuálními rezervami textu bych asi mohl zmínit možnost zařazení alespoň stručných poznámek o obecných implikacích globalizačních pnutí a procesů ve sféře mezinárodních financí. Zajímavé by mohlo být posouzení otázek, zda a nakolik ovlivňují akcelerující kapitálové trhy účinnost nástrojů měnové politiky

i devizových intervencí, zejména v kontextu s nebyvalou volatilitou krátkodobého kapitálu, s regionálními finančními krizemi a s globálním problémem zahraniční zadluženosti. Nicméně nelze než respektovat osobitý a neváhám říci i průkopnický přístup autorů ke zvolenému tématu a zřejmě i jisté hranice prostoru, do kterého mohli svůj, již tak poměrně široký záběr výkladu zasadit.

Celá recenzovaná publikace se vyznačuje formulační kultivovaností a vysokou profesionalitou zpracování. Autoři čtenáře s přehledem vedou po dráze svých odborných znalostí a zkušeností a poskytují mu spolehlivé myšlenkové a teoretické vybavení pro posuzování praktických aspektů měnové a devizové politiky, v kontextu s ekonomickým děním, v němž se tato politika realizuje. Chvályhodnou předností textů je nenásilné i propracované propojení obecně teoretické stránky s analýzou konkrétních poměrů a s praktickou využitelností prezentovaných poznatků. Kniha je vynikající pomůckou jak pro studijní účely, tak i pro podnikovou a akademickou sféru. V neposlední řadě ji lze doporučit těm, kdo spoluvytvářejí koncepční přístupy v oblasti zahraniční politiky a českých vnějších ekonomických vztahů.

Jiří Fářeč

O psychologických příčinách války

LeShan, Lawrence: Psychologie války; z anglického originálu "The Psychology of War". Praha: BB/art 2004, ss. 191, ISBN 80-7341-178-4.

Kniha amerického psychologa Lawrence LeShana byla poprvé vydána v roce 1992 jako reakce na proměnu vnímání fenoménu války v americké společnosti po válce v Perském zálivu, resp. vytlačení iráckých vojenských jednotek z Kuvajtu. O deset let později připravil dnes již osmdesátiletý psycholog, jenž po celé období po druhé světové válce pracoval s klienty, kteří prošli válkou, druhé vydání knihy, které doplnil o svůj pohled na to, jak by bylo možné válkám předcházet.

LeShan od samého počátku knihy hájí tezi, že hlavní sada příčin, kvůli kterým jsou vedeny moderní války, jsou příčiny vztahující se k psychologii individua. Autor poukazuje na to, že v minulosti byla řada válek vedena z ekonomických důvodů, ale domnívá se, že v současné době již takové odůvodnění války není myslitelné, protože není racionální. Domnívám se, že se v tomto ohledu mylí, resp. že jeho tvrzení platí pouze pro

tzv. postmoderní státy, tedy vyspělé demokratické státy euroatlantického prostoru, ovšem nikoli pro státy, které můžeme označit jako moderní či postkoloniální (tento názor prezentuje ve své knize Changes in Statehood například dánský politolog Georg Sørensen). Politické elity těchto zemí, ale konečkonců také velké skupiny obyvatelstva mohou mít pocit, že válka je pro ně mj. ekonomicky výhodná.

Vraťme se však k LeShanovi. Ten v úvodní části knihy odkazuje k několika teoretickým konceptům, které se zabývají příčinami válek. Jedním z nich jsou psychologické teorie, například teorie, že člověk je vybaven přirozeným tluknutím k moci – ať jí získá jakékoli množství, vždy bude usilovat o její další posílení. Autor zmiňuje také „raného“ Freuda, který v diskusi s Einsteinem zastával tezi, že člověk musí válčit, aby externalizoval instinktivní smrt, protože se jako individuum nemůže vyvarovat vlastního zničení (člověk může tento neřešitelný problém buď absorbovat dovnitř, tj. zabít se, nebo jej přeměnit v externalizovanou destrukci). Dalšími teoretickými koncepty příčin válek jsou například ekonomické příčiny či

teorie sociálních skupin, resp. nutného konfliktu mezi nimi. V dalším textu se pak LeShan zabývá pouze psychologickými příčinami válek.

Signálem, že společnost směřuje k válce, jsou podle autora tři myšlenky, které by měly být v rámci prevence válek včas detekovány. Jedná se o myšlenku, „že existuje nepřátelský národ, který zosobňuje ďábla. Pokud by tento ďábel byl poražen, svět by se stal rájem.“ Druhá myšlenka je založena na přesvědčení, že podniknout něco proti takovému nepříteli je cestou ke slávě a možností stát se legendou. Třetí myšlenka pak říká, že pokud někdo nesouhlasí s předchozími dvěma, je zrádce (str. 49). Podle LeShana jsou tyto myšlenky založeny na organickém pojetí národa, resp. státu – vycházejí tedy z toho, že pokud například válčíme s Německem, pak jsou všichni Němci zlí a pokoušet se mezi nimi rozlišovat je zradou.

Autor v návaznosti na popsané myšlenky a koncepty rozlišuje mezi smyslovou a mytickou konstrukcí reality. Domnívá se, že klasickým symptomem války je přechod ze smyslové do mytické reality. V této perspektivě pak vysvětluje například „teroristický paradox“, totiž skutečnost, že výrazné teroristické skupiny na jedné straně požadují „konzervativní revoluci“, tj. návrat k starověkým či středověkým formám organizace společnosti, ale na druhé straně ke své činnosti používají nejmodernější prostředky a strategie. LeShan je přirovnává k posedlosti kapitána Achaba z Melvilovy Bílé velryby, když cituje: „Všechny mé prostředky jsou rozumné, ale mé úmysly a motivy jsou šílené.“ (str. 73)

Velkou pozornost věnuje autor také médiím a jejich roli ve zprostředkování války. Průlomovou je pro něj v tomto ohledu krymská válka, která byla první válkou prožívanou veřejností „v reálném čase“ díky vynálezu telegrafu a aktivitám válečných korespondentů. LeShan tvrdí, že veřejnost dala médiím najevo, že chce být na místě činu, resp. že společenská objednávka je jedním z aspektů, které moderní války provázejí. V této souvislosti autor upozorňuje také na to, že objektivní zpravodajství založené na smyslové konstrukci reality není veřejností žádáno – ta si přeje mít hrdiny, resp. ničemy. Velice názorný je v této souvislosti příklad amerického pilota Collina Kellyho, který měl během druhé světové války svrhnout své letadlo na japonskou ponorku. Byl se tento příběh nikdy neodehrál, stal se Kelly americkým hrdinou. „Když Japonci začali na sklonku války používat kamikadze, Kellyho jméno se náhle ztratilo z vědomí veřejnosti“ (str. 84). LeShan tedy demonstruje, že mytické konstruování reality mj. znamená, že naše skutky jsou hrdinské, zatímco stejné skutky nepříteli jsou zákeřné a nepřijatelné.

V páté kapitole autor analyzuje základní psychologické potřeby individua, které jsou příčinou jeho ochoty válčit. Jedná se o substituci agresivity, projekci pochyb o sobě

samém a sebenávisti, postrádání smyslu a účelu života a potřebu větší sounáležitosti se skupinou. Pokud budou tyto motivy k válčení diagnostikovány a léčeny – nejlépe ve fázi výchovné prevence – pak se podle LeShana může podařit redukovat počet a intenzitu válek.

Velice zajímavý je LeShanův pohled na vývoj americké společnosti po skončení studené války, resp. na to, jakým způsobem americká společnost války chápe. Podle LeShana americká média naprosto zkreslila podobu války v Perském zálivu z roku 1991. Média ukazovala výbuchy supermoderních zbraní, ale žádné mrtvé Iráčany. „Měli jsme skvělé vítězství – nad stroji a dělostřelectvem“ (str. 116). „Měsíce po skončení bojů města soutěžila o nejvelkolepější oslavu vítězství a naši vracející se vojáci byli hrdinové. V každém směru to byla skvělá válka. Nikdo si nedělal hlavu s tím, že Perský záliv je postižen ekologickou katastrofou; že Saddám Husajn je u moci stejně jako před válkou; že kuvajtská emírie, kterým jsme vrátili moc,

jsou zcela zřetelně feudálními vládci“ (str. 117).

Podle autora mediální obraz války v Perském zálivu v očích americké veřejnosti rehabilitoval válku jako takovou, „byl to nejčistší, nejméně krvavý, nejideálnější obraz války, s nímž jsme se setkali od doby, kdy váleční zpravodajové poprvé začali posílat zprávy z krymské války“ (str. 117). Spojené státy americké tak vstoupily do nového období, jehož projevem je pro LeShana také jejich aktivita po roce 2001.

Recenzovaná kniha je primárně založena na výzkumu v oblasti individuální a kolektivní psychologie. Nehledě na to v ní však nacházíme řadu podnětných myšlenek, resp. výzev k zamyšlení nad obrazem války v postmoderních společnostech. Kniha lze z tohoto důvodu doporučit všem zájemcům, kteří chtějí pochopit válku jako jeden z nejrazantnějších projevů mezinárodní politiky v širší sociálně-vědní perspektivě.

cabada@kap.zcu.cz

Ladislav Cabada

Massimo Introvigne: Hamás

Islámský terorismus ve Svaté zemi. Originál v italštině „Fondamentalismo islamico e terrorismo suicida in Palestina“. Orig.: EditriceELLEDICI, Torino 2003. Vyšehrad, Praha, 2003. 112 s. ISBN 80-7021-659- X.

Kniha italského politologa Massima Introvigneho, kterou dodalo na náš knižní trh nakladatelství Vyšehrad, je po delší době seriózní dílo zabývající se izraelsko-palestinským konfliktem. Takových je mezi českými knihami stále jako šafránu. Nejčastějším neduhem česky psaných publikací na toto téma je jejich tendenčnost a nevyváženost ať už z jedné, či z druhé strany (např.: *N. Saleh: Proč se vraždí v Izraeli?*, 2002) a špatný překlad (přímo katastrofální u *H. Sachar: Dějiny Státu Izrael*). Kniha o Hamásu našetřít ani jednou z těchto vad výrazně netrpí. Oblíbený předsudek, že kniha pocházející od evropského autora „bude asi propalestinská“, „uzemňuje“ informace na obálce, že autor přednášel pro odborníky z FBI či bezpečnostních služeb Izraele.

Útlá publikace je přehledně rozčleněna do osmi částí a postupuje chronologicky od ideových základů hnutí Hamás a jeho předchůdců či vzorů (Muslimské bratrstvo) až

po současnou epochu sebevražedných atentátů. Detailně sleduje život důležitých postav souvisejících s hnutím. Pravzor hnutí „mučedníka“ Izz al-Dína al-Qassáma či živoucí legendu hnutí šejcha Ahmada Jásína.

Velice zajímavé jsou pasáže hovořící o vztazích islamistického Hamásu se světovou Arafatovou OOP a Fatahem. Právě fundovaný komentář k této problematice je v současné době aktuální. Arafat coby prezident Palestinské autonomie bývá Izraelem tradičně obviňován, že není schopen, či dokonce nechce zabránit sebevražedným atentátům a jiným teroristickým akcím proti Izraeli. V našich médiích však už nejsou příliš zdůrazňovány velmi napjaté vztahy mezi Palestinskou autonomií v čele s Arafatem a islamistickými radikálními hnutími, mezi nimiž hraje právě Hamás nejdůležitější roli. Sebevražedné teroristické akce však provádí v dnešní době až na výjimky právě militantní křídlo Hamásu. Přestože Hamás v určitých obdobích komunikoval a do určité míry dokonce spolupracoval s OOP, aby bylo zabráněno občanské válce mezi Palestinci, jeho charakter vůči OOP je opoziční a politické koncepce OOP a Hamásu jsou zásadně protikladné (str. 42).

Za zamyšlení pak skutečně stojí fakt, jaké jsou reálné Arafatovy šance na potlačení teroru Hamásu, i kdyby k tomu měl teoreticky tu nejlepší vůli. Je nutno vzít v úvahu i problém fyzického oddělení palestinských území Západní břeh a Gaza územím izraelským. Také skutečnost, že Arafat je už značnou dobu obklíčen v rozbořených zbytcích svého sídla v Ramalláhu, omezuje jeho vliv na celkovou situaci. To samozřejmě nikterak nepopírá Arafatovu kontroverzní minulost a jeho snahu o co největší kumulaci moci ve vlastních rukou. Nezřídka se projevil jako mistr intrik, který udělováním vysokých funkcí a rozdělováním drahých darů dovedl popudit různé palestinské složky proti sobě, aby si udržel vlastní hegemonii. Naposledy na tuto Arafatovu vlastnost doplatil umírněný palestinský premiér Mahmúd Abbás, do něhož Spojené státy, Evropská unie, OSN a částečně i Izrael vkládaly velké naděje.

Introvigneho knize lze však vytknout i určité nedostatky. V prvním případě jde spíše o pojmy použité překladatelem (i když ve srovnání s jinými do češtiny přeloženými publikacemi o Blízkém východě lze překlad považovat za slušný). Například nepříliš šťastně je v knize v souvislosti s židovskými osadami a osadníky používán u nás nezažitý termín „kolonisté“.

Přestože je transkripce arabských (či hebrejských) jmen do češtiny někdy nejednoznačná, z nepohoditelných důvodů je jméno velitele bojových jednotek Hamásu Saláh Mustafa Šehuda (str. 61) přeloženo o několik stránek dále jako Šeháda (str. 70). K tomu se kromě překladatelské chyby připojuje ještě mylná autorova informace, že byl Šehuda zabit v roce 2002 izraelskou tajnou službou (str. 61). Tento muž ve skutečnosti zahynul v důsledku útoku izraelského letectva, které na jeho dům svrhlo tunovou pumu. Jen pro zajímavost: Spolu se Šehudou zahynulo několik členů jeho rodiny a několik dalších obyvatel domu. Jako odvetu za Šehudovu likvidaci zorganizoval Hamás mj. atentát 31. července 2002 na Hebrejské univerzitě (do jehož těsné blízkosti se dostal autor této recenze), při němž zahynulo sedm lidí a velké množství bylo zraněno.

Také kontroverzního tématu tiché izraelské tolerance Hamásu v době jeho zrodu se autor dotýká poněkud nesměle. Izrael se totiž koncem 80. let poněkud naivně domníval, že tolerování a tichá podpora Hamásu v duchu hesla „rozděl a panuj“ značně oslabí Arafatovu OOP, která byla pokládána za nebezpečnější. Encyklopedie světového terorismu (Svojtko&Co., Praha 2001, str. 328) o této otázce daleko otevřeněji říká: „Ironií je, že ve svých počátcích měl Hamás také podporu izraelských orgánů.“ Hlubší komentář na toto téma přímo od Introvigneho by byl zajímavý. Zajímavá a nepříliš známá jsou v této souvislosti autorova zjištění, že USA si mnohem později než Izrael uvědomovaly hrozbu terorismu ze strany Hamásu. Až do roku 1993 bylo hnutí řízeno ze Springfieldu ve státu Virginia

a v letech 1992–93 sídlilo vojenské velitelství Hamásu v Londýně a až v roce 1993 zapsaly USA na nátlak Izraele Hamás na seznam teroristických organizací, a proto se vedení organizace muselo přesunout do jordánského Ammánu (str. 44).

Velice důležitou roli v Hamásu hraje rovněž jeho civilní křídlo, zabývající se charitativními a náboženskými činnostmi. Spolu s faktem, že civilní složka Hamásu je podstatně méně zkorumpovaná než Arafátův establishment, jsou tyto dva faktory jedním z ústředních příčin masové podpory Hamásu ze strany Palestinců (včetně podpory militantního křídla). Introvigne se však zabývá převážně aspekty militantního křídla, což narušuje celistvost popisu činnosti Hamásu. Je však třeba říci, že činnost militantního křídla je popsána velmi dobře a kapitola „Cesta sebevražedného atentátníka“ (str. 70) patří zřejmě mezi nejpůsobivější části knihy.

Obrazová příloha by knize určitě dodala další rozměr. To je ale bohužel slabina všech knih nakladatelství Vyšehrad o Blízkém východu. Chybí také seznam literatury, případně rejstřík, který by dílo zpřehlednil.

Až do vydání knihy o Hamásu nebyl Introvigne u nás příliš známým autorem. Přitom je velkým odborníkem v otázce náboženského extremismu a národnostních menšin, o čemž svědčí fakt, že vydal již třicet knih s uvedenou tematikou. Co se týká přímo jeho práce o Hamásu, velkou předností tohoto díla je fakt, že kniha je velice aktuální. Jde totiž o publikaci vydanou italským nakladatelem v roce 2003. I přes některé zmíněné nedostatky, z nichž část není ani způsobena autorem, lze knihu o Hamásu označit za zdařilou.

chunky1805@yahoo.com

Marek Čejka

Politika ve středovýchodní Evropě

Michal Kubát: Postkomunismus a demokracie. Praha, nakladatelství Dokořán 2003, 1. vydání, 125 s. ISBN 80-86569-47-0.

Monografie Michala Kubáta *Postkomunismus a demokracie* (s podtitulem *Politika ve středovýchodní Evropě*) je věnována problému tzv. konsolidace postkomunistického prostoru, konkrétně pak politicko-institucionálnímu rozměru tohoto procesu. Ve striktním ohledu se vlastně jedná v české odborné literatuře o první souborné zpracování tohoto mimořádně vlivného politologického tématu poslední dekády 20. století. Předchází takto tematicky zaměřené texty jiných českých politologů (nejmenovitě) se totiž vždy soustřeďovaly na některou z konkrétních otázek spjatých s daným námětem. Ambice Kubátovy práce je naopak explicitně celistvá, obsahově i formálně. Bývá přitom osudem takovýchto pokusů čelit kritice buď za přílišnou stručnost stran některých témat, nebo naopak za nestřízlivou ctižádost. Recenzent ovšem nemíní činit bojovné závěry a stačí mu pouze konstatovat, jak se autorovi podařilo naplnit avizované cíle.

Kubátovým záměrem bylo zcela zjevně sestavit text, který by širšímu publiku přístupnou, a přitom zároveň odbornou komunitu neurážející formou nabídl komentář základních problémů, které v minulých deseti letech formulovala politická věda v souvislosti s procesy tranzice a konsolidace tzv. postkomunistických zemí. Jako podklad pro tento cíl autorovi posloužily jeho starší texty. Kniha přitom jistě není pouhou „antologií starších článků či sborníkových kapitol“ (s. 10), proto nechápu implicitně nervozní tón této Kubátovy věty; jako by bylo nutné se kát za to, že se může opřít o svou předchozí publikační činnost, navíc bez výraznějšího korigování tehdejších závěrů.

S ohledem na tento postřeh se mi zdá být zbytečné vytýkat autorovi některé prohřešky týkající se publikačních standardů, běžně ovšem spojených se skutečně odbornými texty. Mám tím na mysli především rozhodnutí (autorem hned v úvodu objasňované a hájené) práci *nezatěžovat* odkazy na konkrétní prameny a pouze na konec textu umístit poznámkový aparát a seznam použité literatury. Z hlediska odborné obce se jedná o krok nežádoucí, ba škodlivý, pro širší čtenářské publikum pravděpodobně vítaný a v každém případě nikterak diskvalifikující.

A po jistém váhání jsem dospěl k názoru, že si obdobnou toleranci mohu dovolit i ve vztahu ke dvěma *exkursům*, které Kubát připojil k textu v podobě jakýchsi dodatků, a nepopíráme, že syžetově mírně řečeno inkoherečních kapitol. Lze totiž chápat a respektovat autorovu naději, že se atraktivita celé práce zvýší, když ji doplní o stručná zpracování tak poutavých námětů, jakými jistě otázka postavení pravice ve středoevropském kontextu či fenomén Komunistické strany Čech a Moravy jsou. Recenzent je v práci nepotřebuje, a uvedené dvě kapitoly (č. 8 a č. 9) se prostě nikdy nestanou texty zadávanými na univerzitách jako nejvhodnější studijní materiály. Jenže o to asi M. Kubátovi ani nešlo.

Naštěstí však tento postřeh naopak pravděpodobně nebude platit pro kapitoly č. 2 až 6, pojednávající o jednotlivých základních aspektech procesů postkomunistické konsolidace (vědomě vyjímám sedmou kapitolu o stranách a stranických systémech, jejíž teozovitost již vnímám jako kontraproduktivní, zvláště v kontrastu s existujícími texty jiných českých politologů; zjevně se nejedná o Kubátovo výsostné téma). V oněch pěti kapitolách zpracovávané náměty, počínaje teorií tranzice (částečně) a konsolidace (především) postkomunistic-

kých zemí, přes profilaci nových režimů z hlediska forem státu a typů vlády či jejich institucionální modulace a konče volbami a aplikovanými volebními systémy, jsou totiž představovány v ucelené, a přitom rozmanitým čtenářům přístupné podobě. O vhodnosti autorovy metody z hlediska didaktického se již aktuálně recenzent přesvědčuje u svých studentů. Škoda, že v této recenzi není místo na podrobnější vyjádření k některým autorovým postřehům a tezí.

Kubátův záběr je přitom celoreálnový: mám tím na mysli autorem dlouhodobě prosazované adjektivum *středovýchodní Evropa*. Nabízí se však otázka: Skutečně se autorovi do tohoto vymezení vejdu všechny postkomunistické země, tedy včetně středoasijských republik? Jejich zařazení do zvolené komparativní matrice, ve smyslu inkorporace postsovětského rámce, jinak přirozené vítám. Nebylo vhodné použít jiné označení? Nejedná se přitom o banalitu, vždyť kolik textů i renomovaných západoevropských specialistů není schopno takového základního nároku dostát.

Stručně shrnuto, celá práce vyznívá jako promyšlený a poctivě zpracovaný, a přitom zajímavě tematicky zaměřený text, založený na průkazné autorské obeznamenosti

s popisovanými daty. Nemohu se ovšem zbavit dojmu, že Kubátovy ambice, k nimž jsem v této recenzi zaujal vědomě vstřícný postoj, by měly získávat jiný, méně limitovaný charakter. Posuzovaná kniha je totiž přes autorův věk již jeho třetím monografickým výstupem (*Politika v Polsku po roce 1989* a s L. Cabadou *Úvod do studia politické vědy*); a pokud je mi známo, v současné době připravuje čtvrtý, věnovaný opět ve spíše přehledové podobě nedemokratickým režimům. Podle mého soudu je tudíž načase, aby si Michal Kubát připustil, že stojí před volbou, zda pokračovat v sestavování textů zpracovávajících základní témata politické vědy především v obecných, komentářových tóninách, umožňujících spíše občasné analytické vstupy nežli zásadní teoretické konstrukce. Nabízí se totiž i jiná, náročnější cesta publikování hloubkově a analyticky zaměřených politologických studií, neznamenající přitom rezignaci na čtivost, již se jeho předchozí texty vždy vyznačovaly. Podle mého soudu svými předchozími pracemi, včetně poslední knihy *Postkomunismus a demokracie* dokazuje, že je dostatečně vybaven, aby zvolil druhou variantu.

Jan Holzer

holzer@fss.muni.cz

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Jiří Bystrický, nar. 1955; po absolvování SPŠS pracoval v oblasti kultury, 1986–89 studoval filosofii a sociologii na UJEP v Brně, poté aspirantura na FÚ ČAV (1989–94), specializace na estetiku a filosofii umění; od r. 1994 působí na UK – katedra politologie a FHS a FSV. Přednáší o soudobé politické filosofii, postmoderně a médiích; v roce 2000 se habilitoval v oboru médií. V současné době je vedoucím Katedry elektronické kultury a sémiotiky na FSV UK. (str. 4)

PhDr. Ladislav Cabada, Ph.D., nar. 1973; je vedoucím Katedry sociologie a politologie na Fakultě humanitních studií ZČU v Plzni. Vystudoval politickou vědu na FSV UK v Praze, rok studia strávil na Univerzitě v Lublani. Zabývá se obecnou politologií, komparativní politologií a problematikou střední Evropy a Balkánu jako specifických evropských regionů. (str. 33)

JUDr. Marek Čejka, nar. 1975; vystudoval právo a politologii na Masarykově univerzitě v Brně. Pracoval jako asistent soudce Ústavního soudu ČR prof. Vladimíra Čermáka. Několikrát navštívil Stát Izrael a další oblasti Blízkého východu. V letech 2001–2002 absolvoval roční výzkumnou stáž na katedře politologie Hebrejské univerzity v Jeruzalémě. Autor knihy *Judaismus, politika a Stát Izrael* (2002, 2003) a dalších vědeckých prací a článků. Kromě FSS MU působí na Mezinárodním politologickém ústavu Masarykovy univerzity v Brně. (str. 34)

Doc. Ing. Jiří Fárek, CSc., nar. 1937; vystudoval VŠE a pracoval na VŠE, v EÚ ČSAV a IPB. V roce 1966 pobýval jako Visiting Scho-

lar na Indian Statistical Institut v Kalkatě. Zabývá se světovou ekonomikou a mezinárodními financemi. Je členem Světové federace studií o budoucnosti (WFSF). V současné době vyučuje na Technické univerzitě v Liberci. Člen redakční rady MP. (str. 32)

Ing. Rudolf Fürst, nar. 1958, sinolog, absolvent Filosofické fakulty UK, vědecký pracovník ÚMV. (str. 13)

Lubomír Gombos, nar. 1977; studuje etnologii, politologii a žurnalistiku na Univerzitě Karlově, je šéfredaktorem internetového časopisu Belarus Online. (str. 20)

PhDr. Jan Holzer, Ph.D., nar. 1969; přednáší na Katedře politologie FSS MU v Brně, šéfredaktor on-line časopisu *Středoevropské politické studie* (www.iips.cz/seps.html). Zabývá se problematikou transformace a konsolidace postkomunistických politických systémů, teorií nedemokratických a hybridních režimů a moderní českou politikou. (str. 35)

Petr Pavlík, nar. 1977; student magisterského studia fakulty Mezinárodních vztahů VŠE v Praze, hlavní specializace Mezinárodní politika a diplomacie, vedlejší specializace Evropská ekonomická integrace. V období od září 2001 do června 2002 byl na externí stáži v rámci ÚMV. Od roku 2003 pracuje v sekci vnějších vztahů Ministerstva financí ČR (str. 24)

PhDr. Tomáš Pšross, nar. 1946; vystudoval Filosofickou fakultu UK, obor sociologie-filosofie. V letech 1990–1993 pracoval na zahraničním odboru Kanceláře prezidenta republiky. V letech 1994–1998 byl velvyslancem ČR v Norsku a Islandu. V současnosti pracuje na MZV ČR a zabývá

se koncepčními otázkami souvisejícími s politikou lidských práv. (str. 26)

Tomáš Raděj, nar. 1980; vystudoval magisterský cyklus politologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Zaměřuje se především na dějiny Středního východu po druhé světové válce a na problém islámského fundamentalismu v zemích islámského světa. V současnosti nastupuje do doktorandského studia na katedře politologie (Fakulta sociálních studií, MU). (str. 8)

PhDr. Emil Souleimanov, nar. 1978 v Jerevanu, Arménie. Studoval germanistiku, anglistiku, rusistiku a práva na univerzitách v Moskvě a Praze. Je absolventem Institutu politologických studií FSV UK v Praze (obor mezinárodní vztahy), kde nyní přednáší. Zabývá se problematikou bezpečnostních studií se zřetelem na kavkazsko-kaspický region, Střední východ a Střední Asii. Je spolupracovníkem Hospodářských novin. (str. 17)

JUDr. Jiří Štěpanovský, CSc., nar. 1925; bývalý pracovník MZV, ÚMPE, v r. 1968 hostující prof. na Severozápadní univerzitě v Chicagu, 1969–1989 mimo obor, 1990–91 zástupce ředitele ÚMV, dnes učí na VŠE-CESP. Člen redakční rady MP, čestný člen Asociace BOOSS (pro obranu a ochranu společnosti a státu). (str. 22)

Libor Židek, nar. 1972; absolvent Ekonomicko-správní fakulty MU Brno. Od 1997 vyučuje na ESF – Masarykovy univerzity, kde přednáší o světovém hospodářství. Absolvoval stáže v zahraničí – na univerzitách v Leicesteru (UK) a Warwicku (UK). (str. 29)

Údaje o ostatních autorech tohoto čísla viz MP 1–4/2004